WIDENER LIBRARY
HX 6FP7 H

Digitized by Google

25.636

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

FROM THE FUND GIVEN
IN MEMORY OF
GEORGE SILSBEE HALE
AND
ELLEN SEVER HALE

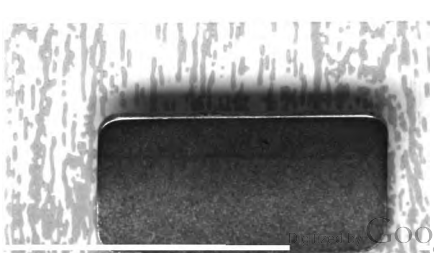

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Tt. dr. Szabóky Adolf urnak
mély tisztelettel
Bárány

AZ

OLVASÁS TANMÓDJA.

IRTA

BÁRÁNY IGNÁC.

PEST,
SZERZŐ SAJÁTJA.
1865.

Digitized by Google

Digitized by Google

AZ

OLVASÁS TANMÓDJA.

IRTA

BÁRÁNY IGNÁC.

PEST,

SZERZŐ SAJÁTJA.

1863.

Digitized by Google

2295.636

PEST 1863.
Nyomatott Vodiáner F.-nél.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
DEC 29 1965

Hale

Digitized by Google

ELŐSZÓ.

Ismerve az olvasás tanításának fontosságát, évek óta figyelemmel kisérém azon munkásságot, mely a tanítás ezen ágának művelése körül hazánkban és a külföldön kifejtetett. Emellett nem mulasztám azt, ami e téren uj, avval, ami régi, összehasonlítani: hogy megtarthassam a régiekből, ami jó, és elfogadhassam az ujakból, ami célirányos.

Amire tanulmányozás és gondolkodás által jutottam, azt előbb megkisértém gyakorlatilag alkalmazni. Módosítám, amint a szükség kivánta, és elfogadám, amint a tüzpróbát kiállotta. Igy haladtam lépésről lépésre a tanulmányozás-, gondolkodás- és gyakorlásban; míg végre négy évi fáradságom eredményét összeállítám.

A méltányosság kivánja, s a hálaérzet követeli, hogy elismeréssel említsem azon munkákat, melyekre az olvasás tanmódjának megirása közben figyelemmel voltam. Ezek a következők: „Alosztály.“ Magyar iskolák számára átdolgozta Mészáros Imre. — „Az olvasás és tanmódja.“ Az 1857-iki „Tanodai Lapok“-ban közlé Mennyei József. — „Kalaúz az alsóbb tanodai műolvasás- és elemzésben.“ Nyelvtanártársai használatára Szvorényi József. — „A magyar szókötés főbb szabályai.“ A Magyar-Tudós-Társaság külön használa-

Digitized by Google

tára. — „A versszavalás elméleti és gyakorlati kézikönyve.“ Irta és összeszedte Szász Károly. — „Der Sprach- und Sachunterricht.“ Herrmann Ferenctől. — „Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts.“ Dr. Niemeyertől. — „Lehrbuch der Erziehung und des Unterrichtes.“ Ohler Alajos Károlytól. — „Lehrbuch der Erziehung und des Unterrichts.“ Dr. Curtmantól. — „Methodenbuch oder Anleitung zur zweckmässigen Führung des Lehramtes für Lehrer in Trivial- und Hauptschulen.“

Munkámat négy főrészre osztám. Az első három részben az olvasási oktatás három fokának : az irvaolvasás, az értelemmel-olvasás és a szépolvasás tanításának vezetéséről szólok. A negyedik rész adalékokat tartalmaz.

Ugyanegy célhoz több út is vezethet. Ez az olvasás tanításáról is áll; de a különféle tanmódok ismertetésétől, latolgatásától ovakodtam. Munkám csak azon módoismerteti, melyet a műveltebb tanítók többsége elfogadott, s melynek célirányosságáról magam is meggyőt ződtem.

Tanmódom megvilágítására mintatanításokat szőtem közbe; belbecsöket illetőleg azonban nem ámítom magamat azzal, mintha ezek a tökélynek oly fokát érték volna el, hogy kizárólagosan példányul akarhassanak szolgálni. Csak arravalók ezek, hogy a módot, melyet az olvasás tanításában előadok, gyakorlati alkalmazásában bemutassák. Kik magával a móddal nem tartanak, azokat a mintatanítások még kevésbbé fogják érdekelni; akik pedig a módot követni akarják, a mintáknak hiányait elnézendik.

Mintatanításaim terjedelmére vonatkozólag talán azon kifogást tehetné valaki, hogy nem is lehet, nem is szükséges az egyes olvasmányokat oly tüzetesen tárgyalni, miként én tevém. Erre azt felelném, hogy a fontosabb olvasmányokat mindenesetre tüzetesen vélem

Digitized by Google

tárgyalandóknak; hamindjárt emiatt némely olvasmányok — amelyek t. i. kevésbbé fontosak — tárgyalatlanul vagy olvasatlanul maradnának is. Azt senki sem kívánhatja, hogy a tanító minden olvasmányt okvetlenül átkezeljen egy-egy tanévben; de azt mindenki követelheti, hogy a fontosabbak úgy használtassanak fel, hogy azokból maradandó hasznot merítsenek a tanulók.

Ami a mintatanításokban a gyermekeknek tulajdonított feleleteket illeti, a félreértés elkerülése végett ki kell jelentenem, hogy én is föltétlenül roszalok oly tanítást, mely a gyermekeknek száraz „igen“ vagy „nem“ feleletével megelégszik. Ha a gyermekek feleletét csak az „igen“, „nem“ vagy más egyes szókban vettem föl, ezt azért tevém, hogy a helyet és időt kiméljem. Épen avégből helyeztem a feleleteket zárjelek közé, hogy kimutassam, miként azok a valódiaknak csak magvát képezik.

Az adalékok között a 201—218. lapokon oly kimutatással találkoznak a t. Tanférfiak, mely teendő szolgálatai által bőven kárpótolhatja azon fáradságot, melylyel az összeállíttatott. Azt nem is említem, hogy e kimutatás olvasókönyveink használhatóságát és hiányait első pillanatra föltünteti, csak azon előnyre utalok, melyet az a tanítás vezetésében nyujthat. A tanításra való előkészülés alkalmával például abban állapodunk meg, hogy a Második-Olvasókönyvből fölveendő 29. olvasmány által főleg jellemképezést fogunk célozni; fölkeressük erre az erkölcsi nevelés rovatában a jellemképezés-t, és előttünk áll, hogy e tekintetben már ugyanez olvasókönyv 11., 12., 13., 14. és 19. olvasmányainak kezelése alkalmával is megtettük a magunkét s a fölveendő 29. olvasmányon kívül még a 36., a negyedik osztályban pedig a 6. és 10. olvasmány kezelésekor is lesz alkalmunk a növendékekre jellemképzőleg hatni. Tanításunk sikerének biztosítására azután igen jó szol-

Digitized by Google

gálatot teend, ha akkor, midőn a gyermekek azon derék ifjuról olvasnak, ki ellenségének életmentőjeül lép föl (II.-Olvk. 29. olvm.), őket azon napszámosnőre, azon napszámosra s azon becsületes emberre emlékeztetjük, kikről már a 11., 13. és 19. olvasmányok kezelésekor oly dicsérőleg szóltunk —, s ha megujítjuk azon tanítást és intéseket, melyeket a 12. és 14. olvasmányok fejtegetése alkalmával adtunk.

Fogadják t. Tanítótársaim kedvesen e munkát, s mondjuk együtt :

Isten velünk! áldása fáradalmainkon!

Pesten, 1863. április 12.

Bárány Ignác.

Digitized by Google

Az irvaolvasás tanmódja.

Előismeret.

Az olvasási oktatás első fokán azt kell elérnünk, hogy a gyermekek megtanuljanak gépszerüleg azaz készséggel olvasni. Készséggel pedig az olvas, ki olvasás közben minden szót akadozás nélkül tisztán, érthetőn és hibátlanul mond ki.

E készségre a tanítók a legujabb századokig csaknem kizárólag a betüzési tanmód által törekedtek tanítványaikat elvezetni; míg végre a mult század végén sokak által a hangoztatási mód lőn alkalmazva. Ez utóbbi tanmód fárasztóbb ugyan a tanítóra nézve, mint az első, de több sikert is biztosít.

A hangoztatási tanmód abban áll, hogy általa a gyermek hangjaik szerént tanulja a betüket összefoglalni és kimondani.

Mivel az irástanítás is az első osztálynak teendői közé tartozik, s, mivel az oktatásnak e neme az olvasási oktatással szoros viszonyban áll, belátó tanítók örömmel alkalmazzák azon tanmódot, melynél fogva a gyermekek irni és olvasni egyidőben taníttatnak. Ez az irvaolvasás tanmódja.

Az irvaolvasás tanmódját leginkább az ajánlja, hogy az természetszerű, alapos, érdekes és képző. Arra azonban, hogy sikerrel alkalmaztathassék, szükséges, hogy a ta-

Digitized by Google

nító ügyesen, élénken s könnyen kezelje, s a hangoztatási tanmóddal hozza kapcsolatba.

Az irvaolvasási oktatás az elemi tanításnak első évére esik s következő öt részre oszlik : a) Előgyakorlatok. — b) A főhangok (magánhangzók) megismertetése. — c) A mellékhangok (mássalhangzók) megismertetése. — d) A nagy kezdőbetük megismertetése. — e) Gyakorlás a gépszerü olvasásban.

a) Az irvaolvasás előgyakorlatai.

Az irvaolvasási oktatásnak megfelelő előgyakorlatok által kell alapot vetnünk. A gyermekeket ezen előgyakorlatokban egyrészről a hangokkal, másrészről a vonalakkal ismertetjük meg.

Az előgyakorlatok a szemléltető oktatással hozatnak kapcsolatba s kétfelé oszlanak u. m. hangoztatási és irási előgyakorlatokra; amaz által a fül és beszédszervek, emez által a szem és kéz érdekelvék.

1. Előgyakorlat.

Az iskolai tárgyak szemléltetésével kapcsolatban.

I. rész. *Minden tárgyról lehet valamit mondani.* Mily kevés gyakorlattal bir a beszédben a gyermek, midőn az iskolába adatik, azt mindenki tudja, ki ily gyermekekkel foglalkozik. Akárhányszor megtörténik, hogy a legkönnyebb kérdésre is csak fejbiccentéssel felel a gyermek, s igen ritka eset, hogy egész mondattal adjon feleletet. Ehhez mégis hozzá kell őt szoktatni, éspedig azáltal, hogy egyszerű mondatokat előmondunk s azokat fönhangon utánmondatjuk. Azután megkivánjuk, hogy azon tárgyak-

Digitized by Google

ról, amelyekről vele már beszélgettünk, valamit mondjon. Így a könyvről, tábláról, papirosról sat. egyszerü és rövid mondatokat csináltatunk.

II. rész. *Pontok és irányok.* Hogy a gyermekek a betüalakok képezésére is előkészíttessenek, mindenekelőtt a jobb- és balkezet, az ujjakat és a különféle irányokat ismertetjük meg. Ezen irányokban (jobbra, balra, föl, előre, hátra sat.) mozgattatjuk a kezeiket. Az irányok megismertetésénél különösen jó szolgálatot tehetnek az 1. szemléltető gyakorlatnak tárgyai. Kérdezhetjük például: Melyik az iskolatáblának jobb-, melyik baloldala? melyik alsó-, melyik fölső széle? Megmutattatjuk, megneveztetjük a palatáblának s a könyvnek széleit; a palavesszőnek alsó- és fölső végét. Majdmeg az asztalon egykét irószert vagy taneszközt ugy helyezünk el, hogy azok majd egymás mellett, majd egymás fölött s i. t. feküdjenek. A gyermekek azután mondják meg a fekvésnek irányát, p. A könyv a vonalzó mellett van. A vonalzó a könyv mellett van. A könyv balról fekszik. A vonalzó jobbról van. (Fölcserélés után. . .) A könyv jobbról van. A vonalzó balról van. (Majdmeg egymásra fektetve. . . .) A könyv a vonalzó alatt van. A vonalzó a könyv fölött van. S így fölváltva is.

Midőn a krétát szemléltetjük, megmutatjuk, hogy a krétát a táblához lehet nyomni, s akkor a kréta helye meglátszik a táblán; a kréta t. i. nyomot hágy azon helyen, amelyhez nyomatott. E nyomot pontnak nevezzük. Figyelmeztetjük a gyermekeket, hogy palavessőjöket meg táblácskájokhoz nyomhatják, s ezen is lesz pont. Midőn ezt a gyermekek megkisérték, vezényletünk után táblájoknak jobb-, bal-, alsó- s fölső-szélére és közepére egy-egy pontot tesznek. Közben-közben fölemelik táblájokat, hogy lássuk, vajjon jó helyre tették-e a pontokat? A pontok letörlését is tanulságossá tehetjük, ha meghagyjuk, mily sorban törüljék le azokat; p. Legelőbb a táblának

Digitized by Google

alsó széléről törüljétek le a pontot! Most meg közepéről! Jobb széléről! s i. t. Hogy e gyakorlatokat egyszersmint beszédgyakorlatokká is tehetjük, sőt kell is tennünk, magától érthető. Ezt pedig azáltal érjük el, ha a gyermekekkel mindenkor elmondhatjuk, hogy mit csináltak. —

Amint látjuk, a pontoknak különféle elhelyezése által is célirányosan lehet a térviszonyokat ismertetni. Így p. két pontot helyezünk el vizirányosan a táblán, s azután megmutattatjuk, melyik van jobbról, melyik balról; majd meg egymás fölé állítunk kettőt, s megneveztetjük azokat fekvésök szerént (alsó, fölső pont); így teszünk vagy tetetünk egy pontot alul jobbról, másikat fölül balról (· .); egyet fölül jobbról, másikat alul balról (. ·). — Ily különféleképen helyeztetünk el három pontot is. Példaul: (. . .) 1 pont balról, 1 jobbról, 1 közepett; — (⁚) 1 pont alul, 1 fölül, 1 közepett; — (· . ·) 1 pont balról, 1 jobbról, 1 alul közepett; (. · .) 1 pont balról, 1 jobbról, 1 fölül közepett; — (⁚) 1 pont fölül, 1 alul, 1 balról közepett; — (⁚) 1 fölül, 1 alul, 1 jobbról közepett; — (. ⁚) 1 alul balról, 1 alul jobbról, 1 fölül jobbról; — (⁚ .) 1 alul balról, 1 fölül balról, 1 alul jobbról; — (: ·) 1 alul balról, 1 fölül balról, 1 fölül jobbról; — (·:) 1 alul jobbról, 1 fölül jobbról, 1 fölül balról; — (. ⁚) 1 alul balról, 1 fölül jobbról, 1 közepett; — (⁚ .) 1 fölül balról, 1 alul jobbról, 1 közepett.

A négy pontnak különféle elhelyezésénél legtöbb gondot arra fordítunk, hogy a következő kifejezéseket jól megértsék a gyermekek: alsó pont, fölső pont, alsó középpont, fölső középpont; mert e nevezeteket könnyű lesz azután a vonalakra átvinni. Miután a pontok ilyetén elhelyezése az irástanítás megkönnyítése céljából vétetik, négy pontnál többet nem szükséges ezen gyakorlatok alkalmával venni. E gyakorlatokat egyébiránt örömmel végzendik a gyermekek, s azért meghagyhatjuk nekik, hogy csendes-foglalkozásul a táblának, könyvnek, ajtó-

Digitized by Google

nak, ablaknak, vonalzónak, asztallapnak s t. ef. szögleteit egyes pontokkal rajzolják le, vagy hogy az általunk a falitáblára rajzolt pontokat másolják le.

Már kezdetben rá kell a gyermekeket szoktatni, hogy irásközben a palavesszőt helyesen fogják s a palatáblának, a kezeknek és a testnek a megfelelő helyzetet adják meg.

2. Előgyakorlat.

A szobabútorok szemléltetésével kapcsolatban.

I. rész. *Mondatok a szemléltetett tárgyakról.* Ha szükséges, kérdések által segíthetjük a gyermekeket, hogy az egyes bútorokról valamit mondjanak. Ily kérdések lehetnek : Miből van az asztal? — Ki készíti az asztalt? — Mily szinű az iskolai asztal? s t. ef. — Némelykor tegyük a mondatok után e kérdéseket is : Miről mondtál valamit? — Mit mondtál róla? Ezáltal előkészítjük a gyermeket a mondat legegyszerübb fogalmának megértésére.

II. rész. *Vonal. Álló- és fekvö-vonal. Vonalhuzás a levegöben. Egyenközü vonalak. Egyszerü alakok rajzolása álló- és fekvö-vonalakkal.* Ha meggyőződtünk arról, hogy a különféleképen elhelyezett pontokat már meg tudják a gyermekek nevezni, megmutatjuk, hogy a krétát a táblán végig is lehet huzni, s akkor az egészen másféle nyomot hagy. Ezen nyomot vonásnak vagy vonalnak nevezzük. E nevezetet megjegyeztetjük a gyermekek által, azután megmutatjuk, hogy sokféle vonalat lehet húzni.

Erre az álló- és fekvő-vonalaknak megismertetése következik. A fekvővonalat következőleg ismertethetjük meg : Kezünkbe veszszük a vonalzót s kérdezzük — Mi ez? — Melyik kezemben van a vonalzó? — E vonalzót most az asztalra fektetem. (Ugy fektetjük pedig, hogy

Digitized by Google

egyik szélét egész hosszában láthassák a tanulók.) Mit tettem a vonalzóval? — Hol fekszik hát most a vonalzó? — Látjátok-e az asztalon fekvő vonalzónak szélét? — Gyermekek! az asztalon fekvő vonalzónak szélét le is lehet rajzolni. Ime, egy vonalat huzok a táblára! (_____). Ugy fekszik-e ezen vonal, mint a vonalzónak széle? — Tehát egy másik vonalat huzok: (_____). Hát ez a vonal ugy fekszik-e? — Lássátok, mivel ezen vonal ugy fekszik, mint a fekvő vonalzónak széle, azért ezt fekvő-vonalnak nevezzük. Miként nevezzük ezen vonalat? — És miért nevezzük fekvő-vonalnak? — Csináljatok ti is ily fekvő-vonalat táblátokra! — Milyen vonalat csináltatok? — Nézzétek meg e képet a falon! Lehet-e ennek valamely szélét fekvő-vonallal lerajzolni? — Hát rajzoljátok le! Így: egy fekvő-vonalat huzzatok alul, egyet meg fölül. — Hasonló módon rajzoltatjuk le az asztalnak, széknek, padnak lapját, az ajtónak, falitábláknak és ablakoknak fölső és alsó széleit. E gyakorlatok ismét oly kedvesek lesznek a gyermekeknek, hogy nem is tekintendik rendszeres munkának, s észrevétlenül megtanulják a fekvő-vonalak huzását, sőt kivánatunkra azt is megteendik, hogy egyszer jobbra, másszor balra huzzák a vonalat.

Midőn a gyermekek a fekvő-vonalat már ismerik s képezésében is némi jártassággal birnak, az álló-vonal megismertetésére kerül a sor. Ezt következőleg eszközölhetjük: Kezünkbe veszszük a vonalzót s ezt álló helyzetben tartva az asztalra kérdezzük, vajjon mit lehetne róla mondani, ha ily helyzetben szabadon is megmaradna? (A vonalzó áll). Erre folytatjuk: Látjátok-e ezen álló vonalzónak szélét? — Ugyan le lehetne-e szélét ily helyzetben rajzolni? — Nézzétek, én lerajzolom: | Ugy áll-e ezen vonal, mint az álló vonalzónak széle? — Miként ne-

Digitized by Google

vezhetjük hát, mivel ugy áll, mint az álló vonalzónak széle? (Álló vonalnak). E vonalat tehát álló vonalnak fogjuk nevezni. Miként fogjuk e vonalat nevezni? — És miért? — Huzzatok ti is ily álló-vonalat! — Milyen vonalat huztatok most? — Nézzétek e képet; előbb a fölső és alsó szélét rajzoltuk le fekvő-vonallal. Lehetne-e valamely szélét álló-vonallal is lerajzolni? — Rajzoljuk hát le balszélét egy álló-vonallal balról, jobbszélét pedig egy másik álló-vonallal jobbról. — Rajzoljátok így le az asztalnak és széknek felétek eső lábait, az ablaknak, fali-táblának s t. ef. oldalait! Egyszer huzzátok az álló-vonalat fölülről lefelé, másszor meg alulról fölfelé!

Ha valaki az álló- és fekvő nevezetek helyett a függélyes és vizirányos nevezeteket kivánja alkalmazni, a szemléltetésnél egy szál cérnára akasztott kulcsot vagy más alkalmas tárgyat és egy négyszegletes, félig vizzel telt üvegedényt használhat.

A vonalhuzás a levegőben igen hasznos gyakorlatul szolgál s abból áll, hogy kezünkbe veszszük a krétát, s egy vagy több gyermektől sőt sokszor egész rajtól azt kivánjuk, hogy jobbkezök mutató-ujjával vagy a szabályszerüen tartott palavesszővel mutassanak a krétára, s midőn mi ezt a levegőben tovamozdítjuk, ujjokkal vagy a palavesszővel ők is kövessék. Az itt vett gyakorlatok után álló- és fekvő vonalakat huzatunk a levegőben, s a gyermekekkel mindig megneveztetjük az irányt, amelyben a vonalat huztuk p. alulról fölfelé, fölülről lefelé, jobbról balra, balról jobbra. E gyakorlat által nem csak az irányok ismeretében tökéletesednek a gyermekek, hanem kezök is ügyesedik.

Az egyenközü vonalak megismertetése is helyén van s igen egyszerüen történik. Megmondjuk t. i. hogy azon hely, mely két vonal között áll, köznek neveztetik; ha a vonalak egymástól mindenütt egyenlő távolságban vannak, akkor a közöttük levő hely egyenlő széles: egyen-

Digitized by Google

közü vonalak tehát azok, melyek egymástól mindenütt egyenlő távolságra vannak. Észreveendik a gyermekek, hogy midőn az előbbi gyakorlatoknál a táblának, képnek s t. ef. széleit lerajzolták, egyenközü vonalakat huztak. Egyideig mármost e vonalak huzásában is gyakorolják magukat.

Ezek után a megismertetett vonalakból alakokat állítunk a táblán össze, s azokat a gyermekek által lerajzoltatjuk. Ez kedves és hasznos foglalkozás lesz számukra.

3. Előgyakorlat.

A szobarészek szemléltetésével kapcsolatban.

I. rész. *Mondatok a szemléltetett tárgyakról.* Már az utóbbi gyakorlatban előkészítők a gyermeket a mondat egyszerü fogalmának megértésére. Helyén van tehát, hogy e fogalmat itt kifejtsük. Az eljárás következő lehet: Péter! nevezd meg szomszédodat! — Nevezd meg te is János, te Ferenc s i. t. — Most nevezzétek meg mindnyájan azon tárgyat, amelyre mutatok! (A falra mutatva, ezt megnevezik a gyermekek.) Lehet-e e tárgyról is valamit mondani? — Mondjatok hát róla valamit! (A fal fehér.) Mit mondtatok a tárgyról? — Mely tárgyról mondtátok azt, hogy fehér? — Ha azt mondom: ablak, mondtam-e már a tárgyról valamit? (Nem). Hát ha ezt mondom: átlátszó; mondtam-e evvel valamit? (Akkor sem). De már most azt mondom: az ablak átlátszó. Mondtam-e most már valamely tárgyról valamit? (Igen is). Jegyezzétek meg: Ha valamely tárgyról valamit mondunk, mondat származik. Mikor származik mondat? (Ha valamely tárgyról valamit mondunk). Mi származik, ha valamely tárgyról valamit mondok? — Mondat-e hát ez: fal, ablak, ajtó? (Nem). És miért nem? (Mert nincsen velök valamely

Digitized by Google

tárgyról valami mondva.) Mondjatok hát ti valamely mondatot az ajtóról! — Te János az ablakról! Te meg Ferenc a kályháról! — Ki tud még valamit a kályháról mondani?

E gyakorlat által csupán azt kell elérnünk, hogy a tanulók a mondatot fölismerjék; arra hát nem kell törekednünk, hogy azt érteményezni is megtanulják.

II. rész. *Egyszerü alakok rajzolása.* A gyermekek csak oly foglalkozást végeznek jó kedvvel, amelynek sikerét látják. Ha azt kivánjuk tőlök, hogy néhány álló- és fekvő-vonalat rajzoljanak táblaikra, a föladatot csak kénytelen-kelletlen fogják végezni; de rajzoljunk csak eléjök álló- és fekvő-vonalakból összeállított alakokat, melyek ismeretes tárgyakat ábrázoljanak, s ők észrevehető kedvvel fogják a föladatot végezni. S ezuton amellett, hogy csendes foglalkozásul kedves anyagot nyujtunk nekik, kezöket is ügyesítjük. — Némely tanítók arra hivatkoznak, hogy nem tudnak rajzolni, s ez okból a rajzolást, mondhatnók az egyedüli módot, melylyel a kezdőknek már az első napokban is alkalmas és kedves anyagot nyujthatnának a csendesfoglalkozásra, iskolájokból egyszerüen kizárják. Pedig ez nem szolgálhat mentségül, mert azon egyszerü rajzolást, melyre az elemitanítónak szüksége van, még az öregebbek is megtanulhatják maguktól, csak akarat kell hozzá.

4. Előgyakorlat.

A házrészek szemléltetésével kapcsolatban.

I. rész. *Mondatok a szemléltetett tárgyakról.* E gyakorlatot még arra használjuk föl, hogy a gyermekeket általa a mondatok megismerésében és létrehozásában gyakoroljuk. Mondassunk egy-egy tárgyról mennél több

Digitized by Google

mondatot. Hogy pedig a gyakorlatot érdekessé s hasznossá tegyük, ösztönözzük a gyermeket a gondolkodásra ilyféle kérdések által: Ki tud még e tárgyról valami ujat mondani? — Próbálj te is Péter valamit mondani! Te is Pál! s i. t.

II. rész. *Dült vonalak. Vonalhuzás a levegőben. Vékony és vastag vonal. Egyszerü alakok rajzolása az ismert vonalakkal.* Midőn a dült vagy rézsut vonalak ismertetésére kerül a sor, egy álló vonalat huzhatunk, hogy ezzel valamely egyenesen álló fát, gabonaszálat vagy más ily tárgyat juttassunk a gyermek eszébe. Azután kérdezzük, hogy ugy áll-e azon fa vagy gabona is, melyet a szél vagy eső megdöntött? — Huzatunk valamelyik gyermekkel olyan vonalat, mely a megdült fát, gabonát s m. ef. ábrázolja. E vonalat azután dült vonalnak neveztetjük el. Megismertetjük a jobbra- és balra-dült vonalakat. Végül megmutatjuk, hogy a vonalakat vastagon is lehet húzni, vékonyan is; az így huzott vonalakra pedig megint maguk a tanulók által találtatjuk meg az elnevezést.

A levegőben való vonalhuzásra és az egyszerü alakok rajzolására nézve ugyanaz áll, amit a korábbi gyakorlatoknál elmondtunk.

5. Előgyakorlat.

A szerszámok és műszerek szemléltetésével kapcsolatban.

I. rész. *A szó.* Mire a szemlélési gyakorlatokban a szerszámokra és műszerekre jut a sor, akkorra a gyermekeknek már képeseknek kell lenniök egyes tárgyakról helyes mondatokat s elég ügyességgel mondani. Itt már valamely egytagu szavakból álló mondatot mondunk ki a gyermekek előtt előbb gyorsan, azután halkabban, hogy figyelmesekké tegyük őket arra, miként a mondatot nem

Digitized by Google

lehet egyszeri szájnyitással kimondani. Vehetők p. e mondatok : A kés vág. A tű szúr. — Ezek kimondásánál arra utasítjuk a gyermekeket, hogy szánkra vigyázzanak, s vegyék számba, hányszor kelle azt megnyitnunk, míg a mondatot kimondtuk. Minden szájnyitásra fölemelhetik kezöket vagy pedig egy vonást csinálhatnak palatáblájokra. E tekintetben igen kevés fáradsággal útba lehet őket vezetni. Midőn már meg tudják számítani, hogy hány szájnyitással mondatott ki egyik vagy másik mondat; akkor megmondjuk, hogy a mondat szavakból áll, éspedig anynyi szó van benne, ahány szájnyitásra azt kimondani lehet. — Hogy az oktatást érzékeltetővé tegyük, a fölvett mondatot egyenes vonallal jegyezzük meg a táblán; e vonalra irjuk a mondatot s észrevetetjük, hogy az irásban is több részből áll a mondat, anynyiból t. i. ahány szót magában foglal. Figyelmeztetjük a gyermekeket, hogy a huzott vonalat is részekre lehet osztani aszerént, amint azt a szavak száma kivánja. A vonalnak részekre-osztását rövid keresztvonások vagy törlések által eszközöljük. Ettől kezdve minden mondatot anynyi vonallal jegyeztetünk a táblára, ahány szóból az áll. — A gyakorlatba végre többtagu szavakból álló mondatokat is fölvehetünk, hogy a gyermekek a szavak fölismerésében annál nagyobb ügyességre jussanak. Fölvehetők p. e mondatok: Az olló éles. A fürész vág. s t. ef.

II. rész. *Görbe-vonalak. Vonalhuzás a levegöben. Egyszerü alakok rajzolása az ismert vonalakkal.* Megismertetendők : a domboru vonalak (◡=fölfelé-, ⌒= lefelé-, (= balra-,)=jobbra-domborodó vonal); a gyűrű- vagy körvonal = ○; a hosszudad kör vagy tojásidomok () ⬭ ○ ⬯; a félkörök = ⌒ ◡ ( ) ( ); a kigyóvonal = ∫ ⌒ ∿ ∿∿∿; a csigavonal = ◎. Mindezen vonalakat szemléltetés utján ismertetjük meg. E gyakorlatban elég a tojásidomokig haladni. A többit a következő gya-

Digitized by Google

korlatra hagyhatjuk. — Az oktatásnak vázlata következő :

A kenyértészta a meleg kemencében földomborodik és megsül. A kenyér domboru. Domboruságát le is lehet rajzolni így : ⌒. E vonal a kenyérnek domboruságát ábrázolhatja, tehát domboru vonalnak nevezhető. Mit lehet még domboru vonallal leábrázolni? (A kés élét, a pince boltozatát stb.) A domboru vonalak különfélék.

Ime, itt egy drótból (huzalból) készült karika. Ezt másként gyűrünek is nevezhetjük. A gyűrüt is le lehet rajzolni, így : ◯. E vonal a gyűrüt ábrázolja; azért gyűrüvonalnak nevezzük. A gyűrüvonalat körvonalnak vagy egyszerüen körnek is lehet nevezni, mert ime e pontot, melyet a táblára csináltunk, körül lehet vele venni.

E karika most kerek, de ha két oldalról összenyomom, hosszukás kerekséget nyer. Ily alakban is lerajzolhatom, így : ⬭. E vonalat hosszudad körnek nevezhetjük. A tojásnak épily alakja van, mint e hosszudad körnek, azért e kört tojásalaknak vagy tojásidomnak is nevezhetem. A tojásidomot különféle helyzetben rajzolhatom.

E vonalak huzásában oly módon kell a gyermekeket gyakorolnunk, hogy azokat ne csak balról jobbra, hanem jobbról balra is megtanulják huzni. Hogy a foglalkozás érdekes legyen, mihelyt valamely görbe vonalat ismernek, azt azonnal holmi egyszerü tárgyak lerajzolására alkalmazzuk.

6. Előgyakorlat.

A ruhafélék szemléltetésével kapcsolatban.

I. rész. *A szótag.* Oly mondatot veszünk, melyben többtagu szavak is vannak. Ezen észrevetetjük, hogy némely szavak kimondása alatt szánk állását többször is

Digitized by Google

változtatjuk. Megmondjuk, hogy ahányszor valamely szónak kimondása alatt szánk mozdul, anynyi szótagból áll a szó. Odautaljuk a gyermekeket, hogy míg például e mondatot: ez uj ing, kimondjuk, figyeljenek szánk állására, s minden szónál mondják meg, hogy csak egyszer változott-e az vagy többször is? Az egyes szavakat halkan mondjuk ki, s mindenik után elhallgatunk, hogy a gyermekektől kikérdezzük, vajjon hányszor mozdult szánk a kimondás alatt? Ha ez a fönebbi mondattal megtörtént, akkor oly mondatot veszünk föl, amelyben kéttagu szó is van, például ezt: ez uj köntös. A gyermekek észre fogják venni, hogy a köntös szó kimondásánál kétszer mozdult szánk, s eszerént kitalálják, hogy e szóban két tag van. Gyakorlatul mármost az eddig megismertetett szemléleti tárgyak neveit mondogatjuk vagy mondattatjuk ki, s föltaláltatjuk, hogy hány tagból áll mindegyik. Ha így az egyes szavaknak tagokra való bontásuk biztosan megy, megmutatjuk, hogy a mondat helyett huzott vonalon is ki lehet jelölni azt, hány tagból áll minden szó. Evégből fölveszszük például e mondatot: Az olló éles. A mondat helyett fekvő-vonalat húzunk a táblára; azután elválasztatjuk egymástól a szavakat, s ezt a vonalon törlés vagy keresztülvágás által kijelöljük; végre szótagokra bontatjuk a szavakat, s ezt ismét uj — de az előbbieknél rövidebb — törlések vagy ismét keresztülvágások által jelöljük ki. Ily eljárás által érzékeltetővé teszszük a gyakorlatot.

II. rész. *Az előbbi gyakorlat folytattatik.* Egy tojásidomot rajzolok a táblára; ez idomból azután egy részt (a felét t. i.) eltörlök. Menynyi maradt még meg a nyomott körből? (A fele). E megmaradt részt félkörnek nevezzük. A félkör különféle helyzetben lehet. Ugyanis: lehet a félkör fölfelé-. lefelé-, jobbra- és balranyiló.

Láttatok-e már kigyót? — Hát azt vajjon ki látta, hogyan csuszik a kigyó? — Nézzétek, lerajzolom a kigyó

Digitized by Google

járását! A kigyó így megy : . E vonás a kigyó járását ábrázolja; tehát kigyóvonásnak nevezhetjük. Rajzoljatok fölfelé kigyódzó vonást! — Most lefelé kigyódzót! — Jobbra kigyódzót! — Balra kigyódzót!

Láttatok-e már vizet hullámzani? — Vajjon lerajzolhatnám-e ily (——) vonallal a hullámzó víz fölszinét? (Nem.) Mikor van a víz fölszine ily állásban? (Midőn a víz nyugodt). Hát ezen vonal ( ) ábrázolhatja-e a hullámzó viznek fölszinét? (Igen is). Mit ábrázolhat e vonal? (A hullámzó víz fölszinét). E vonalat tehát hullámvonalnak fogjuk nevezni.

Ime egy csigaház! Le lehetne-e ezt rajzolni? — Rajzoljuk tehát le! . Mit ábrázol e most rajzolt vonal? — Miként fogjuk tehát nevezhetni? (Csigavonalnak.)

7. Előgyakorlat.

Az eledelek szemléltetésével kapcsolatban.

I. rész. *A hang.* A tanultak ismétlése után a szótagoknak hangokra való szétbontását veszszük. Evégre oly mondatokat választunk, amelyeknek szavai könnyen kiejthető hangokból állanak, hogy a gyermekek képesek legyenek az egyes szótagok hangjait nagyobb fönakadás nélkül elkülöníteni. Nehézséget okoznának példaul a gyermeknek oly szavak, melyekben gy, h, j, ly, ny és ty fordulnak elő. Mihelyt azonban az első nehézség el van hárítva, nehezebb kiejtésü hangok is vehetők. Az eljárás következő lehet : Észrevetetjük, hogy az asztal, tábla, ablak, ha megkopogtatjuk, hangot adnak. Hangot ad a papír is, midőn szétszakítjuk; a vászon, ha hasítjuk; a kés, ha pengetjük. Azután kérdezhetjük : Mi a báránynak, a libának, a csirkének, a kutyának hangja? Hangot ad a kis gyermek is, mikor sir, és hangot adunk mi is,

Digitized by Google

mikor beszélünk. Kérdezzük vajjon hangot adunk-e akkor is, midőn p. e mondatot kimondjuk : A turó után almát eszünk? — Hát akkor hangot mondunk-e, midőn e mondatból az első szót mondjuk ki, így : a? — Megjegyeztetjük, hogy ez egy hang; azután kérdezzük, vajjon hallják-e ugyane hangot, midőn a negyedik szónak első tagját (al) mondjuk ki? És csak egyedül hallják? A gyermekek észreveendik,hogy az *a* hang után még más hang is van. Hogy ebben méginkább bizonyosak legyenek, mondjuk ki a szótagot még egyszer, éspedig ugy, hogy minden hangot hosszabb ideig hangoztassunk p. a..... l..... — Ugyanezt tetetjük a gyermekekkel is; midőn azonban az *a* hangot már kimondották, szakítsuk őket félbe, kérdezvén, vajjon hang-e már az, amit kimondottak. Ezuton föltalálandják, hogy e szótagban : *al*, két hang van. Ezután a hangok szétbontása olyformán gyakoroltatik, hogy előbb a szótagnak főhangját mondjuk ki, azután egyenkint mellékeljük ehhez a többi hangokat. Mihelyt így a legelső mondat hangokra van bontva, a táblára vonalat huzunk, s ezt a szavak és tagok, végre a hangok szerént szétosztjuk. Ez utóbbi gyakorlat által megszokja a gyermek a szó hangjainak számára ügyelni s így a helyesirásra készíttetik elő.

II. rész. *Betürészek utánképezése. Vonalhuzás a levegőben. Rajzolás.* Amellett, hogy egyszerü alakok képezése által a gyermekek keze ügyesedik; mármost a betüalakok elemeinek utánképezésében is gyakorolni kell őket. A vonalaknak, melyeket fölveszünk, nevet is kell adnunk. Ezt pedig vagy ugy eszközöljük, mint a görbe-vonalaknál tettük, vagy pedig ugy, hogy leirjuk a vonalat s azután alkalmas nevet találtatunk reá. E gyakorlatnál fölvehetjük p. a rövid /\, és hosszu / szigonyvonalat. E vonalat előbb magányosan kísértsék meg a gyermekek utánképezni, azután egymással többet összekapcsolva,

Digitized by Google

így : , . Azután vehetjük a rövid *l* és hosszu *l* függő horogvonást előbb magányosan, majd összekapcsolva, így : , . Hogy a levegőben való vonalhuzás is ugyanez alakokkal foglalkozik, magától is érthető.

8. Előgyakorlat.

Az italok szemléltetésével kapcsolatban.

I. rész. *A fő- és mellékhang.* Midőn már a gyermekek a nehezebb kiejtésü hangokból álló mondatokat is elég biztosan föl tudják bontani, a fő- és mellékhangok megismertetése következik. (A magán- és mássalhangzó elnevezés nem illetheti a hangokat, hanem szoros értelemben csupán a betüket.) Evégből fölveszszük p. e mondatot : Ez édes must. Miután a fölvett mondatot szavak-, tagok- és hangokra szétbontattuk, a főhangokat tisztább és erősebb hangjok által különböztetjük meg a mellékhangoktól. Kérdezzük : Hány szó van a fölvett mondatban? — Melyik az első, a második, a harmadik szó? — Hány tagból áll az első, a második, a harmadik szó? — Hány hang van mindegyik tagban? — Mondjátok ki az első szót húzva! (E. . . z. . .). Mondjátok ki az első hangot magányosan! — Lehet-e így is könnyen és fönhangon kimondani? (Igen). Mondjátok ki a második hangot! — Ki lehet-e ezen hangot is oly könnyen, tisztán és fönhangon mondani? (Nem). Mondjátok ki a második szót! — Mely hangokat lehet e szóból könnyen és fönhangon kimondani? (Az *é* és *e* hangokat). Mely hangok vannak még az *é*-n és *e*-n kívül e szóban é d e s? (A *d* és *s* hangok). Ki lehet-e ezeket is oly tisztán és fönhangon mondani? (Nem). Melyik a harmadik szó? (Must). Mondjátok ki e szót hangonkint! (M. . . u. . . s. . . t. . .) Melyik han-

Digitized by Google

got lehetett benne legtisztábban és legföntebb hangon kimondani? (Az *u* hangot). — Midőn így az egész mondat szét van bontva, megmondjuk, hogy azon hangok, melyeket tisztán, könnyen és fönhangon lehet kimondani, f ő h a n g o k; azok pedig, melyeket oly tisztán, könnyen és fönhangon nem lehet kimondani, m e l l é k h a n g o k. Ezt meg kell a gyermekeknek jegyezniök, s ha ez megvan, számos mondatban a főhangoknak a mellékhangoktól való elkülönítését gyakoroltatjuk.

II. rész. *Az előbbi gyakorlat folytattatik.* Az előbbi gyakorlatban kijelölt módon itt már az álló horogvonást veszszük föl előbb magányosan : *ɾ*, azután kapcsolatban: *ɾɾ*. Így a kigyóvonást is, előbb : ∿, azután : ∿∿. Emellett folytattatik a vonalhuzás a levegőben és egyszerű alakok rajzolása az ismert vonalakkal.

9. Előgyakorlat.

A konyhaeszközök szemléltetésével kapcsolatban.

I. rész. *Mondatok szétbontása szavak-, tagok- és hangokra. A fő- és mellékhangok fölismertetése.* A hangoztatásnak utólsó előgyakorlatainál főleg arra legyen gondunk, hogy a gyermek a szóbeszédnek minden hangját tisztán és helyesen tanulja kimondani. Azokat, kiknek kiejtésök hibás, türelmesen gyakoroljuk az illető hangok kiejtésében. A fölvett mondatokat előbb mondassuk ki hangonkint, p. A... k... é... s... e... k... é... l... e... s... e... k... — A... b... ö... g... r... é... k... k... i... cs... i... ny... e... k... — A... t... á... ny... é... r... l... a... p... o... s... Azután kerestessük ki a fő- és mellékhangokat.

II. rész. *Az előbbi gyakorlat folytattatik.* Fölveszszük

Digitized by Google

még e gyakorlatban a rövid : , és a hosszu kötött vonalakat és a horgacsokat vagy csokorvonásokat : . Gyakoroltatjuk a vonalhuzást a levegőben s egyszerü alakok rajzolását.

10. Előgyakorlat.

Az emberkor és embernem szemléltetésével kapcsolatban.

I. rész. *Az előbbi gyakorlat folytattatik.* A mondatoknak hangokra való bontását, a fő- és mellékhangoknak fölismerését, a tiszta hangoztatást (hangonkint való kiejtést) gyakoroltatván, a még netalán mutatkozó hiányokat türelmesen egyengetjük ki.

II. rész. *Az előbbi gyakorlat folytattatik.* Az irásnak utólsó előgyakorlatában arról szerzünk magunknak meggyőződést, vajjon ismerik-e a gyermekek a fölvett vonalakat s képesek-e az előirottakat meglehetősen utánképezni vagy a megnevezetteket elég biztosan leirni?

Átnézet.

A hangoztatási előgyakorlatok által azt kell elérnünk hogy a gyermekek képesek legyenek a mondatokat szavakra, a szavakat tagokra, a tagokat pedig hangokra bontani; a fő- és mellékhangokat fölismerni s egyes szavakat vagy mondatokat hangonkint tisztán kiejteni. Evégből lassankint a következőket kell megértetnünk és megjegyeztetnünk : „Ha valamely tárgyról valamit mondunk, mondat származik. Amit a mondatból egy szájnyitásra kimondunk, az szó. A mondat szavakból áll. Amit

Digitized by Google

a szóból egyszeri szájmozdítással mondhatunk ki, az szótag. A szó tagokból áll. A szótagok hangokból állanak. Amely hangot tisztán és könnyen lehet kimondani, az főhang, péld. i, ő, a. Amely hangot nem lehet könnyen és tisztán kimondani, az mellékhang, péld. r, n, m, l, p.

Az irási előgyakorlatok által azt kell elérnünk, hogy a gyermekek a vonalak megnevezése- s képezésében kellő ügyességre jussanak. Evégből megismertetjük őket a fekvő, álló, egyenközü, dült, vékony, vastag, domboru, gyürű- v. kör-, nyomott gyürű-, csiga-, kigyó-, hullám-, szigony-, horog-, kötött és csokorvonalakkal.

Némelyek fölösleges, sőt tévesztett dolognak tartják már az előgyakorlatokban kifejteni a mondatnak, szónak, szótagnak fogalmát. Ezek előbb a hang fogalmával ismertetik meg tanítványaikat; a legelső egytagu szónál azután, mely előjön, a szó fogalmát fejtik ki; majd az első előjövő többtagu szónál a szótagnak, végre az irott vagy olvasott mondatnak fogalmát ismertetik meg. Az előadott mód azonban mindenkit meggyőzhet arról, hogy a mondatot, szavakat, tagokat, fő- és mellékhangokat már az irvaolvasás előgyakorlataiban is könnyü a gyermekkel megismertetni; csak kevéssel több gyakorlottság kell ehhez, mint amahhoz.

b) A főhangok (magánhangzók) megismertetése.

Ha már a gyermekek az irvaolvasásra előkészíttettek, e tárgy a szemléltető gyakorlatoktól különválasztatik, s számára külön tanórák jelöltetnek ki.

Előbb az irottalaku magánhangzókat ismertetjük meg. A nyomott-alakuakra csak akkor kerül a sor, midőn amazokat már begyakorolták a gyermekek. Ezt azért teszszük igy, mivel a nyomott alakuakat ugy sem alkalmazhatnók addig, míg az első mássalhangzót is meg nem

Digitized by Google

ismertettük, ellenben az irott alakuak folytonos alkalmazást lelnek az irási gyakorlatokban.

Vannak, kik a kisbetüket előbb irásilag veszik föl, s csak azután térnek a nyomott alakok ismertetésére; ez azonban fölösleges. Ha az előgyakorlatokat jól vezettük, tanítványaink egyidőben is képesek lesznek az irott és nyomott betűt megtanulni. Hisz kisbetüinknek irott és nyomott alakja közt alig van különbség. Különben a változatosság elve is azt ajánlja, hogy az irott és nyomott betük olvastatását egyideüleg vegyük. Kivételt e tekintetben, a már előadott okból, csupán a magánhangzók képeznek.

Mielőtt valamely hang leirása módját megmutatnók, azt kell a gyermekek által fölfogatnunk, hogy a hangokat épen ugy le lehet rajzolni, mint a tárgyakat. Amint p. ez alak : az ollót, ez: a kardot, emez pedig: a szemüveget ábrázolja s juttatja eszünkbe, ugy vannak alakok, melyek egyes hangokat juttatnak eszünkbe. Azután megjegyeztetjük, hogy az oly alakokat, melyek tárgyakat juttatnak eszünkbe, *ábráknak* vagy *képeknek* —, oly alakokat pedig, melyek hangokat jelölnek, *betűknek* nevezünk. Ha pedig a hangról és betűről már fogalmat szereztek a tanulók, valamely élénk elbeszélés által kedvet kell bennök az irás és olvasás tanulásához költenünk. E kedvet az egész oktatás folyama alatt fön kell tartanunk, sőt élesztenünk; erre pedig legbiztosabb eszközök az érdekes, eleven s mégis mesterkéletlen tanításmodor.

Az egyes *irottalaku* magánhangzók megismertetésében következő tanmenetet tartunk :

1. *Ismétlés.* Mielőtt uj betüt ismertetnénk meg, a már megismertekkel ismétlő gyakorlatot veszünk, hogy meggyőződjünk, vajjon helyén van-e már valamely uj betűt fölvenni. Ezen ismétlő gyakorlat abból áll, hogy egy-

Digitized by Google

szer mi irunk a táblára valamely ismert betüt, s ennek hangját kimondatjuk, részeit megneveztetjük; másszor a gyermekek által iratjuk le az általunk kimondott hangokat; végre egyes szavakat vagy mondatokat veszünk föl, ezeket hangjaikra bontatjuk, az ismert hangokat leiratjuk, az ismeretlenek helyett rövid vonásokat vagy pontokat csináltatunk.

2. *Szemléltetés.* Ez abból áll, hogy a megismertetendő betüt a gyermekek szemei előtt részenkint hozzuk létre, s az egyes betürészeket általuk megneveztetjük.

3. *Betüirás.* A szemléltetett betüt utánképeztetjük s a gyermekeket annak irásában gyakoroljuk. Ezen gyakorlatnál az ütenymód alkalmazandó, éspedig ugy, hogy kezdetben a részeket nevezzük meg, azután egyszerü vezényszóra iratunk. A fölvett betüt mindaddig iratjuk, míg azt végre a gyermekek legnagyobb része meglehetősen irja.

4. *Alkalmazás.* A megismertetett betüt egyes szavak és mondatok kiirására alkalmazzuk. E gyakorlatnál szavak vagy mondatok vétetnek föl, melyekben egyebek közt a legujabban megismertetett betünek hangja is előfordul. A fölvett szó vagy mondat hangokra bontatván betükkel és vonásokkal iratik le.

A hosszu magánhangzók mindig az illető rövidek után ismertetendők meg, s az alkalmazásnál különös gond fordítandó arra, hogy a rövid és hosszu hangokat illető jegyeikkel jelöljék a gyermekek.

E legelső irási gyakorlatokhoz a tanulók palatábláit elő kell készítenünk. Ez abból áll, hogy valamely hegyes eszközzel minden táblára két-két egyenközü vonalat karcolunk. Ezek közől azután az egyiket a l s ó n a k, a másikat pedig f ö l s ő n e k neveztetjük.

Digitized by Google

Kezelésminta az irott magánhangzók ismertetéséhöz.

Az o- és ó-nak ismertetése.

1. *Ismétlés.* Leirom, gyermekeim, azon betüt, melyet utóljára tanultatok. (Egy *ü*-t irunk a táblára.) Mondjátok ki e betü hangját! — Mi e betü hangja? Ferenc! — Mely vonásokból áll az *ü* betü? (Két összekapcsolt *i*-ből.) Irjátok le mindnyájan e betüt! — Irjátok azt is le, amelynek hangját most ki fogom mondani! Tehát: *ú*. Mely betüt fogtok kiírni? — Mely vonásokból áll az ú? — Most irjátok le az *ü*-t! Miként fogjátok ezt leirni? — Irjuk most ezt le: A kocsis útra készül. Mit fogunk leirni? Antal! — Melyik szót kellene legelőbb leirnunk? (Az *a* szót.) Hány hangból áll e szó? — Le tudjátok-e már e hangot irni? (Nem.) Mit fogtok tehát helyette csinálni? (Egy vonást vagy pontot.) Melyik a mondatnak második szava? (kocsis.) Hány tagu szó ez? — Melyik az első tag? — Mondjátok ki e tagot hangonkint! — Le tudnátok-e e hangok valamelyikét irni? (Nem.) Helyettök tehát két vonást csinálunk. — Van-e a szó második tagjában oly hang, melynek betüjét már ismeritek? (Az *i*.) Mely hang van azonban az *i* előtt? — Ehelyett vonást csinálunk. S most következik az *i*. Hosszan hangzik-e a kocsis szóban az *i* vagy röviden? — Milyen *i*-t fogtok tehát irni? (Rövidet.) Le van-e már az egész szó irva? — Mi van még hátra? — A *s* hang helyett vonást huzunk. — Mely hanggal kezdődik a harmadik szó? (Az *ú*-val.) Irjuk le e hangot! Milyen *u*-t fogunk azonban irni? (Hosszut.) S miért? (Mert e szóban útra hosszan hangzik az *u*.) Mely hang következik az *ú* után? — Ehelyett mit csinálunk? — Hány hang van még a szóból hátra? — Le tudjátok-e valamelyiket irni? — Még két vonást fogunk tehát csinálni. — Mondjátok ki az utólsó szót! — E szót hangon-

Digitized by Google

kint fogom kimondani, s ti mindegyik hangnál mondjátok meg, mit csináltok? (A mondat mármost így álland a táblán: — — — — i — ú — — — — — — ü —). Találtatok-e e mondatban oly főhangokat, melyeket még le nem tudtok irni? — S melyek e hangok? (Az *o*, *a* és *é*). Tudom szeretnétek e hangok leirását is megtanulni. Vigyázzatok tehát! Az egyiket mindjárt megtanulhatjátok.

2. *Szemléltetés.* Az alsó vonaltól a fölső felé egy jobbradült vékony-vonást huzok. — Mit huztam most? — Honnét kezdtem e vékony-vonást? — Elhuztam-e e vékony-vonást egészen a fölső vonalig? (Nem.) Huzzatok ti is ily vékony-vonást táblátokra! Honnét fogjátok kezdeni? Merre huzzátok? — Tehát huzzátok: Föl! — Mily vonás van most táblátokon? (Egy jobbradült vékony vonás). Van-e ily vonás az iskolatáblán is? (Igenis). E vonáshoz jobbról egy körvonást (körvonás alatt az irásban mindig a jobbradült nyomott-kört értethetjük) függesztek. — Mit függesztettem a vékony-vonáshoz? — Nézzétek, meddig terjed a körvonás? (Az alsó vonaltól a fölsőig.) Mármost csináljatok ti is egy körvonást a táblátokon levő vékony-vonás mellé! Vigyázzatok, megmutatom, hogyan tegyetek. Palavesszőtöket helyezzétek a vékony-vonásnak fölső végére, innét lefelé tartva az alsó vonalig, s most fölfelé tartva a fölső vonalig kerítsétek a vonást, végre hajtsátok le balra, s egyesítsétek a körvonásnak végeit. Hova fogjátok hát palavesszőtöket helyezni? — S merre tartatok innét? — Meddig kerekítitek a vonást? — Hát fölfelé meddig kerekítitek? — Merre hajtjátok le a vonást? — Melyik oldalon kell tehát a körvonás végeinek egyesülniök? — Csináljátok egyszerre! Kezdjük: Le! Fölkerítni! Lehajtani! — Mi van most már táblátokon? (Egy vékony-vonás, s ehhez jobbról a két vonal között egy körvonás függesztve.) Ugyane vonások vannak az iskolatáblán is; hanem vigyázzatok csak, még valamit csinálok ide. A körvonás jobb oldalának fölső részére egy

Digitized by Google

csokorvonást csinálok. Mit csináltam? — S hova csináltam a csokorvonást? — Csináljatok ti is táblátokon a körvonásnak jobb oldalára ily csokorvonást! — Mit kell csinálnotok, Péter!? — S hova kell a csokorvonást csinálnotok? — Lássátok, egygyel megint több hangot tudtok leirni. Amit most leirtunk, az az *o* hangnak képe, betüje. Melyik hangnak betüje ez? — De hadd halljam, meg tudjátok-e e betünek részeit nevezni? — Mondd el hát, Miska, melyek az *o*-nak részei? (Egy vékony jobbradült vonás, ennek jobbján egy körvonás, fölül jobbról csokorvonással). Nevezd meg te is, János, az *o*-nak részeit! — Le tudjátok-e mármost az *o*-t irni? — De ha az *o*-t le akarjátok irni, mit kell legelőbb csinálnotok? — hát azután? — és mit utóljára? — A táblára majd még egy *o*-t irok, hanem, Feri, mondd el, mily vonásokat kell csinálnom. — Most pedig irjatok ti még egy *o*-t táblátokra. Kezdjük! O! — Körvonás! — Csokor!

3. *Betüirás.* Az o-t már le tudjátok irni, s mármost irtok egynehányat, hogy azokat mennél szebben tudjátok leirni. Kezdjük tehát! O! — Kör! — Csokor! — Emeljétek föl táblátokat; hadd lássam, jól irtátok-e? — (Akik hibásan irták a betüt, azok gondosan utbavezettetnek.) — S most irjatok még egyet! Kezdjük! sat. No még egyet! Kezdjük! sat. — Most azonban próbáljunk egymásután több *o*-t is irni. A csokorvonásból mindig a következő betüt kezdjétek! Kezdjük! O! — Kör! — Csokor! — O! — Kör! — Csokor! — O! — Kör! — Csokor! s i. t. — Látom jól megy; hanem bezzeg ezentul nem mondom ám meg a vonásnak nevét, Vigyázzatok! Kezdjük! O! — Le! — Föl! — Le! — Csokor! — O! — Le! — Föl! — Le! — Csokor! s i. t. Mostmár megnézem, ki tudott legszebb okat csinálni.

4. *Alkalmazás.* Ime, még most is itt van a táblán, amit e mondatból: A kocsis utra készül — le tudtatok irni; hanem azóta megint tanultatok egy betüt. Irjuk hát

Digitized by Google

ezt is a mondatba, saját helyére! Jer ki, Antal, s mutasd meg hova kell az *o*-t irnunk? — Melyik is azon szó, melyben az *o* előfordul? (Kocsis). Ki tudna még oly szót mondani, melyben az *o* hang is előjön? — Mondj te, Ferenc! (Csont). Irjuk le e szót! (— o — —). Irjuk le ezt is: orvos! Melyik az első hang? a második? a harmadik? sat. Irjuk le e hangokat egyenkint! (o — — o —). Mondjatok még oly szavat, melyben az *o* előjön! — — — — Nos, mivel hajtja a kocsis a lovakat! (ostorral). Irjuk hát e szót is le: ostor! (o — — o —). Irjuk mármost ezt le: Imre olvasni tanul. Melyik hangot kell először leirnunk! (Az *i*-t). És azután? — Hát azután? s i. t. Irjuk hát le! (i— — — o— — — — — — i — — — u —). — Örülhettek, gyermekeim, hogy egy betüvel megint többet tudtok irni.

Az ó-nak ismertetése. Ha azt mondom: A lovász lóra ül — halljátok-e e mondatban az *o* hangot? — S hányszor halljátok e hangot? (Kétszer). Melyek azon szavak, melyekben az *o* is hallatszik? (Lovász, lóra). Hány tagu szavak ezek? — S melyik tagokban fordul elő *o* hang? (Az első tagokban). Vigyázzatok, majd kimondom mindkét szót, s mondjátok meg találtok-e az első tagok közt különséget? — — Látom nem vettétek észre a különséget; de csak vigyázzatok, mindjárt észre fogjátok azt venni. Halljátok csak! Ha azt mondom: *lo*, azután meg: *ló*, mely hangokat mondtam mind a kétszer? — Mi különség van mégis az *o* hangok között? (Az első gyorsan vagyis r ö v i d e n, a második pedig nyujtva vagyis h o s z s z a s a n mondatik ki.) Meg kell-e ezen különséget az irásban is tartanunk? (Igen is). S most emlékezzetek vissza, mi által különböztettük meg az irásban az *ű* hangot az *u*-tól? (Vessző vagy ékezet által). Ugyanez által fogjuk az *ó*-t is az *o*-tól megkülönböztetni. Miként fogjuk hát a l o v á s z szóban az *o* hangot irni? (Ékezet nélkül). És a l ó r a szóban? (Ékezettel.) Irjuk hát le a mondatot!

Digitized by Google

(— —o———— —ó·—— ü—). Néhány szót fogunk mármost irni, hanem jól vigyázzatok, hol kell rövid és hol hosszu *ó*-t irnotok. (Ólló, sarló, holló, ól, tócsa, csont, fakó). Majd meglátom, meg fogjátok-e a rövid és hosszu *o* hangot mindig különböztetni.

Átnézet.

A betüiratásnál az ütenymódot alkalmazom, mert tapasztalás győzött meg annak célszerüségéről. Vezényszavakul azonban nem a száraz egy-, kettő-, hármat, hanem a rövidebb le-, föl-, ki-t használom; mivel ezek sokkal irányadóbbak a még különben is gyenge tanulókra nézve.

Azon elvet, hogy a helyesirási oktatást idejekorán kezdjük, amint kell, már a magánhangzók ismertetésénél alkalmazom. Névszerént a leirandó szavakat azért bontatom hangokra, s a hangokat azért mondatom ki egyenkint azon rendben, melyben a szóban előfordulnak, hogy a gyermek hozzászokjék irásánál a hangok egymásutánjára figyelni. A rövid és hosszu hangzók fölismertetésére és alkalmazására is helyesirási szempontból fordítok kiválóbb gondot.

A nyomottalaku magánhangzók.

Az egyes nyomottalaku magánhangzók megismertetésében következő tanmenetet tartunk:

1. *Ismétlés.* Ez abból áll, hogy a már ismert betük közől majd az egyiket majd a másikat mondatjuk ki a falitáblán; majd a gyermek kezébe adjuk a mutató-pálcát s megkivánjuk, hogy az általunk kimondott hangoknak bettit egymás után mutassa meg; majd végre az

Digitized by Google

egyes betüknek részeit neveztetjük meg. E gyakorlatoknál az Ábécés-könyvek már jó szolgálatot tehetnek, de nem épen nélkülözhetlenek.

2. *Szemléltetés.* Ez ugy eszközöltetik, mint az irott alaknál.

3. *Begyakorlás.* Ez abból áll, hogy a megismertetett betünek részeit megneveztetjük; a betüt a falitáblán vagy Ábécés-könyvben fölkerestetjük; a gyermekeknek egy-egy darab nyomtatványt adunk s azon a tanult betüt irónnal mindenütt kitörültetjük.

A betüknek valamely nyomtatványdarabon való fölkerestetése és kitörültetése nem csak azért hasznos, mert ezuton a gyermek az egyes betük alakjait jól megjegyzi magának, hanem azért is, mivel a kezdők folytonos elfoglalására a vonalrajzoláson kívül ez adja a legelső és legkönnyebb módot.

Hogy az egyes magánhangzók szemléltetése és iratása megkönnyíttessék, álljanak itt a következők!

A magánhangzók részei, és az azok iratásánál használható vezényszavak:

Az *i*.

Irott alakban: Az alsó-vonaltól a fölsőig jobbradült vékony-vonás, ennek fölső végétől az alsó-vonalig függő horogvonás. (A vonásokra nézve általában meg kell jegyeztetni, hogy azok kevéssé jobbradülten irandók; a horogvonásokról pedig, hogy ezek szára mindig vastag, horga pedig vékony). A horogvonás szára fölött pont.

Nyomott alakban: Rövid álló vastagvonás, fölötte pont.

Ütenyirási vezényszavak: Dültvonás! Horogvonás! Elég! (vagy: ki!) Pont! — Később: I! Le! Elég! Pont!

Digitized by Google

Az *í*.

Irásban és nyomtatásban olyan, mint az *i*, csak hogy a pont helyett vesszővel bir.

Az *u*.

Irott al. A két vonal között egy dült vonás és két összekapcsolt függő horogvonás.

Nyomott al. Két rövid és vastag állóvonás, alul vékony ívvonallal összekötve.

Ütenyir. vezénysz. Dültvonás! Horogvonás! Horogvonás! Elég! Később: U! Le! Föl! Le! Ki!

Az *ú*.

Irásban és nyomtatásban olyan, mint az *ü*, csak hogy fölül a két vastag-vonás között vesszővel bir.

Ütenyir. vezénysz. Ú! Le! Föl! Le! Elég! Vessző! (vagy: Ék!)

Az *ü*.

Irásban és nyomtatásban olyan, mint az *u*, csak hogy fölül, a két vastagvonás között, két pontja van.

Ütenyir. vez. Ü! Le! Föl! Le! Elég! Két pont!

Az *ü*.

Irásban és nyomtatásban olyan, mint az *ü*, csak hogy a pontok helyett kettős éke van.

Az *o*.

Irott al. Az alsó-vonaltól a fölső felé egy jobbradült vékony vonás, ennek jobbján a két vonal közt egy körvonás, ennek pedig fölsőrészén jobbról csokorvonás. (A

Digitized by Google

körvonás elnevezés alatt az irásban mindig a jobbradült nyomottkört lehet értetni, melynek baloldala vastag, jobboldala pedig vékony).

Nyomott al. Egy körvonal, mely jobb- és baloldalán vastag, alul és fölül pedig vékony.

Ütenyir. vezénysz. Dültvonás! Körvonás! Csokor! — O! Le! Föl! Le! Csokor! (vagy : Elég!)

Az *ó.*

Irásban és nyomtatásban olyan, mint az *o*, csak hogy fölötte ékezet (vagy vessző) van.

Az *ö.*

Irásban és nyomtatásban egy *o*-ból áll, mely fölött két pont van.

Az *ő.*

Irás- és nyomtatásban egy *o*-ból áll, mely fölött két ék (vagy vessző) van.

Az *e.*

Irott al. Egy rövid kötött vonás, melynek vastag-ága horogvonásban végződik. (Általában meg lehet jegyeztetni, hogy a kötött vonásoknak első része vékony, lefelé huzott része pedig vastag. Különben azon általános szabálylyal is meg kell a gyermekeket ismertetni, hogy a fölfelé huzott vonásoknak mindig vékonyaknak, a lefelé huzottaknak pedig vastagoknak kell lenniök).

Nyom. al. Balról egy balradomborodó vastag ívvonal, jobbról egy jobbradomborodó vastag ívvonal a balról álló ívvonal közepének irányában hirtelen elvágva s vele fölül vékony ívvel, alul pedig vékony fekvő vonallal összekötve.

Ütenyir. vezénysz. Kötött-vonás! Horog! (vagy : Elég!) — E! Le! Elég!

Digitized by Google

Az *é*.

Irásban és nyomtatásban egy *e*-ből áll, mely fölött ékezet (vagy vessző) van.

Az *a*.

Irott. al. Az *o*-tól anynyiban különbözik, hogy nincs rajta csokor, hanem ehelyett a körnek jobboldalán a fölső vonaltól az alsóig egy függő horogvonással bir.

Nyom al. Áll egy pontból, ebből vékony-vonással jobbfelé lekerekített s alul kihajtott álló vastagvonásból és egy balradomborodó vastag ívvonásból, mely balról a pont alatt az álló-vonással alul-fölül összeköttetik.

Ütenyir. vezénysz. Dültvonás! Körvonás! Horog! Elég! — A! Le! Föl! Le! Le! Elég!

Az *á*.

Irás- és nyomtatásban egy *a*-ból áll, mely fölött ékezet van.

c) **A mellékhangok (mássalhangzók) megismertetése.**

Ha a főhangok betüit már nyomott alakban is megismerték a gyermekek, áttérünk a mellékhangok alakjainak ismertetésére. Ezeknél már összeveszszük az irott és nyomott alak ismertetését s az egyes betük betanításánál következő tanmenetet tartunk :

1. *Ismétlés.* Az ismétlési gyakorlatnál összekötjük az irást s ennek olvastatását a nyomott betük olvastatásával; kiolvastatunk p. néhány szót, az olvasott szavakat a táblára leiratjuk, a leirottakat elolvastatjuk, majd ujabb szót vagy mondatot irunk v. iratunk a táblára, s miután ezt is kiolvastattuk, fölkerestetjük a falitáblán vagy az Ábécéskönyvben, s i. t.

Digitized by Google

2. *Az irott alak szemléltetése.* Ha az ismétlőgyakorlatból meggyőződtünk, hogy az utóbbi leckét magukévá tették a gyermekek, akkor oly mondatot veszünk föl, melyben a megismertetendő betünek hangja is előfordul. Hacsak lehetséges, csupán ez egy hangnak betüje legyen a mondatban ismeretlen. A fölvett mondatot hangokra bontva betünkint leiratjuk; azon hang helyét, melynek betüjét épen meg akarjuk mutatni, rövid vonással vagy egy ponttal pótoljuk. Ezután a fölvett hangnak betüjét részenkint szemléltetjük úgy, mint ezt a főhangoknál tettük.

3. *Irás.* Ez úgy vezettetik, mint a magánhangzóknál.

4. *Alkalmazás.* A megismertetett betüt szavak és mondatok irására alkalmazzuk. Egyszer mi irunk a táblára valamely szót, s ezt azután kiolvastatjuk; másszor a gyermekekkel találtatunk oly szót, melyben az ujonan vett hang előfordul, s e szót leiratjuk. Első eljárás által a szavak olvasásában, utóbbi által pedig a szavak kiirásában v. helyesirásban gyakoroljuk a gyermekeket. A hasonhangzatu szavakat gondosan vonjuk be mindenütt a gyakorlatba, hogy azoknak hibátlan kiirását idejénkorán megtanulják a növendékek; ilyenek p. rút, rúd; rák, rág; s t. ef. A szavak választásában bizonyos módszertani rendet tartsunk; így előbb kéthangu szavakat válaszszunk s ezek közől is legelőbb azokat, melyekben a főhang elül áll, mert ezekben a mellékhang tisztábban és könnyebben hangoztatható; a kéthangu szavak után három-hanguakat s i. t. vehetünk. E menetrendet kijelölhetik következő szavak: ás, se; más, sem, est, őrs; sért, prés, test, sróf; rétes, lusta.

5. *A nyomott alak szemléltetése.* Ez úgy eszközöltetik, miként a főhangoknál előadatott.

6. *Olvasás.* A nyomott alakban is megismertetett betüt előbb szavakba, azután mondatokba szövötten olvas-

Digitized by Google

tatjuk. A falitábla vagy az Ábécés-könyv illető gyakorlatának első átolvastatása közben a gyermekek előtt értetlen szavakat megmagyarázzuk; errenézve azonban meg kell jegyeznem, hogy elhamarkodott s hálátlan munka volna a gyenge gyermekeket a szavak fogalomfejtésével kínozni; ehelyett az illető szót legtöbbnyire mondatba szőjük; p. (Úr) Láttál-e már urat? — Milyen ruhában járnak az urak? — (Ár) Ki használja az árat? — A ruhák árát mivel szoktuk kifizetni? — (Ér) Mutass egy eret kezeden! Az olyan keskeny folyóvizet, melyet át lehet lépni, szintén ér nek nevezzük, s i. t. — A kiolvasott szavakat többnyire le is iratjuk.

Például az *r* ismertetésénél előbb egy szót vagy — mi jobb — egy mondatot veszünk föl, melyben az *r* hang meglegyen. A dolog mindenesetre érdekessé válik, ha a fölvett szót vagy mondatot valamely elbeszélésbe szőjük. Legyen p. e mondat: az ár szur. Mily könnyü egy rövid mesét mondani a vigyázatlan gyermekről, ki magát az árral megszurta, mert megfeledkezett arról, hogy az ár szur. A fölvett mondatot szavakra, tagokra és hangokra bontjuk; leiratjuk a főhangokat, a mellékhangok helyét pedig rövid vonásokkal töltetjük be, s lesz; a— á— —u—. Azután föltaláltatjuk azon mellékhangot, mely e mondatban kétszer is előfordul. Szemléltetjük annak irott alakját s gyakoroljuk a gyermekeket ez alaknak utánképezésében. Összekötjük a fölvett első mellékhangot a főhangokkal, p. leirunk egy *i*-t s kérdjük: Mi e betünek hangja? — azután egy *r*-et irunk le s ismét kérdjük: Hát ezen betünek mi a hangja? — Hát ha az első betüvel összeirom, így: *ír*, hogyan fog e két betü együttvéve hangzani? — Majdmeg kimondunk valamely kéthangu szót s a gyermekekkel kitaláltatjuk s leiratjuk a megfelelő betüket. Így változtatva az eljárást fölveszszük körülbelül e szavakat: ír, úr, űr, ár, ől, ér; rí, ró, rá; sir, zsír, ver, vér, túr, szúr, szür, csür, kar, kár, rizs, rozs, rák, rab, rém,

Digitized by Google

rőf, rügy, rud; árt, ért; kert, kard, kürt; ürge, imre, irma, kérdés. Szemléltetjük a nyomott alakot, azután áttérünk a falitáblán való olvastatásra, s midőn már az olvasótáblán levő szavakat elég jól — éspedig összevissza is — olvassák a gyermekek, akkor az Ábécés-könyvben is gyakoroltatjuk az olvasást.

Amint a gyermekek több-több hangot kezdenek ismerni, azon kell lennünk, hogy oly szavakat vegyünk kiiratásra, amelyeknek minden hangját le tudják már írni.

Midőn az oktatásban az *l*-re kerül a sor, a palatáblákra egy harmadik vonalat is karcolunk; ekkor azután a vonalakat alsónak, középnek és fölsőnek neveztetjük el.

Az *f*-hez érve, végre a negyedik vonalat is a palatáblára karcoljuk s az egyes vonalakat ezentúl már így neveztetjük el: alsó-, alsóközép-, fölsőközép- és fölsővonal.

Kezelésminta a mássalhangzók ismertetéséhez.

A d-nek ismertetése.

1. lecke.

Ismétlő gyakorlat. Gyermekek! nyissátok fel könyveteket ott, hol legutóbb olvastunk. (Felnyitják a *b* betűnél). Mutassatok azon betűre, melyet tegnap ismertetek meg! — Mi azon betűnek neve? — És hangja? — János, te a táblához mégysz, s amit Péter a könyvből olvas, azt te leírod. (Péter olvas halkan, János pedig ír: eb, bú, be, bő, rab). Jól van! Most mindnyájan írjátok, amit mondok! (Betűnként mondatolva: ez a bal láb). Olvassátok el, amit írtatok! — Most keressétek ezt meg könyvetekben s mutassatok rá! (Megnézzük, vajjon azt mutatják-e?) Most onnét továbbolvas Károly. (Olvas: ez a bal kéz, — a ló zabbal él). Imre, jöjj te az utolsó mondatot,

Digitized by Google

melyet Károly olvasott! Károly majd elmondja a betüket. — Most mindnyájan irjátok le azon szót, melyet mondani fogok! Tehát: b a b. — Keressétek meg e szót könyvetekben! — Most onnét olvassatok mindnyájan tovább! (Gyermekek olvasnak: bab — — — béke). Ird ez utólsó szót a táblára, Ferenc! — Én is irok valamit a táblára. (Nézz be a házba!) Olvasd ezt el, Pista! — Keressétek e mondatot könyvetekben föl, s Jani olvass tovább! (Olvas: nézz be a házba! — — — a ló zabbal él).— (Ha ez ismétlő gyakorlatból meggyőződtünk arról, hogy az utóbbi leckét magukévá tették a gyermekek, akkor folytatjuk): Nos, majd még egy mondatot mondok, ti meg irjátok mindnyájan! Tehát: Mari diót tör. Le tudjátok-e az első szót egészen irni? — Hát a másodikat? — Melyik hangot nem tudjátok leirni? (A *d* hangot). Mit fogtok hát helyére irni? (Egy vonást). A harmadik szót le tudjátok-e irni? — Hát irjátok le! — Hány betünek helye maradt üresen? (Egy-é). Ha vigyáztok, nemsokára ezen helyre is ki fogjátok a betüt irni. Micsoda hangot kell leábrázolnunk? (A *d* hangot). Hát megmutatom, hogy miként kell a *d* hangot leirni.

Az irott alak szemléltetése. A két alsó-vonal közé egy körvonalat csinálok. Mily betüt lehetne ebből ábrázolni? (Az *a* betüt). Hát jobbról egy horogvonást huzok a körvonalhoz. Mely hangot ábrázol e betü? — Lássátok, az *a* betüből igen könnyü a *d* hang képét csinálni. Nézzetek ide! Eltörülöm a most huzott horogvonást, s helyette egy ujat huzok, csak hogy ezt a fölső-vonalnál kezdem. Lám, ez a *d* hang betüje. Mondd el F., mely részekből áll! — Lajos, jer a táblához, kisértsd meg e betüt leirni; majd Antal megmondja mit kelljen csinálni. (Antal diktál: Az alsó-vonaltól kezdve a közép-vonal felé egy jobbradült hajvonalat kell huzni, a hajvonalhoz a két alsó-vonal között egy jobbradült nyomott kört, a kör mellé jobbról a fölső-vonaltól az alsóig egy függő horogvonást). Irjátok

Digitized by Google

most mindnyájan e betűt, majd elmondom mit kell csinálnotok. — — — Mondd el, Imre, mely vonalakból áll a *d* betű? — Te is mondd el, Károly! — Te is Feri! s i. t. — — — Gyermekek, e betűnek is van neve. Jegyezzétek meg magatoknak nevét, majd megmondom. Tehát, e betűnek neve: *dé*. Mi a neve e betűnek? — Hát a hangja? — Jól van.

Betűirás. Mármost több *d* betűt fogunk egy sorba irni. Mindeniknél kimondom a betű nevét, ti pedig ezalatt megcsináljátok az első vonást. Majd meglátom, ki tud legtöbb szép *d*-t irni. Hát kezdjük: *Dé*! — Kör! — Le! — Elég! — (Így folytatjuk egydarabig, azután megnézzük az irott betűket; utbaigazítjuk a hibázókat, megintjük a hanyagokat s megdicsérjük a szorgalmasakat).

Alkalmazás. Mivel mármost ismeritek a *d* hang betűjét, beleirjuk ezt az előbbvett mondatba. Mutasd meg, Béla, hol hagytunk a *dé*-nek helyet? — Tehát ide irjuk. Mondjad, János, miként kell a *dé* betűt kiirnom! — Olvassuk most el e mondatot! (Mari diót tör). Majd más mondatot mondok. Meglátom, ki fogja leghamarabb föltalálni azon szót, melyben a *d* hang meglesz. Az úr pénzt ad. Melyik szóban van meg a *d* hang? — Hány hangból áll e szó: *ad*? — Irjuk le! A! — Kör! — Le! — Dé! — Kör! — Le! — Elég! — Olvasd ki, Pál! — Egy másik szót is irok a táblára (ád). Olvassátok ezt ki! — Melyik hang áll e szóban elül? — Hát végül? — Hát ha azt mondom: *de*, megvan-e ebben is a *d* hang? — Itt is végül áll? — Mely hang áll utána? — Irjátok le ezt a szót is! Dé! — Kör! — Le! — E! — Le! — Elég! — Hogyan nevezzük azt a bútort, amelyen egymás mellett többen is megülhetnek? (pad). Hány hangból áll e szó? — Melyik az első? — a második? — a harmadik hang? — Le tudjátok-e már mindenik hangot irni? — Mit teszünk hát az első betű helyére? (Vonást). Mit irunk e vonás után? (Egy *a*-t). És mit az *a* után? (Egy *d*-t). Ir-

Digitized by Google

játok most azt, amit mondani fogok! En! — Le! — Föl! — Le! — A! — Kör! — Le! — Dé! — Kör! — Le! — Elég! — Az *á*-ra ék! — Olvassátok ezt ki! (nád). Mire használják a nádat? — (Hasonló módon vehetők: kád, híd, lúd, dal, dél, dér, dob, düh). Azután: Ki tudna még oly szót mondani, melyben a *d* hang előfordul? (S most egyszer a föltalált szót iratjuk le, máskor mi irunk vagy betünkint mondatolunk valamely szót, s ezt azután elolvastatjuk. Leirhatók: hold, térd, bárd; idő, odu, ide, oda, dió; láda, daru, duda, darab, madár, bödön, bodza).

2. lecke.

A nyomott alak szemléltetése. Melyik hangot tanultuk legutóbb kiirni? (A *d* hangot). János, mondj oly szót, melyben a *d* hang megvan! — Irjuk le e mondatot: Anna ludat töm. Melyik e mondatban az első szó? — Tehát irjuk le! A! — Kör! — Le! — En! — Le! — Föl! — Le! — En! — Le! — Föl! — Le! — A! — Kör! — Le! — Elég! — Olvassátok ki! (Anna). Irjuk most a második szót! El! — Le! — U! — Le! — Föl! — Le! — Dé! — Kör! — Le! — A! — Kör! — Le! — Té! — Le! — Elég! — At! — Olvasd el e szót, Ferenc! (Ludat). Irjuk az utólsó szót! Té! — Le! — Ö! — Kör! — Em! — Le! — Föl! — Le! — Föl! — Le! — Elég! — A *t*-t át! — A *ö*-re pontokat! — Olvasd ki e szót, Imre! (Töm.) Olvassuk ki az egész mondatot! (Anna ludat töm).

Lám, most már ki tudjátok a *d*-t irni. Hanem tudom szeretnétek e betüt a könyvben is megismerni. Hát megmutatom miként van a könyvben rajzolva. Legelőbb egy hosszu vastag-vonalat huzok: | Milyen helyzetben van e vonal? (Álló helyzetben). Ugyan mely betüt lehetne ebből csinálni? (*el* betüt). Kellene-e valamit hozzárajzolni, ha *l*-re volna szükségünk? — Hát ha *h*-nak akarnók használni, mit kellene akkor még hozzárajzolnunk? (Jobbról

Digitized by Google

egy álló horogvonást). Miként lenne belőle *ké*? — Hát ha *b*-t akarnánk belőle csinálni? (Akkor jobboldalára alul egy jobbra-domborodó ívvonalat kellene függesztenünk). Lássátok, ha ez állóvonalnak nem jobb-oldalára, hanem baljára függesztünk egy ívvonalat, amely balra domborodik, akkor megvan a *dé*. Nézzétek! megcsinálom: d. Miből áll tehát a nyomott *dé*? („Áll egy álló vastagvonásból és ehhez balról függesztett balra-domborodó ívvonalból." — Többek által is elmondatjuk a részeket). Kísértsétek meg e betűt lerajzolni! Mit fogtok előbb rajzolni? (Egy álló vastagvonást). Hát azután? (Az álló vonásnak alsó feléhez balról egy balradomborodó ívvonalat). Mit ábrázol ez az alak? (Ez a *d* betűt ábrázolja).

Olvasás a falitábláról. Itt egy uj falitáblát akasztok föl. Tudom, mindnyájan meg fogjátok rajta a most tanult betűt találni. Mutasd meg hát, Péter, melyik az a betü? — Mi a neve? (E betünek neve *dé*). Mondjátok ezt mindnyájan! — És mi a hangja? (E betünek hangja *d*). Mondd el, Ferenc, mely részekből áll a *dé* betü? — Jer a táblához! — Mutass egy *d*-re! — Csupán ez az egy van a táblán? — Mutasd meg a többit is! — Áll-e ezen *d* mellett más betü is? (Azon *d*-re mutatunk ekkor, mely középen áll, magányosan). A többi *d* is csak magányosan áll? — Mely betüvel van ez a *dé* (ad) összetéve? — Hány betü van hát itten együtt? — Mindkét betünek hangját ki fogjátok mondani; de a másodikét addig ne mondjátok, míg reá nem mutatok. Tehát: *a* . . . . *d*'. Mármost mondjátok ki mindkét hangot egyszerre! — Lássátok, az első szót már el tudjátok olvasni! A többi is könnyü lesz. Hát lássuk tovább! Mely betü áll ezen szóban (ád) a *dé* előtt? — Mondjátok ki egymásután mindkét betünek hangját, amint reájok mutatok! (á . . . . mindegy. Miként akár azt mondom *ad*, akár azt *ád*, az d'). Gyermekeim! lehet hát ezt még kimondani: Anyám kenyeret ád? — Hány betüből áll ezen szó (éd)? — Olvassátok ki! (é. . .d').

Digitized by Google

Milyen a cukor ízére nézve? (A cukor édes). Ezt így is lehet mondani: A cukornak édessége van. Mindnyájan mondjátok ezt! — Lássátok, *éd* anynyit tesz, mint édesség. Olvassunk tovább! (d'...e). Hány betüből áll ezen szó (de)? — Ez is csak két betüből áll (lúd)? — Az első betüt eltakarom; próbáljátok most a két utólsónak hangját kimondani! (ú.... d'); és most vegyük hozzá az első betüt is! (l' .... ú .... d'). Lám, ez is megy! hanem mondjátok meg, hogyan nevezzük a fiatal ludat? — Ugyan hány tagból áll e szó: liba? — Jer, Ferenc, a táblához s ird ki e szót, Gáspár majd megnevezi a betüket, melyeket csinálnod kell. — Most jer a falitáblához, s mutasd meg, hol van itt ezen szó: lúd? — Jól van! Próbáljuk meg az utána álló szót kiolvasni! (k' .... á .... d'). Mit szoktak a kádban tartani? — Ki készíti a kádat? — Hány betü van ezen szóban (híd)? — Eltakarom az utólsó betüt, a két elsőt pedig kiolvassátok. (h'.... í). Vegyük most a *d*-t is hozzá! (h' ... í ... d'). Hova szoktak hidat csinálni? — Miből lehet a híd? — Milyen hidat láttál már? — Olvassátok ki ezen szót (dér)! — Mikor szokott dér lenni? — Olvassátok ezt (dal)! — (d' ... a ... l'). Tanultatok-e ti már az iskolában valamely dalt? — Hogyan szokták a dalt másképen nevezni? — Sokkal szebben van, ha azt mondom d a l, mint ha azt mondom n ó t a. Hány betüből áll e szó (dob)? — Olvassátok ki a két első betüt! (d' ... o). Most az egészet! (d' ... o ... b'). Hogyan nevezzük azt, aki dobol? — Mármost olyan szót sem lesz nehéz kiolvasnotok, amelyben négy betü van; vegyük példaul ezt (térd)! Olvassátok előbb a három első betüt! (t' ... é ... r'). Van-e itt az iskolában sok tér? — Vegyük most az egész szót! (t'...é...r'... d'). Mikor kell térdet hajtanunk? — Olvassuk most ezen szóból (kard) a három első betüt! (k' ... a ... r'). Emeljétek föl jobbkarotokat! — Vegyük most a negyedik betüt is! (k' ... a ... r' ... d'). Kik viselnek kardot? — Lássuk

Digitized by Google

az előtte levő szót! (h' . . . o . . . l' . . . d'). Mikor világít a hold? — Hát nappal mi világít? — Van-e ezen szóban is (kedd) *dé* betű? — Hány *dé* van benne? — Olvassátok ki e szónak három utólsó betűjét! (e . . . dd'). Most az egészet! (k' . . . e . . . dd'). Melyik nap után következik a kedd? — És mi jön kedd után? — Miben hasonlít e szó (tedd) az előbbihez? — Ezt tehát nem lesz nehéz kiolvasni. (t' . . . e . . . dd'). Ezt akkor szoktuk mondani, mikor valamit megparancsolunk. Mikor szoktuk e szót mondani? — (m' . . . o . . . n' . . . dd'). Ez is parancsolást jelent. — (d' . . . i . . . ó). Min terem a dió? — (i . . . d' . . . e, o . . . d' . . . a). Ezen szavakkal valamely helyre mutatunk. Mire mutatunk ezen szavakkal? — Mely szavakkal mutatunk valamely helyre? — Azt is jegyezzétek meg, gyermekek, mikor kell egyiket vagy másikat mondanunk! — Mi van hozzám közelebb, az asztal vagy a kályha? — Melyik hely van tehát hozzám közelebb; az-e, amelyen az asztal áll, vagy az, melyen a kályha van? — Jól volna-e hát így mondanom: Józsi, menj ide a kályhához, te meg, János, jöjj oda az asztalhoz! — Hát hogyan kellene mondanom? — Lássátok, az i d e szóval mindig a közelebb levő helyre mutatunk, az o d a szóval pedig a távolabb-levőre! (Kikérdezés). Olvassunk tovább! (i . . . d' . . ó). Milyen idő van ma? — Hány tagu szavak ezek: dió, ide, oda, idő? — Hát ez (darab) hánytagu? — Olvassátok ki az első tagot! (d' . . . a); a másodikat! (r' . . . a . . . b'), s most az egészet úgy, hogy minden tagot külön mondjatok ki! — Tesz-e egy darab kenyér egész kenyeret? — Olvassátok ezt a szót (bodza)! — (b' . . . o . . . d' . . . z' . . . a). Min terem a bodza? — Most ezt a szót (karddal). Mit lehet a karddal csinálni? — Hány tagu ezen szó (diadal)? — Olvassuk ki tagonként! — Ha a katonák az ellenséget megszalasztják, akkor ők diadalt vagy győzedelmet nyernek. Kik nyerik hát a diadalt?

(Ezek után az olvasás gyakoroltatik a falitáblán. Min-

Digitized by Google

den gyermeket egyenkint nem szükséges és nem is lehet elővenni. Ha a gyermekek figyelmesek, úgy karilag is megtanulják a szavakat olvasni, épen úgy mint ha külön tanítttatnának. Hogy pedig a gyermekek figyelmesek legyenek, az csak tölünk függ. Akikre mégis figyelmet kell fordítanunk, azok a szórakozottak és a gyengék; amazokat sarkalni kell, emezeket segíteni. Ha már a falitáblán levő egyes szavak olvasása jól megy, akkor az Ábécés-könyvet nyittatjuk föl.)

Olvasás a könyvből. Amit most olvastatok, gyermekeim, az könyvetekben is többnyire megvan. Emeljétek föl balkezetekkel a könyvet s mutassatok jobbkezetek mutatóujjával a *dé* betüre! — Jól van! — Halljuk mármost, hogyan megy az olvasás? — Olvass Márton! (Gy. Olvas: ad, ád, idő, odu.) Láttatok-e már odvas fát? — Milyen az? — Lám, azon üredéket, mely némely fáknak derekában van, odunak nevezzük. (Kikérdezés.) Olvass tovább, Béla! (Gy. de, — — — düh.) Láttál-e már dühös ebet? — A dühös ebet még hogyan lehet nevezni? — Gyermekeim! aki nagyon haragos, arról is azt szokták mondani, hogy *dühös*; ti azért soha se legyetek haragosak! Olvass tovább, Gyuri! (ide, oda.) Mikor használjuk e szavakat? — Olvass tovább! (amoda). Ezzel a szóval meg olyan helyre mutatunk, amely tőlünk igen messze van. (Kikérdezés). Olvass, László! (dél). Hány órakor van dél? — Tovább! (dér — — bárd). Kik használnak bárdot? — Olvass még egy szót! (bodza).

(Ha az idő engedi, mostmár a könyvből való olvasás gyakoroltatik, ellenkező esetben meghagyjuk a gyermekeknek, hogy a könyvből olvasott szavakat a következő óra alatt — amíg t. i. más rajjal foglalkozunk, — irják le palatáblájokra. Ha az idő úgy kivánja, a könyvből való olvasásnak gyakorlása a következő leckére maradhat. Az olvasás első tanításánál a falitáblák használására helyezendő a fősuly, s azért az ezeken levő szavakat nem csak

Digitized by Google

sorban, hanem öszevissza *is* kell olvastatni, nehogy azokat a gyermekek betanulják s azután fölmondják inkább, mint fölolvassák. Midőn már a könyvre kerül a sor, akkor fölösleges sőt bajos is volna összevissza olvastatni; mert ebből untig elég az illető sorokat néhányszor átolvastatni, egy-két átolvasásból pedig nem lehet valamit betanulni. Egészen másképp áll a dolog a gyakorlatok azon részével, melyekben az illető betü mondatokba van szőve. Ezekben a könyv a falitábla helyére lép, s azért itt már szükséges az ovatosság.

3. lecke.

Egyes mondatok olvastatása. (Ha az előbbi leckéken a szavak olvasása be volt végezve, akkor itt az csupán ismétlőleg vétetik; ellenkező esetben a mondatok olvastatására csak akkor térünk át, ha már a szavak olvasása jól megy. Az ismétlésben az irást össze kell az olvasással kapcsolnunk; p.) Olvass Kálmán, te pedig Antal, írd le a szavakat, melyeket Kálmán olvas! — Olvass tovább József! — Tovább, Ferenc! Amit Ferenc olvas, azt mindnyájan le fogjátok irni. (Így néhány gyermek által a szavakat egyszer átolvastatjuk. Azután:) Irjátok most le azon szót, amelyet mondatolok! (Mondatolva: d é r). Olvassatok ki e szót! — Keressétek föl könyvetekben és olvassátok tovább! (Karilag olvasnak a gyermekek: darab — — bodza). Irjátok ki az utólsó szót! — Irjátok még e szót is ki: k á d! — Keressétek meg könyvetekben, és te, Miklós, olvass tovább! s.i. t. — Gyermekeim! az olvasótáblán van még valami, amit nem olvastunk, olvassuk hát azt is el! — Most pedig olvassuk azt, ami még a *d* betü alatt könyvetekben van; kezdd el, György! (Gy. olvas: ki dalol — — énekelnek). Ismersz-e oly madarakat, amelyek énekelni szoktak? — Számláld el azokat! — Olvass János! (Mari diót tör). Láttam már oly gyermeket, aki a diót fo-

Digitized by Google

gával törte; ezt ti ne tegyétek soha, mert fogatokat könnyen elronthatnátok! Mit nem kell tennetek? — Miért nem jó a diót a fogakkal törni meg? — Tovább! (a katonák dobolnak, a holdat már látni). Mikor világít a hold? — Mit szoktunk róla mondani, mikor egész kerekségében látszik? — Tovább, Géza! (ird le ezt a dalt. — — árad-e a duna?) A Duna olyan folyóviz, mint a — (s itt a gyermekek által ismert folyóvíz neveztetik, p. a Tisza környékén a Tisza.). Halottátok-e már a (Tiszáról például) azt mondani, hogy árad? — Akkor szoktuk róla ezt mondani, gyermekeim, mikor a viz szaporodik benne. Meg tudná-e valaki mondani, hogy mikor árad leginkább a (Tissza p.)? — Mit értünk a Dunáról, midőn azt mondjuk róla, hogy árad? (Közben-közben kikérdezés). — Olvass, István! (tudod-e — — — ártanak). Minek árthatnak a derek? — Tovább, Péter! (anna — — — rendet). Szép-e az, ha a gyermek nem tart rendet? — Mit kell a jó gyermeknek rendben tartania? (Könyvét, tábláját, irkáját, tollát, tintáját, palavesszőjét, ruháját, játékszereit). Olvass tovább, Pali! (a ruddal emelnek). Mit szoktak ruddal emelni? (Kocsit, fenyőszálat, gerendát).

(A gyakorlásban ismét fel kell az irásnak is lépnie. Közben-közben sorban is át lehet az egészet olvastatni. Midőn már a mondatok olvasásában is elég ügyesek a gyermekek, az olvasottakat — részekre osztva — magányfoglalkozásul leiratjuk általuk).

Átnézet.

Azáltal, ha a gyakorlatokba fölvett szavakat és mondatokat hangjaikra bontatjuk s e hangokat azon egymásutánban, melyben előjönnek, vonások vagy betük által jelöltetjük, a helyesirásnak igen jó szolgálatot, teszünk. Ki ne venné ugyanis észre, hogy a gyermek, midőn

Digitized by Google

a szavakat hangjeikre bontja, s a hangok jelölésénél azok egymásutánjára figyel: már a helyesírásban is gyakorolja magát. Így lassankint megtanulja a leirni szándékolt szót elemeire bontani, az irásnál ez elemeket magában egyenkint hangoztatni s azután ki is jelölni, mi által hozzászokik meggondolással, figyelemmel irni. Pedig ezzel igen sok van téve.

A kisbetük ismertetésénél még ellehetünk az Ábécés-könyv nélkül, csak falitáblákkal el legyen látva az iskola: szegényebb lakosokból álló községben kár volna tehát erőszakoskodni, hogy a gyermekek mindjárt az első hetekben elláttassanak könyvekkel, különben is biztosak lehetünk abban, hogy ha a gyermekek az első hónapokban kellő előmenetelt tettek, többnyire a legszegényebb szülők is azon leendenek, hogy gyermekeiket a szükséges könyvvel ellássák.

Az egyes betük ismertetését leckékre osztom. Egy leckére félórát s egy mássalhangzóra á l t a l á b a n 3 leckét számítok. Hibáznék azonban, ki az első mássalhangzók ismertetésére is elégnek gondolna 3 leckét; mert ezeknél öt—hat lecke is elkel. Vannak tanítók, kik 2—3 hónap alatt átnyargalnak a kisbetükön, s a fölületesen végzett munkát a 3—4-ik hónapban ujra megkezdik, hogy a gyermek másodszor is csak oly fölületesen haladjon át a betükön. Épen ezek mennek legkevesebbre. Azért: „Lassan járj, tovább érsz!“

Vannak, kik azt ajánlják, hogy a tanító minden betünél előbb a kéthangu szavak irását és olvastatását gyakoroltassa, s azután ujrakezdje a sort a többi olvasási anyagot is átdolgozandó. Ezekkel nem tarthatok; éspedig azért nem, mert ha a gyermek ma az r-t tanulta ismerni s négy — öt hétig azután elő sem jön e betü: mi természetesebb, hogy a már megismertet elfelejti. Pedig ez a fölhozott eljárás mellett alig lehetne másképen; míg ellenben a falitáblákon és a könyvben található olvasási

anyag folytatólagos fölhasználása által bő alkalom nyujtatik a megtanult betünek teljes begyakorlására. Az, hogy némelyek a többhangu szavak s a mondatok olvastatását a kezdőre nézve nehéznek tartják, még nem lehet ok arra, hogy a szóban levő eljárást alkalmazzuk; mert ha a többtagu szavakat részenkint veszszük, mint az a kezelésmintában a lúd, kád, híd, dal, dob, térd, kard, hold, kedd, tedd, s mondd szavakkal történt: minden nehézséget könnyen elháríthatunk.

A mássalhangzók részei és az iratásuknál használható vezényszavak:

Az *r*.

Irott alakban. Az *r* betü áll az alsó- és fölső-vonal között egy lefordított (ı) horogvonásból; ennek fölső-részéből fölfelé huzott jobbradült vékony-vonásból s e vékony vonásra akasztott horgacsból.

Nyomott al. Rövid, álló vastag-vonás; ehhez jobbról fölül egy vékony ívre akasztott pont.

Ütenyirási vezényszavak. Horogvonás! Föl! Horgacs! Elég! — Később: Er! Le! Föl! Le! Elég!

Az *n*.

Irott al. Egy lefordított horogvonás a fölső- és alsóvonal között s egy kigyóvonás, mely a két vonal közt jobbról az előbbi vonáshoz van ragasztva.

Nyom. al. Két álló vastagvonás, fölül vékony ívvel összekötve.

Ütenyir. vezénysz. Horog! Kigyóvonal! Elég! — Később: En! Le! Föl! Le! Elég!

Digitized by Google

Az *m.*

Irott. al. A két vonal közt két lefordított horogvonás és egy kigyóvonal, fölül mindhárom összeakasztva.

Nyom. al. Három álló rövid vastag-vonás, fölül vékony ívekkel összekötve.

Út. vezénysz. Horog! Horog! Kigyóvonás! Elég! — Később: Em! Le! Föl! Le! Föl! Le! Elég!

A *t.*

Irott al. Az alsó-vonaltól a fölső felé huzott jobbradült vékonyvonás, ehhez jobbról a fölső-vonal fölött kezdett s az alsóig huzott horogvonás; a horgon a fölső-vonal fölött vékony keresztvonás.

Nyom. al. Álló vastag-vonás, mely fölül balról le van hegyezve, alul pedig jobbra kihajtva és fölül vékony fekvő-vonással átvágva.

Ütenyir. vezénysz. Föl! Horog! Át! — Később: Té! Le! Elég! Át!

A *z.*

Irott al. A fölső vonal alatt egy balról jobbra kigyódzó vonás, ennek a fölső-vonalig huzott végéből az alsó-vonalig jobbradülő vékony-vonás, ebből végre az alsó-vonalra fektetve egy jobbra kigyódzó vonás.

Nyom. al. Fölül vékony fekvő-vonás, ennek jobbvégéből lefelé irányozva egy jobbradülő vastag-vonás, végre ennek alsó végéből jobbra kihuzva egy vékony fekvő-vonás.

Ütenyir. vezénysz. Kigyóvonal! Le! Kigyóvonal! Elég! — Később: Zé! Le! Föl! Vékonyan le! Föl! Le! Elég!

Digitized by Google

Az *i.*

Irott al. (A palatáblákra mármost a 3-ik vonal karcoltatik.) Az alsó-vonaltól a fölsőig jobbradülő vékonyvonás, ebből balra lekerekítve az alsó-vonalig huzott vastagvonás, mely az előbbit átvágja; végre a vastag-vonás végéből egy jobbra kihuzott horogvonás. Vagy: Az alsó- és fölső-vonal között egy fölfelé irányuló kötött-vonás, melynek vastag-ága horogvonásban végződik.

Nyom. al. Egy hosszú álló vastag-vonás.

Ütenyir. vezénysz. Hosszu kötöttvonás! Elég! — Később: El! Le! Elég!

A *h.*

Irott al. Az alsó-vonaltól a fölsőig hosszú szigonyvonás, ezen vonáshoz jobbról az alsó- és közép-vonal közt kapcsolt kigyóvonás.

Nyom. al. Egy hosszú álló vastag-vonás, e'től jobbra egy felényi magas álló vastag-vonás, mely amazzal fölfelé domborodó vékony ív által van összekötve.

Ütenyir. vezénysz. Szigonyvonás! Horogvonás! Elég! — Később: Há! Le! Föl! Le! Elég!

A *k.*

Irott al. Az alsó-vonaltól a fölsőig hosszú szigonyvonás, ennek alsó részén a középvonalig hosszukásan földomborított ív, s ennek alsó végéhez csokor által kapcsolt s az alsó-vonalra fektetett horgacs.

Nyom. al. Egy hosszú álló vastagvonás, ennek közepéből fölfelé huzott jobbradült vékonyvonás, s ezen vonásnak tövéből lefelé huzott balradült vastag-vonás.

Ütenyir. vezénysz. Szigonyvonás! Ívvonás! Csokor! Horgacs! Elég! — Később: Ká! Le! Föl! La! Föl! Le! Elég!

Digitized by Google

A *b*.

Irott al. Az alsó-vonaltól a fölsőig egy hosszú kötöttvonás, melynek vastag-vége vékonyan a középvonalig felhuzatván csokorral végződik.

Nyom. al. Egy hosszú álló vastag-vonás, ennek alsó feléhez jobbról ragasztott s közepén megvastagított jobbra-domborodó vonás.

Ütenyir. vezénysz. Hosszú kötöttvonás! Ívvonás! Csokor! — Később: Bé! Le! Föl! Le! Elég!

A *d*.

Irott al. Az alsó-vonaltól a közép-vonal felé egy jobbradült vékony-vonás, ennek jobbján az alsó- és középvonal közt egy körvonás, ehhez pedig jobbról a fölsővonaltól az alsóig huzott álló horogvonás.

Nyom. al. Egy hosszú álló vastag-vonás, ennek alsó feléhez balról ragasztott s középen megvastagított balradomborodó ívvonás.

Ütenyir. vezénysz. Vékonyvonás! Körvonás! Horogvonás! Elég! — Később: Dé! Le! Föl! Le! Fölülről le! Elég!

Az *f*.

Irott al. (A palatáblákra a 4. vonal huzatik.) Az alsó közép-vonaltól a fölső-vonalig huzott kötött-vonás, melynek vastag szára egészen az alsó-vonalig vezettetik; a kötött-vonás közepén (derekán) egy jobbra kihuzott csokor.

Nyom. al. Egy hosszú álló vastag-vonás, mely fölül jobbra le van görbítve s végén pont áll, az alatt pedig vékony fekvővonással van áthágva.

Ütenyir. vezénysz. Hosszú kötött-vonás! Csokor! Elég! — Később: Ef! Egészen le! Csokor! Elég!

Digitized by Google

A *j*.

Irott al. Az alsó közép- és fölső közép-vonal közt egy vékony dültvonás, ennek fölső végéből az alsó-vonalig huzott s az alsó közép-vonal felé visszairányuló kötött-vonás, a kötött-vonás fölött pont.

Nyomott al. Egy lefelé irányuló hosszú, álló vastag-vonás, mely balra fölkerekítve pontban végződik.

Ütenyir. vezénysz. Vékonyvonás! (v. Dültvonás!) Kötött-vonás! Elég! Pont! — Később: Jé! Le! Föl! Elég! Pont!

A *p*.

Irott al. Az alsó közép- és fölső közép-vonal közt egy szigonyvonás, melynek szára egészen az alsó-vonalig huzatik le; e szigonyvonás fölső részéhez jobbról, a két középvonal között, egy kigyóvonás.

Nyom. al. Egy lefelé irányuló hosszu álló vastag-vonás s ennek fölső oldalához függesztve egy lefordított rövid horogvonás.

Ütenyir. vezénysz. Szigonyvonás! Kigyóvonás! Elég! — Később: Pé! Le! Föl! Le! Elég!

Az *s*.

Irott al. Az alsó közép-vonaltól a fölső közép-vonalig jobbradülő vékony-vonás, ebből az alsó közép-vonalig egyenesen le egy hullámvonás, melynek alsó vége balra behajtva pontban végződik.

Nyom. al. Álló kigyóvonás, melynek fölső nyilása jobbra van, s a közepe meg van vastagítva.

Ütenyir. vezénysz. Dültvonás! Hullámvonás! Pont! — Később: Es! Le! Pont!

A *t*.

Irott al. Az alsó közép-vonal fölött kezdve egy álló

Digitized by Google

kigyóvonás a két közép-vonal között; e kigyóvonásnak jobbról eső vége a fölső közép-vonalig fölhuzatván, csokorral végződik.

Nyom. al. Egy balradülő rövid vastag-vonás és egy jobbradülő rövid vékonyvonás, alsó végeiken egyesítve.

Ütenyir. vezénysz. Kigyóvonás! Ívvonás! Csokor! Elég! — Később: Vé! Le! Föl! Le! Elég!

A *g.*

Irott al. Az alsó közép-vonaltól a fölső közép-vonal felé egy jobbradült vékony-vonás; ennek jobbján a két közép-vonal közt egy körvonás; ehhez pedig jobbról a fölső közép-vonal és az alsó-vonal közé huzott kötött-vonás.

Nyom. al. Egy körvonás, mely jobb- és baloldalán vastag; egy a közepén megvastagított kigyóvonás, mely balról a körvonás alsó részéhez van függesztve; végre egy vékony-vonalon függő pont, mely jobbról a körvonás fölső részébe van tűzve.

Ütenyir. vezénysz. Dültvonás! Körvonás! Kötöttvonás! Elég! — Később: Gé! Le! Föl! Le! Le! Föl! Elég!

A *c.*

Irott al. Az alsó közép-vonaltól a fölső közép-vonal felé egy jobbradült vékony-vonás; ennek jobboldalához függesztett balra-domborodó ív, mely a két közép-vonal között áll, domborodásán meg van vastagítva és fölső végén ponttal ellátva.

Nyomott al. Egy balra-domborodó vonás, melynek domborodása vastag s fölső végén pont van.

Ütenyir. vezényz. Dültvonás! Ívvonás! Elég! — Később: Cé! Le! Elég!

Az összetett betük.

Midőn ezek irására és olvasására kerül a sor, figyelmeztetjük a gyermekeket, hogy eddig minden hangot

Digitized by Google

egy alakkal irtunk le; most azonban még néhány hang van hátra, melyeket már kettős alakokkal (betükkel) kell leirnunk. Jól megjegyeztetendő, hogy az összetett betüknek is csak egy hangjok van mint az egyszerüeknek, s azért a szavaknak hangokra-bontásánál azt fogjuk mondani, hogy p. a rács, légy s más ily szavak három hangból állanak. — Ami az összetett betükben előforduló alakokat illeti, ezek közt az eddigiek után már csak egy ismeretlen van t. i. az *y*; ez pedig irásban egy kigyóvonalból és egy lefelé irányuló kötvonalból áll, nyomásban pedig egy *vé*-ből s ennek csucsából egy balra fölgörbülő s pontban végződő vékony ívből van összetéve s vezényszavai: Kigyóvonás! Kötvonás! Elég! — Később: Föl! Le! Föl! Le! Föl! Elég! —Az összetett betük iratásáról még azt kell megjegyeznünk, hogy, ha már szavakat iratunk e betükkel s emellett a betüknek neveit kimondjuk, ezen betüket csupán rendes nevökön — ne pedig elemeik szerént nevezzük meg p. e szó mondatolásánál rács, így: Er! Á! Csé! — nempedig: Er! Á! Cé! Es!

d) A nagybetük megismertetése.

Ha a kisbetüket már bizonyos ügyességgel irják és olvassák a gyermekek, áttérünk a nagybetük ismertetésére. Erre körülbelül a tanítás 6-dik hónapjában kerül a sor.

A nagybetük betanítására is igen célirányos volna, ha az irott és nyomott alak ismertetését összevehetnők; jelenlegi Ábécés-könyvünk azonban ezt nem engedi tennünk. E könyvben ugyanis a 30. pont alatt egyetlen-egy lapon valamenynyi nagybetü előjön; ha mármost az irott-alak ismertetését a nyomottnak ismertetésével össze akarnók kötni, vagy az irás, vagy a nyomott alakok olvasása szenvedne rövidséget.

A nagybetük ismertetésének módját illetőleg nem lehet méltányos elismeréssel meg nem említenem Gönczy

Digitized by Google

Pál urnak legujabban megjelent Ábécés-könyvét, melyben a nagybetük alkalmasan beosztva egyes olvasási gyakorlatok élén állanak, mint a mi Ábécés-könyvünkben a kisbetük.

Mivel azonban a kezünkben levő eszközt úgy kell használnunk, ahogy lehet, Ábécés-könyvünk alapján a nagybetük ismertetését következő tanmenetben vélem végrehajtandónak:

tl. Ismertessük meg a tulajdonnevek fogalmát s jegyezhessük meg, hogy a tulajdonnevek és a mondatok első hangját mindig nagybetüvel irjuk le.

2. Ismertessük meg az irottalaku nagybetüket; gyakoroljuk a gyermekeket ezek utánképezésében s szavak és mondatok irására való alkalmazásában. Ezalatt pedig az Ábécés-könyv 5—29. gyakorlatait olvasgattassuk ismétlőleg.

3. Ismertessük meg végre a nyomottalaku nagybetüket az Ábécés-könyv 30. gyakorlatának alapján. Ezalatt pedig folytassuk az irottalaku nagybetükkel megkezdett gyakorlatot.

Előgyakorlat.

Mielőtt a nagybetük alakjainak ismertetését megkezdenők, szükséges, hogy a gyermekek a tulajdonnevekkel és a nagybetük rendeltetésével megismerkedjenek. Ezen ismeretekre pedig következő módon vezethetjük őket:

Gyermekeim! Isten megsegített bennünket munkánkban. Nekem egészséget adott, hogy titeket taníthassalak, nektek pedig erőt adott a tanuláshoz. Most már elmondhatjátok, hogy: „Hála Istennek, tudunk irogatni és olvasgatni!“ Tudom örültök, hogy már enynyire jutottatok. Én is örülök ennek, gyermekeim; mert szép ám az, hogy akármit mondok, azt ti le tudjátok irni, s akármit irok, azt ti el tudjátok olvasni. Hanem azért melyik jó gyermek akarna most a tanulással felhagyni? Bizonyosan egyik sem. Tanuljatok hát tovább is jó kedvvel; mert van ám még

Digitized by Google

tanulni való! Lássátok, azt már tanultátok, hogy minden tárgynak van neve, (ezt az első szemléltető gyakorlatokból kell tudniok), de azt még talán nem is vettétek észre, hogy némely tárgynak több neve is van. Ime e képen is van valami ábrázolva. (Valamely képet mutatunk föl ekkor, melyen erdő, hegy, helység, tó folyóviz vagy más eféle van ábrázolva.) Nevezzétek meg azon tárgyat, mely e képen ábrázolva van! (Erdő, hegy, helység, tó, folyó, vagy m. ef.) Van-e ily tárgy a mi vidékünkön is? (P. erdő.) Csak egy erdő van-e vidékünkön? *) (Több is van.) Vajjon nincs-e ez erdőknek különös nevök is? (Van.) S mi ezen erdőknek különös nevök? (Csipkés, Zugoly, Baranyi, Zombori-erdő, Csanádi-erdő.) Szoktatok-e valamelyik erdőbe kijárni? (Igen). Melyik erdőbe jársz te ki, Pista? — Hát te, János? Es te, Pali? — S hogyan szoktátok mondani, ha ki akartok menni valamelyik erdőbe? (Kimegyek a Csipkésbe, vagy: a Zugolyba s. i. t.) S miért nem mondjátok csak így: Kimegyek az erdőbe? (Mert akkor senki sem tudná, melyik erdőbe akarunk menni.) Lássátok, e tárgynak, melyet e kép ábrázol, közönséges neve: erdő; de az erdőknek különös nevök is van. És mi azon erdőknek különös neve, melyek vidékünkön vannak? (Csipkés, Zugoly sat.) Jól jegyezzétek hát meg, hogy némely tárgynak különös neve is van. Milyen neve is van némely tárgynak? (Különös.) Lám, városunk mellett egy folyó halad el, amelyből szülőitek inni való vizet hordanak. De így mondják-e, ha vizért akarnak menni: Lemegyek a folyóra.? (Nem.) Hát hogyan mondják? (Lemegyek a Marosra.) Azon folyónak tehát, mely városunk mellett foly el, különös neve is van. Mi azon folyónak különös neve? (Maros). Ki ismer még valamely más folyót is? — Van-e annak is különös neve? (Van). És mi a különös neve? (Tisza). Hogyan nevezlek én meg titeket, ha mindnyájatokhoz

*) Például Makó vidékén.

Digitized by Google

szólok? (Gyermekek, vagy : fiuk, vagy : lányok). S vajjon illik-e (például) a gyermek névmindegyitekre? (Igen). Jegyezzétek meg, hogy a gyermek név mindegyiteknek közönséges neve. Milyen neve a gyermek név mindegyiteknek? (Közönséges neve). Mi is a ti közönséges nevetek? (Gyermek). Van-e azonban a gyermek néven kívül különös nevetek is? (Van). S hány különös nevetek van? (Kettő). Mondd meg egyik különös nevedet te, gyermek! (Birkás). És mi a másik különös neved? (József). Ennek a másik gyermeknek is az a különös neve, ami a tied? (Nem). Mondhatja-e hát ő, hogy a te neved az övé is? (Nem). Kié csupán a Birkás József név? (Csupán enyim). Gyermekeim! Ami csupán a mienk, arról azt mondjuk, hogy a mi tulajdonunk. Mit mondhatunk arról, ami csupán a mienk? (Azt, hogy az tulajdonunk). Nevezd meg azon tárgyakat, melyek csupán a tieid! (Enyim e könyv, e palatábla, ez irka, e kalap sat.) Mit mondhatsz hát e könyvről, mivel ez csupán a tied? (Azt, hogy e könyv tulajdonom). Mondhatod-e ezt a Birkás József névről is? (Igen). És miért? (Mert az is csupán enyim.) Kinek tulajdona csupán a Birkás József név? (Csupán az enyim.) Azért e nevet tulajdonnevednek nevezheted. Hogyan nevezheted a Birkás József nevet? (Tulajdonnevemnek.) Hát te, fiu, melyik nevet nevezheted tulajdonnevednek? (A Bajnóczi János nevet.) Mondd meg te is tulajdonnevedet! — Te is! — Te is! s i. t. — De e fiu azt mondta, hogy a Puskás Feri név az ő tulajdona, pedig én tudom, hogy atyjának is az a neve. Hogyan lehet ez? — — — Úgy van az, gyermekeim, hogy Puskás Ferinek az édesatyja saját nevét adta, azért hívják őtet is úgy, mint atyját. Az megtörténhetik, hogy némely embereknek egyforma tulajdonnevök van. Lám például, József nevű gyermek több is van közöttetek, de azért a József név mégis tulajdonnév. Hát a Faludi, Berkes, Cserey tulajdonnevek-e? (Igen.)

Digitized by Google

Miért? (Mert e nevek egyes személyeknek különös nevei.) Mondd ki te, fiu, atyádnak tulajdonnevét! — Te meg mondd ki anyádnak tulajdonnevét! — Ki tudná a polgármester urat tulajdonnevén nevezni? — Nevezd meg azon mesterembereket tulajdonnevökön, akikkel szülőid dolgoztatnak! — — Örülhettek, gyermekeim, hogy ezzel is többet tudtok. Hanem most már egyes tárgyakat is nevezzünk meg tulajdon-, vagyis különös nevökön. Nevezd meg azon folyót, mely Makó mellett foly, tulajdonnevén! (Maros.) Ki tudná azon helységet tulajdonnevén megnevezni, mely Makóhoz legközelebb van? — — Tehát nevezd meg te, András! (Zombor.) Mármost én mondok néhány tulajdonnevet, ti pedig mindegyikről megmondjátok, minek neve az. Tehát: Szeged. (Városnak tulajdonneve.) Tisza. (Folyónak tulajdonneve.) Csipkés. (Erdőnek tulajdonneve.) Földeák. (Falunak tulajdonneve.) Kortyogó. (Szőlőnek tulajdonneve.) Anna. (Nőnek tulajdonneve.) Ime, megtanultátok ismerni a tulajdonneveket; talán azt is észrevettétek, hogy a személyeknek és tárgyaknak azért adunk tulajdonnevet, hogy azokat másoktól megkülönböztessük. Miért adták p. az emberek az egyik erdőnek a Csipkés nevet? (Hogy azon erdőt a többiektől megkülönböztessék.) Miért adták neked, fiam, a János nevet? (Hogy ezzel másoktól megkülönböztessenek.) Jegyezzétek meg, gyermekeim: a tulajdonneveket az irásban meg kell más szavaktól különböztetnünk. A tulajdonneveknek első hangját mindig nagyobb betüvel kell irnunk, mint a többit. Mivel különböztetjük hát meg az irásban a tulajdonneveket? (Azzal, hogy első hangjokat nagyobb betüvel irjuk.) A nagybetüket nem csupán a tulajdonnevek irásánál használjuk, hanem a mondatoknak első hangját is ilyen betükkel irjuk le. Mikor használunk tehát nagybetüket? (A tulajdonnevek és a mondatok első hangjának leirásánál.) Hogyan van az mégis, hogy ti eddig a tulaj-

Digitized by Google

donnevek és mondatok első hangját nem különböztettétek meg? (Mert még a nagybetüket nem tanultuk irni.) Pedig szépek ám a nagybetük! Tudom szeretnétek azok irását is megtanulni. Hát csak legyetek szorgalmasak s nem sokára a nagybetüket is meg fogjátok tanulni.

Átnézet.

Azáltal, hogy az előgyakorlatban a tulajdonnevek fogalmára vezetjük a gyermekeket, azt kell elérnünk, hogy azok a nagybetüket majdan tudatosan alkalmazzák s a helyesirásnak egyik főbb szabályát megtanulják. Szomoru dolog, ha a gyermek csak azért irja á tulajdonnevek és a mondatok első hangját nagybetüvel, mivel a tanító minden egyes esetben megmondja, hogy ezt a hangot nagybetüvel kell leirni. Némelyek ugyan azt állítják, hogy a tulajdonnevet 6—7 éves gyermekkel megismertetni akarni képtelenség; ám kisértse meg bárki, hogy csak némi ügyes tanítás mellett is nem lehet-e ezt könnyen kivinni.

A tulajdonnévnek fogalmát megismertetendők vetessük észre, hogy némely tárgynak a közönséges néven kívül különös neve is van, mely arra-való, hogy általa a tárgyat más hasonló tárgytól megkülönböztessük. Azután gyakoroljuk a gyermeket a tárgyak vagy személyek tulajdonnevének (különös nevének) föltalálásában.

Az irottalaku nagybetük megismertetése.

Ha már az előgyakorlatból megtanulták a gyermekek, hogy a tulajdonnevek és a mondatok első hangját nagybetüvel irjuk, áttérünk a nagybetük irott alakjának ismertetésére.

A nagybetüket oly sorban legjobb fölvenni, amint azt alakjok már maga kimutatja. Legelőbb veendők te-

Digitized by Google

hát az *U*, *Ú*, *Ü*, *Ű* és *V*, mivel ezek az illető kisbetükhöz csaknem egészen hasonlók; azután 2) a *C*, *Cs*, *O*, *Ó*, *Ö*, *Ő*, *G* és *Gy*; mivel ezek is sokban hasonlítanak kisbetüikhöz; ezek után 3) *I*, *Í*, *J*, *Z* és *Zs*; majd 4) a *K* és *H*; 5) a *T*, *Ty*, *F*, *P*, *B* és *R*; 6) az *S*, *Sz*, *L*, *Ly* és *D*; 7) az *A*, *Á*, *N*, *Ny* és *M*; végre 8) az *E* és *É*.

Az itt kijelölt sor egyszersmint azt is kimutatja, hány csoportban ajánlatos a nagybetüket megismertetni. Kivánatos volna ugyan, hogy minden alaknál tovább időzhessünk, de Ábécés-könyvünk ezt nem engedi. Legjobb tehát a nagybetüket 8 csoportra osztva, nyolc leckében ismertetni meg; szabatosb begyakorlásukat pedig akkorára hagyni, midőn már azoknak nyomott alakját is megismertettük.

Az 1. leckében azon nagybetüket veszszük föl, melyekben nagy kigyóvonás szerepel.

A 2-ikban azokat, melyek a félkör- vagy körvonásból alakulnak.

A 3-ik leckére azok esnek, melyekben a félkörök hullámvonásokkal egyesítetten lépnek föl.

A 4-ikre azok, melyek az előbbi leckében vett betükből alakulnak.

Az 5-ik leckét azon nagybetük ismertetése teszi, melyekben önálló hullámvonások fordulnak elő.

A 6-ikat azoké, melyekben a hullámvonások csokorral és vonalkötéssel lépnek föl.

A 7-ik leckére azon nagybetük maradnak, melyekben a vonalhajtás és vonaltörés szerepel.

A 8-ikra végre azok, melyek két csigavonásból képeztetnek.

Az egyes leckékben következő tanmenetet tartunk:

1. *Ismétlés.* Ez arra-való, hogy ha netalán az előbbi lecke egy vagy más tekintetben teendőt hagyott volna hátra, ezt elvégezzük; a már vett betüalakok ismeretét megszilárdítsuk és a gyermekeket azok képezésében gya-

Digitized by Google

koroljuk. Ez ismétlési gyakorlatban legnagyobb súly a tanult nagybetük iratására fektetendő; mert az időnek rövidsége nem engedi, hogy a nagybetüknek szavak irására való alkalmazásával sokat vesződjünk. Erre később különben is elég alkalmunk lesz.

2. *Szemléltetés.* Ez, mint már mondva volt, abból áll, hogy a megismertetendő betüt a gyermekek szemei előtt részenkint hozzuk létre, s az egyes betürészeket általuk megneveztetjük. A szemléltetés azonban csak egyszerüen történjék s a betünek csupán lényeges alkatrészeire vonatkozzék.

3) *Betüirás.* A szemléltetett betüt utánképeztetjük s a gyermekeket annak irásában gyakoroljuk. Ez épen úgy történik, mint az irottalaku magánhangzók iratásánál. Mivel a nagybetük irott alakjának előállítása nagy ügyességet igényel, ez ügyességre pedig nagyobbrészt a betüirási gyakorlatoknak kell a gyermekeket elvezetniök: e gyakorlatok fontosságát nem szabad szem elől téveszténünk.

4. *Alkalmazás.* Ez, amint tudjuk, abból áll, hogy a megismertetett betüt egyes szavak és mondatok kiirására alkalmazzuk. A nagybetüknél azonban elég, ha minden betüre két-három szót irunk vagy iratunk ki.

Kezelésminta az irottalaku nagybetük ismertetéséhez.

A T, Ty, F, P, B és *R- nek ismertetése.*

Ismétlő gyakorlat. Néhány nagybetüt fogok a táblára irni, gyermekeim; ti pedig e betüket megnevezitek és leirjátok. (A táblára irjuk p. e betüket: *K, H, G, V, O,* s a gyermekek által megneveztetjük és leiratjuk

Digitized by Google

azokat. Azután folytatjuk). Irjátok most azt, amit diktálni (tollatokba mondani vagy mondatolni) fogok. Tehát: Nagy *u*! — Le! — Föl! — Le! — Elég! — Mit irtatok most? (Nagy *u*-t). Irjunk egy más betüt: Nagy *cé*! — Föl! — Le! — Föl! — Elég! — Nevezzétek meg e betüt! — Folytassuk: Nagy *há*! — Le! — Föl! — Le! — Föl! — Le! — Elég! — Mit irtatok? (Nagy *há*-t). Olvassátok el, amit most a táblára irok! (Kálmán, Ödön és Gyula testvérek. Ha csengetnek, Zsiga iskolába jő). Mármost megint ti irjatok valamit! (Leiratunk egy-két tulajdonnevet vagy egész mondatot a már ismert nagybetükkel). Szeretem, gyermekeim, hogy már anynyi nagybetüt megtanultatok irni; meglátom azonban, meg fogjátok-e azokat is tanulni, melyeket ma mutatok meg nektek.

Szemléltetés. Egy vonalat huzok a fölső-vonaltól az alsó közép-vonalig. Fölül vékonyan kezdem, azután lassankint vastagabban huzom, végre vékonyabban meg vékonyabban egész az alsó közép-vonalig, innét pedig balfelé hajtom s pontban végzem. Vajjon mily vonásnak lehet ezt nevezni? (Hullámvonásnak). Irjatok ti is ily hullámvonást! Honnét fogjátok azt kezdeni? (A fölső-vonalnál). És merre fogjátok huzni? (Az alsó közép vonal felé). Kezdjük tehát! Fölül vékonyan! A derekán vastagabban! Alul ismét vékonyan! Végére pont! Próbáljatok több ily hullámvonást csinálni; mert több nagy betüben előfordul ám e vonás! (Szemmel kisérjük a gyermekek munkáját s utba vezetjük a hibázókat és gyengébbeket. Nyájas szavakkal élesztjük a gyermekek munkakedvét). Látom, hogy már mindnyájan tudtok hullámvonást csinálni; csináljatok hát még egyet! Kezdjük! Hullámvonás! — Pont! — Tartsátok mindnyájan felém táblátokat! — Látom jól ment, s most örüljetek gyermekeim, mert mindjárt készen lesz egy uj nagybetü. Ime, a

Digitized by Google

dült hullámvonásra, jobbról balfelé huzva, egy fekvő hullámvonást csinálok, így : *T.* Mit csináltam? (Fekvő hullámvonást). Merre hajlik e hullámvonásnak balvége? (Lefelé). És jobbvége? (Fölfelé). Csináljatok ti is ily vonást táblátokra a dült hullámvonás fölé! Tehát: Hullámvonás! — Elég! — Gyermekek, e két hullámvonás már egy nagybetüt tesz. Ez a nagy *té*. Mi neve ezen betünek? (Nagy *té*). És miből áll a nagy *té*? (Egy dült hullámvonásból, s efölött egy fekvő hullámvonásból). Irjatok még egy nagy *té*-t! Feri majd elmondja, mit kell csinálnotok. (A fölső vonaltól az alsó középvonalig egy pontban végződő hullámvonást; és e hullámvonás fölé egy horgasan kezdődő fekvő hullámvonást). A nagy *té*-ből igen könnyü egy más nagybetüt csinálni. Nézzétek! Derekán egy vékony fekvővonást huzok át és kész a nagy *ef*. Csináljatok ti is egy nagy *ef*-et. — — Hány nagybetüt tanultatok most irni? (Kettőt). S melyek azok? (A nagy *té* és a nagy *ef*). A nagy tét tehát tudjátok már irni, de bezzeg mit csinálnátok, ha valahol nagy *tyé*-t kellene irnotok? Miként csináltunk a nagy *Gé*-ből *Gyé*-t? (A *G*-höz az ypsilont tettük). Így csinálhattok a nagy *té*-ből is nagy *tyé*-t. Csináljatok tehát egy nagy *tyé*-t! — Ez is megy. S most majd meglátom, meg tudjátok-e majd a következő nagybetüt csinálni. Egy dült hullámvonást huzok, épenúgy, mint a nagy *té*-nél. Csináljatok ti is ily hullámvonást! — S most nézzétek: a hullámvonásra egy félkör-vonást borítok, így : *P.* Tegyétek ti is ezt! — Lám, egy nagybetünk megint van. Gyermekek, jegyezzétek meg, ez a nagy *pé*. Mely vonásokból áll a nagy *pé*? (Egy pontban végződő dült hullámvonásból s e vonás fölött egy lefelé nyiló félkörből). Eddig már három nagybetüt tanultatok most ismerni. E nagybetüket sorban a táblára szeretném irni, Pali tehát majd elmondja, miként kelljen azokat leirnom. (A gyermek megnevezi a részeket,

Digitized by Google

mi pedig így a három betüt a tábla fölső részére egy sorba irjuk). Ime, itt áll a három nagybetü. Nézzétek meg, miben hasonlítanak mind a hárman egymáshoz? (Abban, hogy mindegyiknek szárát hullámvonás képezi). Jól vettétek észre, de lássátok, még két nagybetü van ám, melyeknek épily szára van. Tudom szeretnétek ezeket is látni. Megmutatom hát, úgyis könnyü azokat irni. Ime, egy nagy *pé*-t csinálok! — Mit csináltam most? (Nagy *pé*-t). S hány vonásból áll a nagy *pé*? (Kettőből). Gyermekek, a nagy *pé*-höz csak egy vonást kell még csinálnunk s ismét lesz egy uj nagybetünk. Nézzétek! A félkörnek jobbvégéhez csokorvonással egy jobbra-domborodó vonást akasztok úgy, hogy az egészen az alsó középvonásig érjen, s itt balra fölhajtom. Ez a nagy *bé*. Csináljatok ti is egy nagy *bé*-t! Kezdjétek! Hullámvonás! — Pont! — Félkör-vonás! — Csokor! — Domboru vonás! — Elég! — A nagy *bé*-t is a többiek sorába irhatjuk már. (Oda irjuk). S most még csak egy betüt mutatok ma. Ismét egy nagy *pé*-t csinálok, ehhez azonban a domboru vonás helyett kigyóvonást akasztok, így: *R*, s kész a nagy *er*. Csináljatok ti is egy nagy *er*-et. Ezen betüt is a sorba irom, — s most lássuk, ismeritek-e mind az öt betüt. (Majd az egyik, majd a másik irott betüre mutatunk, a gyermekek pedig a mutatott betüket megnevezik. Ezt addig gyakoroljuk, míg végre mindegyik betüt rögtön és biztosan nevezik meg. Végre hol egyik, hol a másik legujabban ismertetett betüt irjuk a táblára, hogy a gyermekek az így leirottakat is megnevezzék. Ezután az iratás következik).

Betüirás. **Irjuk le mármost mindegyik most tanult nagybetüt néhányszor! Vigyázzatok! Nagy *té*! — Pont! — Fölül le! — Föl! — Elég! — (Két-három nagy *té* iratik). Nagy *ef*! — Pont! — Fölül le! — Föl! — Elég! — Keresztvonás! — (Ebből is iratik egy-kettő). Nagy**

Digitized by Google

pé! — Pont! — Fölül le! — Föl! — Le! — (Néhányszor ismételve iratik). Nagy *bé*! — Pont! — Fölül le!— Föl! — Le! — Csokor! — Le! — Elég! — (Ebből is néhány iratik). Nagy *er*! — Pont! — Fölül le! — Föl! — Le! — Csokor! — Le! — Ki! — (A nagy *er*-ből is csak egy-kettő iratik. A betük irásának bővebb gyakoroltatása magánfoglalkozásra marad).

Alkalmazás. Lássuk most, tudnátok-e e betükkel szavakat is kiirni. Irjatok tehát! (Aszerént, amint az idő engedi, leiratunk néhány szót vagy mondatot, melyekben a tanult betük is alkalmazásba jönnek. A választott szavak és mondatok ütenyezve iratnak le.)

A nyomottalaku nagybetük megismertetése.

Mostani Ábécés-könyvünk mellett, mint már mondám, legcélirányosabbnak tartom a nyomottalaku nagybetük ismertetését akkorára hagyni, midőn az irottalakuakat már ismerik a gyermekek.

A sor, mely szerént a nyomottalaku nagybetüket megismertetni legcélirányosabb, már az Ábécés-könyvben ki van jelölve. 5—6 leckében az egész munkát el lehet végezni.

Az egyes leckékben következő betük vehetők:

Az 1-sőben az I, Í, J, H, U, Ú, Ü, Ű.

A 2-ikban az L, Ly, F, E, É, T, Ty.

A 3-ikban a Z, Zs, A, Á, N, Ny, M, K.

A 4-ikben a D, P, B, R.

Az 5-ikben a C, Cs, G, Gy, O, Ó, Ö, Ő, S, Sz.

A tanmenet minden leckében következő lehet:

1. *Ismétlési gyakorlat.* Ennél leginkább arra fordítunk gondot, hogy a már tanult nyomottalaku nagybetüket egymástól gyorsan és biztosan meg tudják különböztetni a gyermekek.

Digitized by Google

2. *Szemléltetés.* Ennek célja- és módjáról már több helyen volt szó.

3. *Olvasás.* Ez abból áll, hogy oly szavak és mondatok olvasásában gyakorolják magukat a gyermekek, melyekben a nyomottalaku nagybetük alkalmazvák. E gyakorlathoz maga a 30. pont, melyben a nyomottalaku nagybetük legelőször fordulnak elő, kevés anyagot ad ugyan, de a 31. 33. 34. 35. 36. és 37. pontnak gyakorlalatai annál többet nyujtanak.

Kezelésminta a nyomottalaku nagybetük ismertetéséhöz.

A Z, Zs, A, Á, V, N, Ny, M és K-nak ismertetése.

Ismétlő gyakorlat. Ha megmutatjátok, gyermekeim, hogy az eddig tanult nyomottalaku nagybetük hangját azonnal megtaláljátok, amint reájok mutatok: akkor ma megint megismertetek ezen betükből néhányát. Lássuk hát! Egy-két nagybetüt rajzolok a táblára. (Lerajzoltatik p. a H, az U, az F, az E, az L.) Amint most e betük valamelyikére mutatok, ti kimondjátok annak hangját. (Gyakorlás.) Ezt, látom, tudjátok; de vajjon fogjátok-e azt is tudni, amit majd most kivánok! Mutassatok Ábécés-könyvetekben azon férfinévre, mely nagy *el*-lel kezdődik! (Reámutatnak a Lajos névre.) Olvassátok ki e nevet! (Lajos.) Hát a nagy *é*-t vajjon melyik nőnévben talaljátok? (Az Éva névben.) Olvassátok most ki azon neveket, melyek a 6-ik sorban vannak! (Ferenc, Franciska.) Még valamit próbáljunk! A táblára irok egy-két keresztnevet, ti meg keressétek majd meg ugyanazokat Ábécés-könyvetekben! (A táblára irjuk p.: Hedvig.) Keressétek meg e nevet könyvetekben és mutassatok reá! — Feri, olvasd ki e nevet! (Hedvig.) Keres-

Digitized by Google

sétek most ezt meg: (a táblára irván) Luca. — Olvassátok ki mindnyájan! Hányadik sorban fordul elő könyvetekben az Etelke név, Pista! (A hetedik sorban.) Irjátok le e nevet táblátokra! — Most még azon férfinevet is irjátok le, mely a 2-ik sorban fordul elő! (Leirják a János nevet.) Olvassátok ki, mit irtatok? (János.) Most már elhiszem, hogy ismeritek azon nagybetüket, melyeket eddig mutattam; örüljetek hát, gyermekeim, mert ma ismét mutatok néhány nyomottalaku nagybetüt.

Szemléltetés. (A táblára rajzolunk egy nyomottalaku kis *zé*-t.) Ezt a betüt már ismeritek. Mi is e betünek hangja? (E betünek hangja: *z*). És mi a neve? (E betünek neve: *zé*.) Gyermekek, a nyomottalaku nagy *zé* épen olyan, mint a kicsiny, csak hogy a nagy *zé* csaknem kétszer-akkora, mint a kis *zé*. Lássunk most egy másik betüt! (Egy nyomott kis *vé*-t rajzolunk a táblára.) Ezen betüt is ismeritek. Nevezzétek hát meg! (Ez a kis *vé*.) Lám, a nagy *vé* is épen ilyen, csak hogy nagyobb. Meg fogjátok-e hát a nagy *vé*-t is ismerni? (Igen.) S most vigyázzatok! A nagy *vé*-t megfordítom, így: **A.** Mit csináltam a nagy *vé*-vel, Péter!? (Megfordította). Nézzétek, a megfordított *vé*-nek két szárát egy vékony fekvővonással összekötöm, és kész a a nagy *a*; így: **A.** Micsoda betü ez, Endre!? (Ez a nagy *a*.) Miből csináltuk a nagy *a*-t? (Egy megfordított *vé*-ből.) És hogyan csináltunk a megfordított *vé*-ből nagy *a*-t? (Úgy, hogy két szárát összekötöttük egy vékony fekvővonással.) Azt bizonyosan magatok is ki fogjátok találni, hogy miként lehet a nyomottalaku nagy *a*-ból nagy *á*-t csinálni. (Úgy, hogy éket teszünk a nagy *a*-ra.) Rajzoljuk le azon nagybetüket, melyeket ma tanultatok ismerni! (Lerajzoltatnak a Z, V, A, Á.) E betük közt ittlátom ugyan a nagy *zé*-t, de a nagy *zsé*-t nem; ti talán hát nem is fogjátok a nagy *zsé*-t ismerni? (De igen, ismerjük.)

Digitized by Google

Miből áll hát a nagy *zsé*? (Egy nagy *zé*-ből és egy kis *es*-ből.) S honnét tudjátok ezt? (Abból tudjuk, hogy ez az irott nagy *zsé*-nél is így van.) Igazatok van, gyermekeim! Bátran iderajzolhatjuk hát a nagy *zsé*-t is, mert azt mindenütt meg fogjátok már ismerni. (Lerajzoltatik a nyomott nagy *zsé* is.) S most lássunk egy új nagybetüt! Két vékony állóvonást rajzolok, így: | |, s a balról állónak fölső-végéből a jobbról állónak alsó végeig egy vastag dültvonást rajzolok, így: N, és kész a nagy *en*. Miből áll hát a nagy *en*? (Két vékony állóvonásból, és egy vastag balradült vonásból, mely a két állóvonást összeköti.) Rajzoljuk a nagy *en*-net is a többiek sorába. (Lerajzoltatik.) Ide az *en* mellé még egy nagy betüt rajzolok, tudom azt mindnyájan fogjátok ismerni. (Lerajzoltatik a nagy *eny*.) Vajjon micsoda betü lehet ez? (Ez a nagy *eny*.) Szinte gondoltam, hogy ki fogjátok találni. Lássunk megint egy uj betüt! Ismét két álló vonást huzok, de most a balról állót vékonyan, a jobbról allót pedig vastagon huzom, így | I; e két vonás felső végére egy *vé*-t akasztok, így: M, és kész a nagy *em*. Miből áll hát a nyomottalaku nagy *em*? (Egy vékony s egy vastag állóvonásból és ezen vonások felső végére akasztott *vé*-ből.) Rajzoljuk a nagy *em*-met is a többiek sorába! (Lerajzoltatik.) Ide rajzolok mármost még egy betüt. Előre tudom, hogy azt azonnal meg fogjátok ismerni. Lerajzoljuk a nagy *ká*-t) Ismeritek-e e betüt? (Ismerjük.) Nevezzétek tehát meg! (Ez a nagy *ká*.) Lám, a nagy *ká*-t könnyü megismerni, mert az olyan mint a kis *ká*. Most már csak azt szeretném látni, vajjon ismeritek-e jól azon betüket, melyeket ma lerajzoltunk. (Majd egyik majd a másik betüt neveztetjük meg egy vagy több gyermek által, majd meg egy-egy gyermek kezébe adjuk a mutatópálcát s megmutattatjuk azon betüket, melyeket megnevezünk.) Ma megint 9 nagybetüt tanultatok ismerni. Örülhettek

Digitized by Google

A nagybetük részei és az iratásuknál használható vezényszavak.

Az *A* és *Á*.

Irott alakban. Ponttal kezdődő és horogvonással végződő hajtottvonás (A), mely derekán vékony fekvővonással van átvágva.

Nyomott alakban. Megfordított nagy *vé*, melynek két szára a betü derekán vékony fekvővonással van összekötve.

Ütenyirási vezényszavak. Nagy *a!* Föl! Le! Elég! Át! Az *Á* megékezett *A*-ból alakul.

A *B*.

Irott al. Pontban végződő dült hullámvonás (J). erre borított félkör-vonás (P). a félkör-vonás jobbvégéhez csokorral akasztott jobbra-domborodó vonás, melynek vége be van hajtva (B).

Nyom. al. Vastag állóvonás s ennek jobboldalához kapcsolt két jobbra-domborodó vonás.

Ütenyir. vezénysz. Nagy *bé!* Pont! Fölül le! Föl! Le! Csokor! Le! Elég!

A *C* és *Cs*.

Irott al. Jobbranyiló félkör-vonás, melynek mindkét vége be van hajtva (C).

Nyom. al. Balranyiló félkör.

Ütenyir. vez. Nagy *cé!* Föl! Le! Föl! Elég!

A *Cz* betü *C*-ből és *z*-ből alakul.

A *Cs* betü *C*-ből és *s*-ből alakul.

Digitized by Google

A *D.*

Irott al. Dült hullámvonás; ennek alsó végéből csokorral kihuzott balra nyiló félkör-vonás, mely a hullámvonásra borítva végén behajtatik .

Nyom. al. Vastag állóvonás és ennek végeihez jobbról kapcsolt félkör.

Ütenyir. vezénysz. Nagy *dé*! Csokor! Föl! Le! Elég!

Az *E* és *É.*

Irott al. Két egymás alatt fekvő, csokorral összekötött jobbra nyiló csigavonás.

Nyom. al. Vastag állóvonás; ennek fölső és alsó végéből jobbra irányuló két vékony fekvővonás; jobbról az állóvonás derekába tűzött ék.

Ütenyir. vezénysz. Nagy *e!* Föl! Le! Csokor! Le! Föl! Elég!

Az *É* megékezett *E*-ből alakul.

Az *F.*

Irott al. Pontban végződő dült hullámvonás, melynek dereka vékony fekvővonással át van vágva; e fölött: fekvő hullámvonás, melynek balvége befelé, jobbvége pedig fölfelé van hajtva.

Nyom. al. Vastag állóvonás; ennek fölső végéből jobbra irányuló vékony fekvővonás; jobbról az állóvonás derekába tűzött ék.

Ütenyir. vezénysz. Nagy *ef!* Pont! Fölül le! Föl! Elég! Át!

A *G* és *Gy.*

Irott al. Nagy *cé*, melynek alsó végéhöz egy lefelé irányuló kötöttvonás csatoltatik .

Digitized by Google

Nyom. al. Nagy *cé*, melynek alsó végéhez ékalaku vastagvonás van kapcsolva.

Ütenyir. vezénysz. Nagy *gé*! Föl! Le! Föl! Le! Elég!

A *Gy* betü *G*-ből és *y*-ból alakul.

A *H.*

Irott al. Vékony félkör-vonás; ehhez csokorral akasztott kötött vonás , mely jobbról tovább huzva nagy *cé*-vé alakul . (Mivel akkor, midőn a nagy *há* irására kerül a sor, már mind a nagy *jé*-t, mind a nagy *cé*-t ismerik a gyermekek, egyszerüen azt is lehet mondani, hogy az irottalaku nagy *há* nagy *jé*- és nagy *cé*-ből alakul).

Nyom. al. Két álló vastagvonás, melyek derekukon vékony fekvővonással vannak összekötve.

Ütenyir. vezénysz. Nagy *há!* Föl! Le! Csokor! Le! Föl! Le! Föl! Elég!

Az *I* és *Í.*

Irott al. Félkör-vonás, melynek fölső végéhez pontban végződő dült hullámvonás csatoltatik .

Nyom. al. Álló vastagvonás.

Ütenyir. vezénysz. Nagy *i!* Föl! Le! Pont!

Az *Í* megékezett *I*-ből alakul.

A *J.*

Irott al. Vékony félkör-vonás; ehhez csokorral akasztott s pontban végződő dült hullámvonás.

Nyom. al. Álló vastagvonás, mely alul balfelé hajtva pontban végződik.

Ütenyir. vezénysz. Nagy *jé!* Föl! Le! Csokor! Le! Pont!

Digitized by Google

A *K*.

Irott al. Áll nagy *jé*-ből, melynek derekához jobbról csokorral összekötött hullám- és kigyóvonás illesztetik (*K*).

Nyom. al. Nyomott alakban a nagy *ká* ugyanazon részekből áll, melyekből a kis *ká* alakul.

Ütenyir. vezénysz. Nagy *ká*! Föl! Le! Csokor! Le! Pont! Jobbról: Föl! Le! Csokor! Le! Elég!

Az *L* és *Ly*.

Irott al. Fölfelé nyiló ívvonás; ebből lehajló dült hullámvonás; a dült hullámvonásnak végéhöz csokorral kapcsolt fekvő hullámvonás.

Nyom. al. Álló vastagvonás; ennek alsó végéből jobbra irányuló vékony fekvővonás.

Ütenyir. vezénysz. Nagy *el!* Föl! Le! Csokor! Elég!

Az *Ly* betü *L*-ből és *y*-ból alakul.

Az *M*.

Irott al. Két összekapcsolt törtvonás, melyek közől az első ponttal kezdődik, a második pedig horoggal végződik.

Nyom. al. Egy vékony és vastag állóvonás, melyeknek fölső végére *vé* van akasztva.

Ütenyir. vezénysz. Nagy *em!* Föl! Le! Föl! Le! Elég!

Az *N* és *Ny*.

Irott al. Ponttal kezdődő körvonás, melynek végéhez jobbról egy balra domborodó ívvonás függesztetik.

Nyom. al. Két álló vékonyvonás, melyek egy balradülő vastagvonással vannak összekötve.

Digitized by Google

Ütenyir. vezénysz. Nagy *en*! Föl! Le! Föl! Elég!
Az *Ny* betü *N*-ből és *y*-ból alakul.

Az *O* és *Ó*, *Ö* és *Ő*.

Irott al. Köralaku vonás, melynek vége be van hajtva.

Nyom. al. Épen olyan, mint a kis *o*.

Ütenyir. vezénysz. Nagy *o!* Föl! Elég!

Az *Ó* megékezett *O*-ból, az *Ö* két ponttal ellátott *O*-ból és az *Ő* két ékezettel ellátott *O*-ból alakul.

A *P*.

Irott al. Pontban végződő dült hullámvonás, melyre félkör-vonás van borítva.

Nyom. al. Épen olyan, mint a kis *pé*.

Ütenyir. vezénysz. Nagy *pé!* Pont! Fölül le! Föl! Le!

Az *R*.

Irott al. Pontban végződő dült hullámvonás; erre borított félkör-vonás; e vonás jobbvégéhöz csokorral akasztott kigyóvonás.

Nyom. al. Áll nagy *pé*-ből, s ennek domboru vonása alá függesztett kigyóvonásból.

Ütenyir. vezénysz. Nagy *er!* Pont! Fölül le! Föl! Le! Csokor! Le! Elég!

Az *S* és *Sz*.

Irott al. Fölfelé nyiló ívvonás; ebből lehajló dült hullámvonás, mely balról behajtatik.

Nyom. al. Épen olyan, mint a kis *es*.

Digitized by Google

Ütenyir. vezénysz. Nagy *es!* Föl! Le! Föl! Elég!
Az *Sz* betü *S*- és *z*-ből alakul.

A *T* és *Ty*.

Irott al. Pontban végződő dült hullámvonás; e fölött: fekvő hullámvonás, melynek balvége befelé, jobbvége pedig fölfelé van hajtva.

Nyom. al. Álló vastagvonás; ennek fölső végére fektetett fekvő vékonyvonás.

Ütenyir. vezénysz. Nagy *té!* Pont! Fölül le! Föl! Elég!

A *Ty* betü *T*-ből és *y*-ból alakul.

Az *U* és *Ú*, Ü és *Ű*.

Irott al. Kigyóvonás s ehhez jobbról csatolt horogvonás.

Nyom. al. Egy vastag és egy vékony állóvonás, melyeknek alsó végei vékony ívvonás által köttetnek össze. (Vagy: Fölfelé nyiló hajtott vonás, melynek balszára vastag).

Ütenyir. vezénysz. Nagy *u*! Föl! Le! Föl! Le! Elég

Az *Ú* megékezett *U*-ból, az Ü két ponttal ellátott *U*-ból és az Ű két ékezettel ellátott *U*-ból alakul.

A *V*.

Irásban és nyomtatásban olyan, mint a kis *vé*.

Ütenyir. vezénysz. Nagy *vé!* Föl! Le! Föl! Le! Elég!

A *Z* és *Zs*.

Irásban és nyomtatásban olyanok, mint a kis *z* és *zs*, csak hogy az irottalaku nagy *zé*-nek végei szintúgy be vannak hajtva, mint a legtöbb nagybetünél.

Digitized by Google

Ütenyir. *vezénysz.* Nagy *zé*! Föl! Le! Csokor! Vékonyan le! Csokor! Le! Elég! (A *csokor* szót ki is lehet a vezényszavak közől hagyni s helyette csak *föl* szót használni; mint a kis *zé*-nél tevém).

e) Gyakorlás a gépszerü olvasásban.

Az Ábécés-könyvnek 1—37. gyakorlatai által azt kell elérnünk, hogy a gyermekek az irott- és nyomottalaku kis- és nagybetük hangját elég biztosan megtalálják és tisztán ejtsék ki; ekkor van azután a gépszerü olvasás tulajdonképi gyakoroltatásának helye.

A gépszerü olvasásban való gyakorlatok által már azt kell elérnünk, hogy a gyermekek a betük hangjait tagokba és szavakba tanulják fűzni, s lassankint a gépszerü olvasásban készségre jussanak.

Gépies készséggel vagy ügyességgel az olvas, kinek olvasása egyhangu ugyan, de eléggé biztos, darabosságtól ment, tiszta és hibátlan. — Ezen ügyességre csak tartós, változatos és szorgalmas gyakorlás vezet.

Biztosan olvas, ki minden találgatás és vontatottság nélkül minden betünek valódi hangját elég gyorsan adja viszsza; *folyékonyan* azaz *darabosságtól menten* az olvas, ki az ugyanegy szóhoz tartozó betük hangjait megszakítás nélkül fűzi egybe; *tisztán* az olvas, ki a betük hangjait lehető legtökéletesebben ejti ki; *hibátlanul* végre az olvas, ki egy hangot sem nyel el, egyet sem csusztat be, a hangokat nem cseréli föl s nem kuszálja össze.

Hogy a biztos, folyékony, tiszta és hibátlan olvasásnak alapját már a legelső olvasási kisérletek alkalmával kell megvetnünk, magától értetik. Nem is azért lesznek az alábbiakban említendő teendők csak *most* felhozva, mintha azokkal előbb épen nem kellett volna bibelődnünk;

Digitized by Google

hanem azért, mivel célirányosabbnak látszott azon elveket, melyeket a gépszerű olvasás tanításánál megtartanunk kell, egészbe foglalva *itt* adni elő, hol az olvasási oktatás első fokának *sarkpontjához* értünk.

A gépszerü olvasás tanításánál következő elveket tartsunk szem előtt :

1. Folytonosan arra törekedjünk, hogy a gyermek tisztán olvasson. A kezdők közt, kivált falusi tanodákban, rendszerént sokan vannak, kiknek kiejtése hibás. Ez legtöbbnyire onnan van, hogy a gyermek roszul van szoktatva; néha azonban vidékiességből származik e baj. Csak igen ritkán fordul az elő, hogy a tisztátalan kiejtésnek a beszédszervek fogyatkozása volna oka. Ime mutatványul néhány oly kiejtési hiba, mely többnyire csak onnét származik, hogy sokan azt gondolják, hogy a gyermek meg nem érti őket vagy megijed tőlök, ha — mint ők szokták mondani — gyermek-nyelven, azaz selypesen, pöszén nem beszélnek vele : monta (mondta), tuggya (tudja), tunna (tudna), acc (adsz), mellátja (meglátja), mevverte (megverte), ement (elment), bottya (botja), talló (tarló), teccik (tetszik), igasság (igazság), ója (óra), ujja (ujra) stb. (Lásd Szvorényi Kalauz-át!) Lássunk mármost néhány tájkiejtési hibát, például : ára (arra), óma (alma), ollan (olyan), mőre (merre), lagyik (ładik), éedes (édes), níz (néz), nímet (német), küfüzetni (kifizetni), mejj (mell) stb. (L. Szvor. Kalauz.) A beszédszervi fogyatkozások közé tartoznak p. a dadogás, dunnyogás, pöszeség. A tiszta olvasásnak e fölsorolt akadályait csak türelem, kitartó éberség és tapintatos eljárás által háríthatjuk el; azért : a) Már a hangoztatás előgyakorlataitól kezdve folytonosan ügyeljünk arra, vajjon minden hangot tisztán ejt-e ki a gyermek? — b) Egyetlen-egy tisztátlanul kiejtett hang iránt se legyünk közönyösek, hanem minden alkalommal kivánjuk meg, hogy a hibázó a tisztátlanul kiejtett hangot ismételve, azt tisz-

Digitized by Google

tán hangoztatni törekedjék. — c) Ha szükséges, mutassuk mi magunk meg, miként kell egyik vagy másik betünek hangját tisztán kiejteni. — d) Oly szavakat, melyeket a gyermek ismételve is roszul hangoztat, irassunk a táblára, és mondassunk ki hangonkint. — e) Ha valamely gyermek vigyázatlanságból vagy közönyösségből hangoztatja a szavakat tisztátlanul, azt szeretettel párosult komolysággal intsük — s ha kell — feddjük meg. — f) Törekedjünk a gyermeknek beszédszervi fogyatkozását orvosolni. Ezt elmulasztani anynyival lelkiismeretlenebb dolog volna, mert ha az ilyen fogyatkozásban szenvedő gyermeket hibás kiejtéseire szakadatlanul figyelmeztetjük, azokat helyreigazítatlanul soha sem hagyjuk, s őt a tiszta kiejtésben szorgalmasan gyakoroljuk: a javulás többnyire bizonyos. — g) Ovakodjunk a hibás kiejtésü gyermeket kinevetni, kigúnyolni, vagy megengedni, hogy őt társai kinevessék, kigúnyolják; mert ellenkezőleg kockára tennők a sikert.

2. *Tanítsuk és szoktassuk a gyermeket a hibátlan olvasásra.* A hibás olvasásnak okai lehetnek: felületesség a betük ismeretében, figyelmetlenség s a sietés vagy a szertelen halkság az olvasásban; azért: a) A betük ismertetésén és irásuk- s olvastatásuknak begyakoroltatásán ne haladjunk át fölületesen. A betük ismertetésénél igen káros a sietés; mert amely betüvel akkor nem ismerkedett meg a gyermek, midőn azt szemléltettük és gyakoroltattuk, azt később csak nehezen és sokára fogja kellőleg megismerni. — b) Legtöbbet olvastassunk a gyengébb olvasókkal, hogy ezeknél legalább a gyakorlat pótolja a gyorsabb fölfogást vagy a netalán történt mulasztást. — c) Az olvasó által elkövetett hibát maga az olvasó javítsa ki; mert különben soha sem fog az a hibátlan olvasásra kellő figyelmet fordítani. — d) Az ügyesebb olvasóknak se engedjük meg az igen gyors olvasást; mert ellenkező esetben igen könnyen meg fogják

Digitized by Google

szokni, hogy a szavakon csak futólagosan tekintsenek át, amiből azután a következőkhöz hasonló hibák származhatnak: dagadja (tagadja), hedegü (hegedü), szégyen (szegény), akadozó (adakozó), od' adja (oda adja.) — e) A szertelenül halkan való olvasást se engedjük meg; mert ebből meg ilyforma hibák származhatnának: iédes (édes), enneke (ennek). — f) Az igen gyorsan vagy szertelenül halkan olvasókkal, mindaddig, míg hibájokból ki nem gyógyulnak, tartassunk bizonyos időmértéket. Vannak ugyan, kik az időmérték szerént való olvasást és a tanítónak egyesekkel való olvasását kárhoztatják, de én — a fenebbi esetekben — még mindig alkalmazhatónak vélem; csak a csattogó ütenyveréstől ovakodjunk, s a dolgot inkább úgy intézzük, hogy az időmértékes olvasásnál, melyet különben csak mintegy gyógyszerül tartok néhanéha alkalmazandónak, a gyermekek alantabb-hangu olvasását némileg hangosabb olvasás által szabályozzuk és vezessük.

3. *Iparkodjunk a gyermeket biztosan és folyékonyan való olvasásra képesíteni.* Azért: a) Már az egyes betük ismertetésénél nagy gondot fordítsunk arra, hogy azokról a gyermekek tiszta és helyes képzetet szerezzenek s az alakra nézve hasonló betüket gyorsan meg tudják egymástól különböztetni. — b) Minden olvasási gyakorlatnál addig időzzünk, míg azt a legtöbb gyermek jól nem olvassa; mert csak a darabnak többszöri átolvasása képesíti őket arra, hogy mindegyik betünek hangját biztosan ejtsék ki és folyékonyan olvassanak. — c) Ne feledjük, hogy leginkább a biztos és folyékony olvasás az, mire csupán huzamos gyakorlás vezet.

4. *Használjuk fel a karilag vagy csoportosan való olvasás előnyeit a gyermekeknek a gépszerü olvasásban való gyakorlására.* Többeknek együttolvasása, ha a ta-

Digitized by Google

nító ügyesen vezeti a dolgot, nem csak nem káros, sőt előnyös is. Még némely beszédszervi fogyatkozások is orvosolhatók ez által; s nem egy rikácsoló, tompa, éles, nyers vagy énekszerü hang módosítható az együttes olvastatás által. Hogy a karilag való olvastatás sok iskolában úgy elfajul, annak csak a rosz kezelés az oka. Ne vonakodjunk tehát az olvastatásnak ezen módját, mely, főleg népes iskolában, mindig haszonnal alkalmazható, célunkra fölhasználni; csak azután arról se feledkezzünk meg, hogy az egyedülolvastatás is hasznos és szükséges, hogy általa az egyes tanulók figyelméről, előmeneteléről és ügyességéről meggyőződést szerezzünk.

5. Fokonkint több-több gondot fordítsunk arra, hogy a gyermek az olvasottat megértse. Mihelyt a gyermek mondatokat olvas, szükségessé válik, hogy ne csupán a betük hangjaival, hanem a mondat értelmével, tartalmával is törődjék. Tévesztett dolog volna azonban a főcélt a mellékcéllal fölcserélni. Az olvasási oktatás első fokán mindig az tartandó főfeladatul, hogy a gyermekekből *ügyes* olvasókat képezzünk; e fokon tehát csak anynyiból kell az olvasási anyag megértetését eszközölni törekednünk, amenynyiből szükséges, hogy az olvasási oktatás második fokára — t. i. az értelemmel való olvastatásra — *előkészítsük* a gyermekeket. Azért: a) Minden olvasási gyakorlatnál csak rövid uton, egyszerü kérdések által iparkodjunk meggyőződni arról, vajjon gondolnak-e a gyermekek a szavak tartalmával és fölfogják-e a mondatok értelmét? — b) Ami egyik vagy másik szó- vagy mondatnak megértésére *okvetlenül* nem szükséges, annak magyarázgatásával, körülményes kifejtésével ne vesztegessük itt még az időt; mert az olvasásban való készség csak gyakorlás által éretik el; a gyakorlás pedig időt kiván. — c) Magyarázzuk meg egyszerüen, mire valók az olvasási gyakorlatokban előforduló irásjelek, s azután kivánjuk

Digitized by Google

meg a gyermekektől, hogy olvasás-közben e jeleket mindig figyelembe vegyék; mert ezáltal mind az olvasóra mind a hallgatóra nézve megkönnyíttetik a tartalomnak megértése. — d) Olvasás közben soha se szólítsunk föl mást az olvasásra, míg az olvasó valamelyik mondat végeig nem ér.

Digitized by Google

Az értelemmel-olvasás tanmódja.

Előismeret.

Mire a gyermekek az Ábécés-könyvben az olvasmányokig jutnak, a gépszerü olvasásban, ha a tanítás jól sikerült, oly ügyességgel birandnak, hogy lassankint már az olvasási oktatás második fokára is előkészíthetjük őket. Ez előkészítés pedig abból áll, hogy ezentúl is még a készséggel-olvasás gyakoroltatására fektetünk ugyan nagyobb súlyt, de emelett több-több gondot fordítunk arra, hogy a gyermekek *gondolkodva* olvassanak.

Az Ábécés-könyvben levő olvasmányok arra használandók föl, hogy általuk az olvasási oktatás második fokára készítsük elő a gyermekeket; ez olvasmányok tehát úgy kezelendők, mint az Első- vagy Második-Olvasókönyv olvasmányai, csak hogy az Ábécés-könyv olvasmányainál még mindig több időt és gondot fordítunk a készséggel-olvasás gyakoroltatására, mint a megértetésre.

Az olvasási oktatás második foka tulajdonképen az elemi tanodának középosztályaira, vagyis az elemi oktatásnak középéveire esik. E fokon már azt kell elérnünk, hogy a gyermekek egyrészről a készséggel-olvasásban tökéletesedjenek, másrészről pedig megtanuljanak gondolkodva azaz értelemmel olvasni. Értelemmel pedig az

Digitized by Google

olvas, ki úgy olvas, hogy ő maga is, a hallgató is az olvasmány tartalmának megértésére jusson.

Ha az értelemmel-olvasás tanításánál a készséggel-olvasás gyakoroltatását elhagynók, az olvasásnak e két foka között válaszfalat vonnánk. Ezt tennünk nem szabad; mert az értelemmel-olvasás egyrészről a gépszerű és másrészről a szépolvasással szoros viszonyban van. Ki még akadozva vagy hibásan olvas, az nem képes az olvasottat megérteni; ki az olvasmányt nem érti, nem lehet képes azt jellemzőleg, szépen olvasni. Hiba volna tehát, ha, miután egyideig (p. az 1—2. tanév végeig) csupán gépiesen olvastattunk, bizonyos ideig (p. a 3—4. tanév végeig) egyedül az értelemmel-olvasást gyakoroltatnók; végre bizonyos időben (p. a 4—5. tanév elején) a szépolvasást vennők elő. Azért az 1. tanévben tisztán gépszerüleg olvastassunk ugyan, de — miként ez már az irvaolvasás tanmódjában volt ajánlva — mellékesen arra is gondot fordítsunk, hogy a gyermek megértse az olvasott szavak *jelentményét*. A 2. tanévben — melyre az Ábécés-könyv olvasmányainak kellene olvasási anyagul esniök — egyengessük lassankint az értelemmel-olvasás utját, azaz törekedjünk a szavak által kifejezett *gondolatot* megértetni, és tetessünk az értelemmel-olvasásban *kisérleteket*: de, mint fönebb mondám, fősúlyt még mindig a készséggel-olvasás gyakoroltatására fektessünk. A 3—4. tanévben az értelemmel-olvasásra fordítsunk kiváló gondot: hanem — amenynyiben szükségesnek látszik — egyrészről még a készséggel-olvastatást is gyakoroltassuk, másrészről pedig már a szépolvasás utját is egyengessük. Az 5—6. tanévben végre a szépolvasásra tanítsuk ugyan a gyermekeket, de emellett ügyes és értelmes olvasásról is gondoskodjunk.

Hogy az értelemmel-olvasást jó sikerrel taníthassuk, szükséges tudnunk: 1. Mely elveket tartsunk e tanítás-

Digitized by Google

nál szem előtt? — 2. Melyek e tanításnak részletei? — 3. Miként kell az egyes olvasmányokat kezelnünk? Szóljunk ezekről egyenkint!

a) Az értelemmel-olvasás tanításának elvei.

Az értelemmel-olvasás tanításánál következő főelveket tartsunk szem előtt:

1. Iparkodjunk a gyermeket önállólag értelmes olvasóvá képezni. Ha az elemi tanodában csak anynyira vinnők a dolgot, hogy a tanulók csupán gépszerüleg tudnának olvasni, anélkül, hogy az olvasottak tartalmát megértenék, fölfognák: föladatunkat még korántsem tekinthetnők megoldottnak. De még az sem volna elég, ha a gyermek anynyira haladna, hogy segítségünkkel fölfogná és példányszerü olvasásunkat utánzólag értelemmel is olvasná a kezelt darabokat; de önerejére hagyatva, se egyikre se másikra nem volna képes. Az olvasás tanítását illetőleg csak akkor tekinthetjük föladatunkat megoldottnak, mikor már tanítványaink önerejökre hagyatva, önállólag is értelemmel tudnak olvasni.

Az olvasás által nyujtott élvezet és haszon csakis azok számára kinálkozik, kik az olvasásban nagykoruságra jutottak. Ha az iskolából kinőtt gyermeknek első dolga olvasókönyvét széttépni, ha az ifju az olvasástól irtózik, s ha a férfi legfölebb álmatlanság elleni orvosságul használja azt: ebben annak szomoru jelenségét ismerhetjük föl, hogy ezek nem tanulták az olvasás örömeit és hasznát élvezni.

Terhes vád nyugszik azon iskolán, mely elmulasztja az olvasást kedves, hasznos, sőt üdvös foglalkozásává tenni a gyermeknek; mert oly csemetéket nevel az ilyen iskola, melyek se árnyat nem adandnak, se gyümölcsöt nem fognak hozni. Miként fog pedig ily iskolának ker-

Digitized by Google

tésze munkálkodásáról egykor számot adni?! — Ne mulaszszuk el tehát az olvasás tanításánál is folytonosan szem előtt tartani az oktatásnak ezen főelvét: „Tanítsunk az életnek!“ Hogy miként alkalmazzuk ez elvet az értelemmel-olvasás tanítására is, az részben alább fog kimutattatni, ott, hol a tanítási eljárás részleteiről lesz szó; a következőket azonban már itt van helyén megjegyezni: a) Soha se fogjunk valamely uj olvasmány kezeléséhez addig, míg a kezelés alatt levőt minden tekintetben jól nem értik és jól nem olvassák a gyermekek. — b) Iparkodjunk a tanulót az olvasásnál is öntevékenységre szoktatni; azért ne rágjunk mindent szájába, hanem amit saját erejéből is megérthet, azt egyenesen kívánjuk meg tőle, hatalán ez némi fejtörésbe kerülne is neki.

2. *Azon legyünk, hogy az olvasás által a gyermek ismeretköre táguljon, s esze, szíve és jelleme nemesedjék.* Amint általában minden oktatásnak kettős célja van, úgy az olvasás tanításának is. Ez oktatásnak is van anyagi és alaki célja. Anyagi célja ugyanis a gyermeket hasznos ismeretekkel gazdagítani; alaki célja pedig annak szellemét nemesíteni, azaz, benne józan gondolkodást, jó érzelmeket és nemes elhatározást kelteni. Avval tehát, hogy a gyermekeket az olvasási oktatás által csupán *olvasni* tanítsuk, nem szabad megelégednünk; hanem oda kell hatnunk, hogy mialatt olvasni tanul, lelke ismeretekben gazdagodjék, s esze, szíve és jelleme nemesedjék.

Olvasókönyveink részént közölnek ismereteket, részént alkalmat adnak azok közlésére. Midőn azonban az olvasási oktatás közben ismereteket akarunk közölni, jól meggondoljuk előbb, hol és menynyit lehet azokból közölnünk anélkül, hogy más célokat szem elől tévesztenénk; mert ha valamely olvasmányban p. állatról, növényről, ásványról, történeti személyről vagy eseményről s más efféléről van szó, nem következik, hogy azt okvetlenül ismeretközlésre kelljen fölhasználni. Oly olvasmá-

Digitized by Google

nyok, melyek kiválólag arra hivatvák, hogy a kedélyre vagy akaratra hassanak, igen sokat veszthetnek hatásukból, ha száraz ismeretközléssel, magyarázgatással árasztatnak el. Sajnos, hogy ez mégis sokszor megtörténik, és a legszebb olvasmányok anynyira szétszedetnek, hogy végre minden összefüggést, életet és hatást elvesztenek. Azért ha valamely olvasmányban, melynek különösen a szívre kell hatnia, olyasmi jön elő, mi körülményesebb vagy bővebb ismeretközlést tesz szükségessé, legjobb, ha ezen magyarázatot vagy ismeretközlést magától az egésztől elválasztjuk, és vagy előlegesen vagy utólagosan végezzük.

Hogy az értelemmel-olvasás által a gyermek elméje művelődjék: a) alkalmazzuk — ahol csak lehet — az önkifejtő módot; b) fejeztessük ki az olvasottakat más szavakkal; c) vonassunk le az olvasottakból tanulságot; d) itéltessük meg a körülményeket, személyeket és cselekvényeket; e) hozzuk alkalmilag emlékezetbe a régebben olvasottakat; f) tanultassuk meg a hasznosabb s jelesebb vagy hatásosabb darabokat.

Hogy az értelemmel-olvasás által a gyermek szíve és jelleme is nemesedjék, szavainkat úgy kell irányoznunk, hogy azok a gyermek szívéhöz megtalálják az utat; miként kelljen azonban ezt tenni, azt bajos volna holt betükkel mutatni meg.

Irányadásul mégis jó e tétel igazságát szem előtt tartani: „Csak a szívből jött szó előtt nyílik meg a szív.“ Valóban, nem is tagadható, hogy a nemes szív leghathatósabb eszköz mások szivének nemesítésére; mert ez legjobban mutatja meg a módot, melyet használnunk, s a határt, melyben mozognunk kell. — Nem lehet ugyan célom e helyen fejtegetni, miben és menynyire kivántatik meg, hogy a tanító nemes szívvel birjon; azt mégis föl kell hoznom, hogy szavainak a gyermekek szíve- és jellemére nem lesz hatása: ha keblét a vallásosság szent tüze

Digitized by Google

nem melegíti; ha hivatalát és tanítványait nem szereti; ha azon érzelem, melyet a gyermekben ápolni akar, keblében nem él; ha hivatalának fontosságát nem érti vagy érteni nem akarja; ha a kezelendő olvasmányt nem érti s tartalmát át nem érzi; ha oktatását saját példájával meg nem erősíti. Akiben ezen kellékek nincsenek meg, az szoros értelemben nem is tanító. Avagy vezethet-e Istenhez, aki Ettől el van fordulva? — Adhat-e az oktatásának életet és vonzerőt, ki hivatalát gyűlöli? — Követheti-e a mesterek Mesterének nyomdokit, aki tanítványait nem szereti? — Kelthet-e a gyermeki kebelben nemes érzelmeket, ki ilyeneknek birtokában nincs? — Lelkén fekhetik-e magasztos hivatalának megoldása annak, ki nem ismeri, vagy szem elől téveszti hivatalának fontosságát és a felelőséget, melyre egykor vonatni fog? — Adhat-e az olvasmánynak életet és hatást, aki azt nem érti s át nem érzi? — Számíthat-e nevelésének s oktatásának sikerére, aki önmagát nem állítja példaképül?

Ha a tanítóban a nemes szívvel józan gondolkodás is párosul, akkor arról is fog gondoskodni, hogy se az idő, se a körülmények ne csökkentsék a hatást, melyet tanítványaira az ő szavai vagy az olvasmány szelleme gyakorolnak. Azon lesz, hogy iskolájából a durvaságot és köznapiságot kizárja, hogy a pillanatot ünnepélyessé tegye, a növendékeket pedig oly kedélyhangulatba hozza, melyben szívök leginkább megnyiland szavai előtt. Ő azután magasult lélekkel teljesítendi szívnemesítési tisztét.

b) Az értelemmel-olvasás tanításának részletei.

Az értelemmel-olvasás tanításában következő részleteket különböztetünk meg: 1. Előkészítés. 2. Megértetés. 3. Példányszerü olvasás. 4. Gyakorlás az olvasásban. 5. Kikérdezés. 6. Személyek és körülmények jellemzése.

Digitized by Google

1. Előkészítés.

Amint a legegyszerübb tárgyról sem szerezhetünk magunknak tiszta fogalmat, ha azt figyelem nélkül tekintjük meg; úgy figyelem nélkül megértés sem gondolható. Első teendőnk tehát az értelemmel-olvastatásnál, hogy a gyermekben az olvastatandó darab iránt figyelmet keltsünk, azután a fölkeltett figyelmet az egész olvasás alatt fentartani iparkodjunk.

Figyelmet kelthetünk az olvastatandó darab iránt, hogy ha aszerént, amint szükséges, már az olvasás előtt működésbe hozzuk a gyermeknek gondolkodó- vagy képzelőtehetségét, föltüzeljük tudvágyát vagy felgerjesztjük szívét; ezáltal pedig oly helyzetbe teszszük őt, melyben az illető darab olvashatását örömmel várja s annak benyomása iránt fogékonnyá válik. *Föntarthatjuk olvasás közben a figyelmet:* a) ha azt, mi a figyelmet az olvasandó darabtól elvonhatná, előre megmagyarázzuk; b) ha olvasás közben, alkalmas helyeken, a tartalomra vonatkozó kérdéseket teszünk; c) ha a tanításban élénkek vagyunk s azt mindvégig érdekessé teszszük.

A figyelmet már az olvasás előtt föl kell a gyermekben keltenünk, tehát az olvastatandó darabra elő kell őt készítenünk. Mielőtt azonban valamely darabra elő akarnók a tanulót készíteni, állapodjunk meg: mely irányban fogunk reá hatni és mely tanmódot fogunk az előkészítésnél követni?

Az előkészítés iránya.

Hogy megállapíthassuk, mely irányban hassunk valamely olvasmány előkészítésénél a tanulókra, hogy ezek a darab iránt fogékonyakká váljanak: ismernünk szükséges a kezelendő olvasmány föladatát.

Digitized by Google

Olvasókönyveinkben a legkisebb olvasmánynak is van föladata. E föladat minőségéhez képest határozzuk meg a kezelésmódot; kell tehát, hogy mielőtt valamely olvasmány kezeléséhez fognánk, annak föladatával megismerkedjünk.

Az olvasmányok föladatukra nézve három csoportra oszthatók, amint vagy az elmét művelik, vagy a szívet nemesítik, vagy hasznos ismereteket közlenek. Az első csoportba tartozó olvasmányok leginkább a gondolkodótehetségnek —, a másodikba tartozók főleg a képzelőtehetségnek és szívnek —, a harmadik csoportba tartozók végre kölönösen a tudvágynak és emlékező-tehetségnek munkásságát veszik igénybe.

Némely olvasmánynak többféle föladata is van, hogy tehát kezelésünk sikeres legyen, tudnunk kell az olvasmány főfeladatát a mellékesektől elválasztani, mert habár a mellékcélok iránt sem szabad közönyöseknek lennünk, mégis első gondul a főcél elérését kell kitűznünk. Vizsgáljuk meg például néhány olvasmány célját! Figyelemmel olvasva az Első-Olvasókönyv 4. 9. 18. 22. 23. 44. 46. 50. s más eféle olvasmányait, első pillanatra föl fog tünni, hogy ezek tisztán csak az észre akarnak hatni, életbölcseségre akarnak vezetni. Az 1. 2. 3. 5. 11. 19. s m. ef. olvasmányok ellenben tisztán csak szívnemesítésre céloznak. A 39. 56. 64. 67. 68. 71. s m. ef. olvasmányok csupán csak ismereteket közlenek; de már a 28. 52. 70. 76. 85. 105. stb. amellett, hogy leginkább ismereteket nyujtanak, a szívre is akarnak hatni. Vannak, melyek az ismeretközlésen kívül mellékesen az észt is művelik; ilyenek p. a 66. 89. 91. sat. olvasmányok. Olyanok is vannak, melyekben az ismeretközlés csak mellékcélul tűnik föl, mint p. 15. 16. 26. 34. s m. ef. olvasmányoknál. Igy van ez a többi olvasókönyvekben is.

Az olvasmánynak főfeladatát az alapgondolat jelöli ki. Az irónak t. i. midőn valamely munkát létre akar hozni,

Digitized by Google

számot kell magával vetnie, vajjon mit akar általa elérni; mert belbecscsel csak úgy birand munkája, ha azzal az emberiségnek üdvös, hasznos vagy kedves szolgálatot tesz. A célt azután rendszerént *egy* gondolatba foglalja, s a munkának egész megirásánál e gondolat lebeg előtte; ezt a gondolatot nevezzük *alapgondolatnak*, mivel az iró erre, mint alapra építi művét. Minden olvasmány irodalmi mű, tehát minden olvasmányban van alapgondolat.

Az alapgondolat vagy ki van az olvasmányban téve vagy annak tartalmában rejlik. Mielőtt az olvasmány kezeléséhöz fognánk, föl kell annak alapgondolatát keresnünk, hogy ezt azután folytonosan szem előtt tartsuk; mert különben könnyen eltérhetnénk tárgyunktól. Némi gyakorlat után azonban könnyü lesz az egyes olvasmányok alapgondolatát megtalálnunk. Aki ezt még nem kisértette meg, legjobb, ha az Ábécés-könyv olvasmányain kezdi, mert ezekben többnyire világosan fejezi ki magát az alapgondolat. Igy például a 7. 13. 15. 17. 18. 21. sat. olvasmányokban maga a cím teszi az alapgondolatot, ugymint: A 7-iknél „Gyermek, szeresd szülőidet!“ — A 13-iknál: „Szót fogadj!“ — A 15-iknél: „Becsülj meg másokat!“ — A 17-iknél: „Felebarátoddal jót tégy!“ s. i. t. — Némely olvasmányoknál meg mintegy zárkövet képez az alapgondolat, p. a 20-iknál: „Ha békében akarsz élni, békét hagyj másnak!“ A 8. 9. 10. 11. 12. st. ef. olvasmánynak zárszavaiból könnyen föltalálható az alapgondolat, p. a 8-iknál: „Légy jó és engedelmes!“ A 9-iknél: „Légy figyelmes és szorgalmas!“ s. i. t. A leirásoknál a föladat az illető tárgy vagy dolog ismertetése levén, az csak a tárgy vagy dolog nevével jelöltetik. Igy p. a 14. 30. 32. 33. sat, olvasmányok az ég boltozatjának, a hét napjainak, az évnek, a tavasznak s m. eféléknek ismertetését tűzik föladatunkul s e föladatot maguknak az illető tárgyaknak címül használt nevével juttatják eszünkbe. Az ismeretet közlő darabokat többnyire ily címek jellemzik.

Digitized by Google

Az olvasmány alapgondolatát következő módon kereshetjük: 1. Figyelmesen átolvassuk a darabot. — 2. Keressük, hogy kiről vagy miről szól az iró? — 3. Összevonjuk, mit az iró az olvasmány személyéről vagy tárgyáról előad. — 4. Gondolkozunk, mi célból adhatja azt elő? — 5. Kutatjuk, vajjon nem adott-e az iró céljának, oktatásának vagy intelmének kifejezést? — 6. Ha az iró nem adott az olvasmány céljának kifejezést, mi kisértjük meg azt mondatba foglalni. — 7. Az alapgondolatot magában foglalni látszó mondatot összevetjük magával az olvasmánynyal, hogy meggyőződjünk arról, vajjon csakugyan kifejezi-e az alapgondolatot? — Vegyük így föl p. az Első-Olvasókönyv 2. olvasmányát! Figyelmes átolvasásból kitünik, hogy ennek irója két testvérről szól, kik egyedül voltak honn. E két testvérről azt adja elő, hogy egyik torkoskodásra akarta az egyedüllételt fölhasználni; de a másik eszébe juttatá, hogy egyedül sehol sincsenek, mert Isten mindenütt jelenvan. Iró azon célból látszik ezt előadni, hogy ugyanez az olvasónak is eszébe jusson. Célját az iró intelem alakjában *kifejezi* e mondatban: „Akármely rejtekhelyen légy, lát az Isten, roszat ne tégy!“ Összehasonlítva e mondatot az olvasmánynyal, kitünik, hogy csakugyan e mondatban kifejezett gondolat lebegett lelke előtt, midőn az olvasmányt irta; e mondatban van tehát az alapgondolat kifejezve.

Megtalálva az alapgondolatot, tisztán álland előttünk az olvasmány főfeladata; ez pedig önkényt kijelöli az irányt, melyet az előkészítésnél követnünk kell.

Kijelölvén az irányt, az előkészítésnél követendő módban kell megállapodnunk.

Az előkészítés módja.

Ha már tisztában vagyunk magunkkal arranézve, mely irányban hassunk az előkészítés által tanítványa-

Digitized by Google

inkra; még abban is meg kell állapodnunk, hogy melyik tanmódot fogjuk az előkészítésnél használni?

Az előkészítésnél vagy a kérdezkedő, vagy az elbeszélő, vagy végre mindkét módot alkalmazzuk; tehát csak arról lehet szó: Hol alkalmazzuk ezt vagy amazt?

Ha a kezelendő olvasmány olyasmit tartalmaz, mit a gyermek érzékelhet (azaz érzékeivel közvetlenül észrevehet, p. láthat), vagy olyasmit, mit az már tapasztalatból ismer, vagy végre olyasmit, mire gondolkodva maga is rájöhet: akkor az előkészítésnél a *kérdezkedő* tanmódot használjuk, mivel ezen esetben a tárgyra vonatkozó kérdéseinkre képes lesz megfelelni. Ha ellenben a fölveendő darab tárgya a gyermeknek érzéki- és tapasztalatkörén kívül esik s emellett még gondolkodás segélyével sem található ki: akkor, természetesen, csak az elbeszélő mód által érhetünk célt.

Lehet eset, hogy mind az elbeszélő mind a kérdezkedő mód használása válik kivánatossá. Ez oly darabok-nál történik meg, melyeknek tartalma részént a gyermekek észvilágába — részént azon kívül esik.

Eszerént az elbeszélésekre, mesékre, történelmi, földrajzi s m. ef. darabokra többnyire elbeszélés által —, a leirásokra, közmondásokra s m. efélékre pedig leginkább kérdezkedés által készítjük elő a gyermekeket; végre oly darabok előkészítésénél, melyek részben az észt, részben pedig a szívet érdeklik, a kérdezkedéssel párosult elbeszélő módot alkalmazzuk. Így p. az Első-Olvasókönyv 64. olvasmányára a kérdezkedő módot alkalmazzuk, mivel a kácsát már ismerik a tanulók, vagy, ha nem ismernék, ábrát használhatnánk annak ismertetésére. Az elbeszélő módot p. az I.-Olvk. 85. olvasmányánál alkalmazzuk, mivel szent István királyról addig mitsem tudhat a gyermek, míg róla valamit nem hallott. Az előkészítésnek mindkét módját használjuk p. az I.-Olvk. 48. olvasmányánál, mivel ez nem egyedül azt célozza, hogy a tanulók

Digitized by Google

a benne fölhozott esemény elbeszélése által a végén alkalmazott tétel igazságának belátására jussanak, hanem azt is, hogy a cserfát s ennek különféle hasznát ismerni tanulják. Hogy olvasókönyveinknek legtöbb darabja esik ezen utólsó rovatba, talán mondani is fölösleges.

Bármely módot használjunk azonban az előkészítésnél, arra kell törekednünk, hogy tervszerüleg rendezett haladásban az előkészítés célját elérjük, azaz a gyermeket oly helyzetbe hozzuk, hogy az illető darab olvashatását örömmel várja s annak benyomása iránt fogékonynyá váljék.

Tervszerüleg rendezett haladás csak úgy lehetséges, ha 1. az olvasmány föladatát, részeit és gondolatrendét ismerjük; 2. ha a föladathoz képest vagy a gondolatrend alapján az előkészítésnek menetét megállapítjuk; 3. ha dolgunkban anynyira otthonosak vagyunk, hogy biztosan haladhatunk a megállapított rendben.

Ki már az alapgondolat föltalálásában gyakorlott, annak a részekkel és gondolatrenddel való megismerkedés sem lesz nehéz föladat. Vegyük föl példaul az „Isten és a szülők" cimü olvasmányt, melynek föladata a gyermekkebelben az Isten és szülők iránti szeretetet és hálát ápolni. (I.- Olvkv. 1. olvny.) Ez olvasmányban négy rész különböztethető meg. Az első részben az van elmondva, miként tanította egy jámbor anya Istennek imádására gyermekét. A másodikban azon esemény adatik elő, mely e tanítás után következett be. A harmadikban ismét a jámbor anya szerepel, oktatva, intve gyermekét. A negyedik rész függelék, mely arra van szánva, hogy azt a gyermek megtanulja, s ezáltal azon hatás, melyet kedélyére az olvasmány gyakorolt, föntartassék. — Lássuk mármost a darabnak gondolatrendét! Ez következőkben jelölhető: 1. Imre anyja tanítását hallgatja. 2. Az anya Isten jóságáról beszél. 3. Imre megfogadja, hogy Istent szeretni és imádni fogja. 4. Imre egy kirándulás alkal-

Digitized by Google

mával magas szikláról esik le. 5. Ez esésben semmi baja sem történik. 9. A hazatért Imrét Isten gondviselésére figyelmezteti és ovatosságra inti anyja. 7. Függelék. — Ez olvasmány kezelésénél a föladat és gondolatrend alapján az előkészítésnek következő menetét állapíthatjuk meg: 1. Beszélgetés Istennek jóságáról és gondviseléséről. 2. Az Imrével történtek elbeszélése. 3. Az Isten és szülők iránti szeretet és hála fölgerjesztése. (A függelékben levő költemény megmagyarázása és betanítása a darab kezelésének befejezése után marad.)

Az előkészítés sikere a tanórára való gondos előkészüléstől és a tanítónak ügyessége- s élénkségétől függ. Nem elég, hogy a darab olvastatása előtt valamit összevissza beszéljünk, vagy a tárgynak száraz, untató elbeszélésével megelégedjünk; hanem kell, hogy az olvasmány tartalmával és szellemével előbb jól megismerkedjünk, teendőinket megállapítsuk s a megállapított terv kivitelére elég ügyességgel és élénkséggel birjunk. Minderre pedig a vallásosan nemes szív, buzgalommal párosult ügyszeretet és folytonos tanulás képesítenek bennünket. Ezek nélkül szavaink ridegek, tanításunk kuszált, kapkodó, eljárásunk ügyetlen leend. Ily esetben pedig jobb, ha az előkészítés egészen elmarad, s az idő inkább a gépszerü olvasás gyakoroltatására fordíttatik. Avagy mit is nyernének azzal a gyermekek, ha tanítójok azt, mi talán a könyvben érdekesen, rendezetten és összefüggőleg adatik elő, csak azért mondaná el, hogy azt vonzó hatásától megfoszsza, összekuszálja és szétszaggassa!

A gyermeknek önállólag értelmes olvasóvá képezése tekintetéből arról is kell gondoskodnunk, hogy az majdan önerejére hagyatva is képes legyen az olvasottakat megérteni; azért néha jelöljük a kezelendő darabot előre ki, és kívánjuk meg tőle, hogy azt figyelmesen olvassa át, s így annak megértésére a mi segítségünk nélkül készüljön elő. E célra kezdetben a legkönnyebben érthető darabo-

Digitized by Google

kat választjuk, de az előkészületről még a kezelés előtt számot kérünk. Míg a gyermek felfogási képessége némileg meg nem erősödik, csak ritkán kívánjuk meg tőle, hogy egyik vagy másik darabra önerejéből készüljön elő; de később mindig gyakrabban szabunk neki ily teendőt s anyagul fokonkint nehezebb darabokat is jelölünk ki.

2. Megértetés.

Ha a gyermeket a kezelendő darabra már előkészítettük, olvastassuk azt egyszer át. Ezt azért tanácsos tennünk, hogy a figyelmet, mely nélkül, mint fölebb is mondva volt, értelemmel-olvasás nem gondolható, ezáltal is biztosítsuk. Ugyanis: ha az előkészítés után azonnal az egyes kitételek fejtegetését vennők, sok gyermek nem nyugodnék addig, míg a darabot, mely az előkészítés által érdekessé tétetett, át nem olvasná; ez olvasás alatt pedig nem fogna a magyarázatra figyelni. Ha azonban az egyszeri átolvastatás által a gyermek kiváncsiságának már eleget tettünk, nem kell a darabot többször olvastatnunk addig, míg azt részletenkint ki nem fejtettük; mert különben megszokná az olvasottnak értelmével nem törődni.

Az értelemmel-olvasás tanításának sarkpontját a megértetés képezi. A megértetés pedig abból áll, hogy az olvasmány tartalmát részletesen kifejtjük. E részletes kifejtés által t. i. oda hatunk, hogy a gyermek az olvasmányban előforduló fogalmakat és kifejezéseket megértse; ezenkívül pedig lassankint az alapgondolatot és gondolatrendet kijelölni is képessé váljék.

A megértetést úgy eszközöljük, hogy az olvasmányból egy-egy részt veszünk föl; megmagyarázzuk vagy kifejtetjük a fölvett részben előforduló új, kétértelmü vagy a gyermekek által nem értett szavakat (p. szeplőtlen, úti kenet, árasztani, őszinte, megtestesülni, csel stb.), a képes kifejezéseket (p. a rózsa lágy öle, a tél fehér leple, te légy

Digitized by Google

szövétnekünk stb.), a szójárásokat (p. fegyvert ragadni, dicséretet vallani, vendégséget lakni stb.); közöljük a szükséges ismereteket; a dolog lényegébe vágó kérdéseket teszünk; a tartalmat többboldalulag kikérdezzük s azt összevonatjuk vagy más szavakkal fejeztetjük ki.

Az új, kétértelmü szavak, képes kifejezések s m. ef. kifejtése és megmagyarázása a nyelvértelmet képezi; a szükséges ismeretközlés által a gyermek elméjét gazdagítjuk; a többboldalu kikérdezés által föntartjuk a figyelmet és oda vezetjük a gyermekeket, hogy a fölvett olvasmányt minden oldalról megértsék; a tartalomnak összevonatása által az alapgondolat és a gondolatrend kijelölését teszszük lehetségessé; végre az egyes gondolatoknak más szavakkal való kifejeztetése által a nyelv- és előadási könnyüséget fejlesztjük a tanulókban.

A dolog lényegébe oly kérdések vágnak, melyek által p. a cselekvények okát vagy okozatát, a cselekvő személyeknek szándékát, célját és egymás iránti viszonyukat kutatjuk.

A többoldalu kikérdezés abban áll, hogy a fölvett mondatnak majd egyik majd másik részét hozzuk ki kérdések által. Igy p. kérdéseket teszünk, melyek a cselekvőre, a cselekvésre, a cselekvés tárgyára, a cselekvőnek tulajdonaira, a cselekvésnek idejére, helyére, okára, céljára és egyéb mellékkörülményekre vonatkoznak. Vagy talán helyesebben mondva: kérdések által egymásután kihozzuk a mondatnak alanyát és állítmányát, tárgyát vagy kiegészítőjét, mellékletét vagy jelzőjét, idő-, hely-, mód-, ok-, cél-, eszköz-, szám-határozóját vagy más eféle részeit. E több-oldalu kikérdezés olyanforma fontossággal bír a megértetésnél, mint p. a tárgynak minden oldalról való megmutatása vagy megismertetése a szemléltetésnél. Ovakodnunk kell azonban, nehogy a kérdezkedést egész a szélsőségig vigyük; mert ezáltal nem csak az időt rabolnók, hanem a kérdezkedést sokszor igen is mesterkéltté,

Digitized by Google

a dolgot pedig unalmassá, sőt magunkat nevetségessé is tehetnők. Ha talán a gyermek feleletében p. az alanyt jelzőivel együtt adja, ezzel azt mutatja meg, hogy annak egész miségéről fogalma van; helytelen és fölösleges dolog volna tehát ily esetben a melléklet kedveért is külön kérdést tenni, hacsak e kérdést valamelyik gyengébb fölfogásu vagy szórakozott gyermekhöz nem akarnók intézni. Lássunk mármost példát is a többoldalu kikérdezésre! Az ilycímü olvasmányban: „A karácsoni ajándék“ egyebek közt ez áll: „*Midőn Károly visszatért, anyja egypár fekete kenyérszeletet adott nekik, mit oly jóizüen ettek, mintha a legszebb méz lett volna rákenve.*“ Mi történt midőn Károly visszaérkezett? (Anyjok egypár fekete kenyérszeletet adott nekik). Kiknek adta az anya a kenyeret? (A gyermekeknek). Mi volt e gyermekek neve? (Károly és Anna). *Mikor is adta az anya gyermekeinek a kenyeret? Feri!* (Midőn Károly visszaérkezett). *Hát hol járt Károly? Jani!* (Az idegen gyermeket kisérte haza). *Milyen volt az a kenyér, melyet a gyermekek kaptak? A.!* (Fekete). És mit csináltak a gyermekek a fekete kenyérrel? (Megették). Jól esett-e nekik? (Igen is). Hogyan ízlett nekik a kenyér? (Úgy, mintha méz lett volna rákenve). *Vajjon miért szeretik a gyermekek a mézes kenyeret? (Mert a méz édes). *„De hisz Károlynak és Annának kenyerén nem volt méz, mi lehetett hát oka, hogy mégis oly jóizüen ették? (Az, mert éhesek voltak). *Ennek még más oka is lehetett; gondolkozzatok csak, gyermekeim! — — *Vajjon nem juthatott-e eszökbe, midőn a fekete kenyérre pillantottak, hogy ők ma mézes kenyeret is ehettek volna? (Igenis, eszökbe juthatott). *„Hát ha sajnálták volna, hogy mézes kenyeröket az idegen gyermeknek adták, jóizüen esett volna-e nekik a fekete kenyér? (Nem). *Mivel tehát a fekete kenyér oly jóizüen esett nekik, azt gondolhatjuk, hogy mézes kenyeröket nem sajnálták; sőt bizonyosan örültek, midőn arra gondoltak, hogy azt a szegény éhező

Digitized by Google

gyermeknek adták. *Ez is oka volt hát, hogy a fekete kenyér oly jól esett nekik.“ — — Az itt közölt példából első pillanatra ki fog az is tünni, hogy a dolog lényegébe vágó kérdéseket legcélirányosabb akkor tenni, midőn erre a többoldalu kikérdezésnél alkalom kinálkozik; valamint az is kitünik, hogy a szívnemesítésre keresetlenül is találunk alkalmat, ha szívünk és akaratunk van. Így a csillaggal jelölt kérdések és tanítás részént a dolog mélyébe, részént a gyermek szívére hatni vannak hivatva. A dült betükkel szedett kérdések pedig olyanok, melyekkel vagy a figyelem élesztésére, vagy a gyengébb tehetségüek támogatására célozunk, s melyeket, ha az idő és körülmények úgy kivánják, el is hagyhatunk. A fölvett példában már fölöslegesek volnának ily kérdések: Ki tért vissza? Hány szelet kenyeret adott az anya gyermekeinek? Mit ettek a gyermekek oly jóizűen, mintha a legszebb méz lett volna rákenve? Ez meg épen sületlen kérdés volna: Milyen méz lett volna rákenve?

A tartalom összevonatása abból áll, hogy a gyermekekkel azt, miről az olvasmánynak egy része vagy pontja szól, lehető legrövidebben jelöltetjük. Így a többoldalu kikérdezésre példa gyanánt fölvett olvasmányrészt legrövidebben úgy jelölhetjük, ha azt mondjuk róla, hogy az Károlynak és Annának vacsorájáról szól. A tartalomnak ily összevonása s illetőleg jelölése azonban csak akkor kivánható a gyermekektől, midőn azok a gondolkodásban már meglehetősen előhaladtak.

A tartalmat (itt csak egy-egy résznek tartalma értetik), csak oly esetben fejeztetjük ki más szavakkal, ha az ezáltal könnyebben megérthetővé válik. Hogy pedig ez csak ritkán történik meg, s minden olvasmány kezelésénél rendszeresen nem gyakorolható, talán fölösleges is mondani.

A megértetésre nézve tüzzük ki magunknak szabályokul a következőket:

Digitized by Google

1. *Már az olvasmány kezelésére való előkészülésnél állapodjunk meg abban, hogy mit fogunk tulajdonképen kifejteni.* Hasztalan idővesztegetés volna oly szavakat vagy kifejezéseket magyarázgatni, melyeket már a gyakorlatból ismernek a gyermekek; ezeket a magyarázgatás különben is sokszor zavartabbakká, homályosabbakká teszi. Ily szavak és kifejezések p. hallani, látni, érezni, anya, testvér, koszorut fonni, pénzt keresni stb. Olyasmi is jöhet elő, mit a gyermekeknek épen nem lehet megmagyarázni, mivel gondolkodó-erejök még nem oly erős, előismeretök nem oly bő, hogy a magyarázatot helyesen fölfogják. Különben is sokkal lényegesebb dolog arról gondoskodni, hogy az olvasmány irója által célzott hatás biztosíttassék; mint erővel arra törekedni, hogy a gyermek a legjelentéktelenebb kitételt is megértse. Ahol a magyarázgatás a hatást csökkentené, ott inkább a magyarázgatást hagyjuk el, semhogy a hatást kockáztassuk. Ez leginkább a szívképző darabokról, különösen pedig a költeményekről áll.

2. *Az egyes fogalmak és kitételek megértetését, ahol csak lehet, a kérdezkedö mód által törekedjünk eszközölni.* Az értelemmel-olvasásnál az elménck munkásnak kell lennie; oly gyermekek pedig, kik megszokták tőlünk csak a kész gondolatot venni, nehezen fognak egykor önerejökre támaszkodhatni. A megértetésnek legrövidebb utja ugyan a száraz értelmenyzés, de ez uton nem jutnak a gyermekek önálló gondolkodásra. Ki száz fogalmat értelmenyzésből (definícióból) tanult ismerni, még a százegyediket is alig meri maga-magának megmagyarázni; de ki csak tíz fogalmat fejtett is ki ügyes vezetés mellett, alig fog visszarettenni, ha a tizenegyediknél e vezetést nélkülöznie kell is. És ez igen természetes; mert az, ki maga is gondolkodik, töri eszét, hogy valamit megértsen, lassankint megtanul önerejében bízni és azt használni.

3. *Azon legyünk, hogy a gyermekek a fogalmaknak*

Digitized by Google

helyes megértésére jussanak. Evégből : a) Ovakodjunk a fogalmat önmagával magyarázni. Rosz volna p, ez értelmenyzés : *könyörületesnek* azt nevezzük, ki máson *könyörül*; mert ezzel a fogalmat nem fejtenők ki, hanem csak ismételnők. b) Vigyázzunk, hogy az értelmenyzés *szabatos* legyen, azaz se többet se kevesebbet ne mondjon, mint a fogalom helyes megértésére kivántatik. Rosz volna p. a *lopás* fogalmának ilyetén értelmenyzése : lopni tesz, mástól valamit elvenni; mert ez értelmenyzésből még hiányzik valami, t. i. ez : az ő beleegyezése nélkül. De a következő értelmenyzés sem volna szabatos : lopni tesz, mástól valamit az ő beleegyezése nélkül erőszakosan elvenni; mert ebben már több van mondva mint a lopás fogalmának megértésére szükséges, s a *rablás* fogalma adatik. c) Azon legyünk, hogy a fogalom valamenynyi gyermek által megérthető szavakkal magyaráztassék. Nehezen értenék p. a gyermekek ezt : erényes az, ki erkölcsileg tökélyes.

4. *Ovakodjunk a megértetést száraz értelemképezéssé tenni.* Roszul fognók ugyan fel a dolgot, hogyha minden mondatban vagy olvasmányban erőnek erejével alkalmat keresnénk arra, hogy a gyermeknek erkölcsi oktatást adjunk; mert az erkölcsi oktatással úgy kell bánnunk, mint ügyes szakács a sóval : de az még roszabb volna, hogyha minden darabot, minden mondatot egyedül arra használnánk eszközül, hogy a gyermek értelmét fejleszszük. Ahol keresetlenül is alkalom kinálkozik arra, hogy a szívhez szóljunk, ott hiba volna ez alkalmat elvetni vagy elszalasztani. Erre fönebb volt példa.

5. *Ovakodjunk a kiterjeszkedéstől és helytelen kitérésektől.* E szabály ellen sokan hajlandók véteni. Megtörténik példaul, hogy, ha az olvasmányban valami egyszerüen csak *említve* van, némelyik tanító a dolognak oly nagy feneket kerít, hogy eközben a főcélt egészen szem elől veszti, és mellékutra téved. Az sem ritka eset, hogy a ta-

Digitized by Google

nító minden lépten nyomon alkalmat talál kedvenc tárgyára kitérni. Komolyan való, hogy a szenvedélyes történész a legellentétesebb darabba is történeti előadást csusztat be; a szenvedélyes számoló csaknem minden olvasmányban talál alkalmat valamit kiszámítani; a füvész, a kertész, a gazdász csak azon veszi magát észre, hogy ismét a mezőn, kertben, a szántóföldön, a méhesben jár képzeletében. Azért — főleg, ha valamely tárgyat netalán szenvedélyesen kedvelnénk — az olvasmánynak részletes kifejtése közben jól vigyázzunk, nehogy többet magyarázzunk, mint amenynyi a darab megértésére szükséges, vagy tovább időzzünk valamely pontnál, ha azt már a gyermekek kellőleg értik. Ellenkező esetben csak az időt vesztegetnők, s a darabot az összefüggéstől fosztanók meg, és ezáltal az *egésznek* fölfogását rendkívül nehézzé tennők. Nyelvezeti magyarázatoknak is csak anynyiból van a részletes kifejtésben helyök, amenynyiből a megértést közvetlenül elősegítik. Ily nyelvezeti magyarázatoknak tehát valamely nyelv-alak, szövevényes ragozás, kétes vonatkozás és ismeretlen vagy szokatlan értelemben használt szó lehet tárgya.

6. A többoldalu kikérdezésnél a tanulók tehetsége legyen irányadónk. Amíg a gyermekek fölfogása gyenge, e kikérdezésre nagy súlyt kell fektetnünk; de minélinkább erősbödik figyelmök és fölfogásuk, annál kevesebb kérdést teszünk a fölvett részből, míg végre csak ott teszünk kérdést, ahol bonyolodottabb kifejezések vagy elvont gondolatok fordulnak elő.

3. Példányszerü előolvasás.

Az értelemmel-olvasás tanításában igen fontos szerepe van a példányszerü előolvasásnak. Mivel jól olvasni legfőképen utánzásból tanul meg a gyermek, igen szükséges, hogy a tanító maga is jól tudjon olvasni, és gyakran tart-

Digitized by Google

son példányszerű előolvasást. Ez előolvasásnak leginkább akkor van helye, midőn a tanulók a fölvett darabot már értik és készséggel olvassák; mert míg az olvasmányt vagy nem értik vagy hibásan és darabosan olvassák, addig nem lehetnek képesek annak olvasásában a tanítót utánozni. Néha azonban mégsem árt az olvasmány kezelését annak példányszerű előolvasásával kezdeni; mert ezáltal is fölébresztethetik a figyelem és megkönnyíttethetik a megértés, a kezelésnek pedig bizonyos ünnepélyes szín adatik.

Hogy a gyermekek lassankint megtanuljanak önerejökből is értelmesen olvasni, néha maradjon el a példányszerű előolvasás és ehelyett valamelyik tanuló által olvastassuk elő a darabot; olvasás közben pedig — ahol szükséges — támogassuk és igazítsuk útba az olvasót.

Az előolvasást illetőleg azon kell lennünk, hogy a gyermekek minta-tökélyes olvasást halljanak tőlünk; ovakodjunk azonban az olvasási tökélyt negélyes szópattogtatásban vagy szónokiasságban keresni, hanem úgy olvassunk, mintha azt, mit olvasunk, tiszta és helyes hangoztatással *szabadon beszélnök el.*

A példányszerű előolvasásnak kellékei: a halkság, tiszta kiejtés, folyékonyság, jó hangnyomatékozás, alkalmas szünetek tartása és illő hanglejtelem. Itt csak azon kellékeket hoztam föl, melyek nélkül példányszerű előolvasásunk már az értelemmel-olvasás tanításában sem felelne meg céljának; azon kellékeket, melyekkel a szépolvasás tanításánál kell előolvasásunknak birnia, a maga helyén fogom kimutatni. Az azonban kérdés tárgya sem lehet, vajjon azon tanító, ki *jellemzőleg* is tud olvasni, hasznát veheti-e ezen ügyességének már az értelemmel-olvasás tanításában is?

Az olvasásnak halkságáról, tiszta kiejtéséről és folyékonyságáról már a gépszerű-olvasás tanmódjában volt

Digitized by Google

szó; itt tehát már csak a hangnyomatékozásról, az olvasási szünetekről és a hanglejtésről kell beszélnünk.

Hangnyomatékozás.

A hangnyomatékozás abban áll, hogy a jelentékenyebb fogalmakat jelelő szavakat a hangadás ereje által a többiek közől kiemeljük, s így a fogalmak és szavak fontosságát előtüntetjük.

A jó hangnyomatékozást utánzásból, az olvasás szabályainak tanulmányozásából és gyakorlatból tanulhatjuk meg. Ezek közől leghathatósabb az utánzás és a gyakorlás; mert ha elég alkalmunk van jó olvasást hallani, s ha ebben elég szorgalmasan gyakoroljuk magunkat: jó olvasókká lehetünk anélkül, hogy a hangnyomatékozás szabályait ismernők. E szabályok különben is igen szövevényesek, és mégsem képesek mindenben határozott irányadásul szolgálni. Van ugyan a hangnyomatékozásra néhány, nyelvtani alapon nyugvó szabály, melyek sok esetben kielégítő tájékozást nyújtanak; de hogy hangnyomatékozásunk biztos legyen, mégis minden mondat tartalmának mélyébe kell bocsátkoznunk; mert már p. a legegyszerűbb mondatnál is azt tapasztaljuk, hogy nem mindig áll meg azon szabály, hogy az állítmány nyeri a nyomatékot. Ez az eset leggyakoribb ugyan, de a kivételekre nincs egyéb ismertető jel, mint az egész beszédnek értelme és összefüggése. A hangnyomatékozásnak csupán csak egy oly szabálya van, mely minden körülményben megáll s ez: „A mondatnak azon része nyeri a legerősebb nyomatékot, mely a gondolatnak mintegy sarkpontját képezi.“

Mindezzel azonban nem azt akarám mondani, hogy a tanító épen ne törődjék a hangnyomatékozás szabályaival: hanem azt kivántam kimutatni, hogy az utánzás, a

Digitized by Google

gyakorlás és az olvasmány értelmébe hatolás sokkal biztosabban célhoz vezetnek bennünket, mint minden szabály. Ne várjunk tehát mindent csak a szabályoktól, hanem inkább a helyes gondolkodástól.

Aki gondolkodni tud és szeret, annak a hangnyomatékozás szabályainak tudása nem épen nélkülözhetlen ugyan; meglehet mégis, hogy jó szolgálatot teendnek a nyomatékozásnak főbb szabályai, melyek ime itt következnek részben a „Magyar Szókötés főbb Szabályai“ részben pedig a „Kalauz az alsóbb tanodai műolvasás- és elemzésben“ cimü munkák alapján összeállítva.

A hangnyomatékozás szabályai:

A) *Ige.* Ha az ige tényező módban (jelentő, parancsoló, ohajtó vagy kötmódban) van, a mondat sarkalatját képezi. A nyomatékozás tehát leginkább az igétől függ.

Azon mondatokra nézve, melyekben az igén kívül semmi nyomósító szó vagy igekötő sincs, következő esetek vannak:

a) Viszen buzát Péter a vásárra? Szereti anyám a tisztaságot.—Kitünik ezen példákból, hogy midőn az ige a mondatban legelül áll, akkor a főnyomaték az igére esik; de az utána jövő szó is kap némi nyomatékot.

b) Atyám öcsémnek kalapot vett a vásárban. Atyám öcsémnek vett kalapot a vásárban. Atyám a vásárban vett kalapot öcsémnek. Atyám vett kalapot öcsémnek a vásárban. — Legnagyobb nyomatékot azon szó nyer, mely közvetlenül az ige előtt áll. Úgy látszik, hogy az ige nyomosító ereje némileg még a többi előtte álló szóra is elterjed, de ezen nyomósság a távulság szerént mindinkább kisebbedik. A nyomosított szó ellentét által még jobban kiemeltethetik; pl. Atyám vett kalapot öcsémnek a vásárban (nem anyám.)

c) Nagy az árvíz Budán. Az árvíz nagy Budán. Budán nagy az árvíz. — Midőn ige nincsen a mondat-

Digitized by Google

ban, azt oda kell képzelni s úgy nyomatékozni a szavakat. Igy, ha a fönebbi mondatokat a multra alkalmazzuk, az ige már elfoglalja az őtet megillető helyet: Nagy volt az árvíz Budán. Az árvíz volt nagy Budán. Budán volt nagy az árvíz.

B) *A főnév.* Midőn a főnév egyedül áll, nyomatékozása az igétől függ (mint ez már az igénél ki volt mutatva); de midőn fő- vagy melléknevekkel áll viszonyban, e viszony minősége szerént nyer nyomatékot.

a) Havas eső esik. Atyám a tavaszi vásárban vett kalapot öcsémnek. — A jelzős főnév, ha az igét közvetlen megelőzi, az igétől nyert nyomósságot a jelzőre viszi át. Az is megtörténhetik azonban, hogy a jelzős főnév maga tartja meg a nyomatékot. Igy ha a főnévnek oly jelzője van, mely a főnév fogalmával lényeges, azaz elválhatlan összefüggésben van s a beszédben csak mintegy diszítményül szolgál, az ily jelző sohasem nyer nyomatékot pl. A hideg tél szobába szorítja az embert. A juhokat a falánk farkas nyugtalanítja. A hidegség a a télnek s a falánkság a farkasnak lényeges sajátságait képezik, olyanynyira, hogy ha ki nem tétetnek is, többnyire oda gondolja azokat a hallgató; ellenben a havas jelző az esőnek s a tavaszi a vásárnak csak esetékes tulajdonságát képezik, rendkívüliségöknél fogva tehát magukra vonják a figyelmet s ezzel a hangnyomatékot.

b) A tartós nyári szárazságra következett a hideg ősz. A nyári tartós szárazságra sat. — Ha a főnévnek több jelzője is van, a nyomaték arra száll át, mely közvetlenül a főnév előtt áll.

c) A szülők erényei átszállnak a gyermekre. A jók szenvedése részvétet ébreszt. — A birtokos főnevek magukra vonják a nyomatékot.

d) A cukorport orvosság gyanánt vette be. A beteg már veszélyen kívül van. — A névutóval viszonyított főnév rendesen maga tartja meg a nyomatékot;

Digitized by Google

de ha a névutó eléje tétetik, akkor a nyomatékot erre ruházza át, p. Felül a malmon erdőség, alul szántóföld terül el. Közel az erdőhöz egy falucska fekszik.

C) *Melléknév.*

a) A virágok közt nekem a pirosrózsa tetszik. Az öntudat a jámbor embernek legédesebb jutalma. A vásáron, a pestin, sok idegen volt. — A melléknév többnyire magára vonja a nyomatékot.

b) Barna, ijesztő borulat terül el az égen. A szorgalmas és engedelmes gyermeket mindenki szereti. A jószívü, de könnyelmü ifju áldozatul esett. — Néha mindegyik jelző egyenlő nyomatékot kap.

D) *Igekötők.*

a) Az atya megáldotta fiát. A futár átveendi a levelet. Pál visszafizette a kölcsön adott pénzt. A bünös el fogja venni jutalmát. — Ha az igekötő az ige előtt áll, a nyomatékot magára vonja.

b) Az atya áldotta meg fiát. A futár veendi át a levelet. Pál fizette vissza a kölcsön adott pénzt. — Ha az igekötő az ige után áll, nyomatékot nem igényel.

E) *Kötszók, tagadók és tiltók.*

a) A kereskedő ad is vesz is. Nem a gazdagság teszi a boldogságot. Ne fecsegjetek! Péter sem visz buzát a vásárra. Pénze sincs, hitele sincs. Sem nem szántott, sem nem vetett, mégis akar aratni. Se ne lármázzatok, se ne helytelenkedjetek! — Az: is; nem, ne; sem, sincs; sem nem, se ne szók hangnyomatékot igényelnek.

b) A férgeknek mind lábaik, mind szárnyaik hiányzanak. Úgy élj, mintha aznapon meghalnál; de úgy munkálkodjál, mintha mindörökké élnél! Addig verd a vasat, míg tüzes. Minél ritkább valami, annálinkább szokott csodáltatni. — Az egymásnak felelő kötszók kiemelve hangoztatandók.

Digitized by Google

F) *Tőmondatok.*

a) A forrásvíz tiszta. Az országút széles. A gólya mocsár-madár. A kovács kézmíves. A medve morog. A forrás csörgedez. — A jelentő vagy elbeszélő tőmondatokban rendszerént az állítmány kapja a főnyomatékot. Megtörténhetik azonban, hogy az alany kapja a nyomatékot; p. Az Isten mindenható.

b) Derült az ég? Atyád egészséges? Ki keresett? Mi ez? — A kérdező mondatokban a kérdező szó vagyis az nyeri a nyomatékot, melyben a kérdés fő ereje rejlik.

c) Legyetek mértékletesek! Ne légy könnyelmü! — A parancsoló vagy tiltó mondatokban a parancsolást vagy tiltást kifejező szó nyeri a nyomatékozást. Néha a parancsolás vagy tiltás kérdés alakba öntetik, s ekkor a kérdezés nyomatékát nyeri; pl. Nem teszed le?

d) Bárcsak esnék az eső! Vajha vigyáztam volna! — Ohajtó mondatokban azon szóra esik a nyomaték, mely az ohajtást fejezi ki.

G) *Bővített mondatok.* A bővített mondatokban is majd az alany majd az állítmány bír fő jelentőséggel; a hangnyomaték mégis gyakran azon bővítő szókat illeti, melyek által azok körülményesebben határoztatnak meg.

a) A mondat alanyának bővítői legtöbbnyire: a melléknév, számnév és a birtokos-név. A következő hangnyomatékozási esetek már a korább mondottakban lelik magyarázatukat: A vérszomjas tigris legkegyetlenebb állat. A kedves iboly a illatoz. A ragyogó gyémánt drága. Az izzó vas könnyen hajlik. A tarka gombák gyanusak. Az igazságos, kegyes és békeszerető fejedelem az ég legnagyobb áldásának egyike. A hideg őszi éjek beköszöntöttek. — A tölgyfa gyökei legerősebbek. A számnévnek nyomatéka pedig majd gyengébb majd erősebb; p. Minden földi mulandó. Akármely ember hibázhat.

Digitized by Google

b) A főnévi állítmány bővítői lehetnek: a melléknév, számnév és birtokragos név.

A hálátlanság szép erény. A bűn legnagyobb rosz. Az esztendő tizenkét hónap. A tavasz az ifjuság képe. — A főnévi állítmány bővítői erősebben hangoztatandók mint maga az állítmány.

Az álom előképe a halálnak. A kép ékessége a szobának. — Ha a birtokragos név az állítmány után helyeztetik, a nyomaték erre nehezül át. Az engedelmesség kitünő erénye a gyermeknek. — Ha az állítmány előtt és után is van jelző, az előtte álló nyeri a nyomatékot.

Az ember legfölségesebb földi teremtménye az Istennek. — Ha az állítmány előtt több jelző van, ezeknek elseje nyer nyomatékot.

c) A melléknévi állítmány bővítői: az igehatározó és a viszonyragos vagy névutós szók.

A gyémánt igen drága. Az ég gyakran borus. — Ha a melléknévi állítmány igehatározóval bővíttetik, a nyomatékot e bővítő nyeri.

Az eszélyes előrelátó cselekvéseiben. A jó fiú szeretetből engedelmes. — Ha a melléknévi állítmány bővítője az állítmány előtt áll, nyomatékot igényel. Ellenkező esetben maga az állítmány nyer nyomatékot.

d) Az igeállítmány bővítői: az igehatározó, ige és a viszonyragos szók.

A fülemile legbájolóbban énekel. A gyermek olvasni tanul. A könyvtartó a fal mellett áll. A lövész az erdőbe megy. Az almafa májusban virágzik. A vak vezetőre szorúl. E mondatokban az igeállítmány bővítői nyerik a nyomatékot; a következőkben ellenben maga az állítmány: A becsületes utálja a csalást. A gyáva fut az ellenségtől. — Az igeállítmány bővítőinek nyomatékozása a szórendtől függ. Ha a bővítő az állítmány előtt áll, nyomatékot nyer; ellenkező esetben nem.

Az erdők tüzifát szolgáltatnak az embereknek. A

Digitized by Google

szép kertek virágzó fái h á l á v a l töltik el az érzőbb emberi szívet a Teremtő iránt. — Ha az állítmánynak két vagy több bővítője is van, mindig az kapja a nyomatékot, mely közvetlen előtte áll.

H) *Nyomosító szórend.*

E mondatok szavai: A szorgalmas Péter dicséretet aratott. A halandó ember csak rövid ideig lakja e porhazát. Tökéletesen boldog senki sem lehet ez életben. A téjjel-mézzel folyó szent földön élt egy jámbor özvegy. sat. — nagyobb nyomosítás kedveért így is rendeztethetnek: Péter, a s z o r g a l m a s, dicséretet aratott. Az ember, a h a l a n d ó, csak rövid ideig lakja e porhazát. Boldog, tökéletesen boldog, senki sem lehet ez életben. A szent földön, a téjjel-mézzel folyón, élt egy jámbor özvegy. Ezen nyomosító szórend is kiváló figyelmet igényel az olvasásban. Ily mondatokban mindenkor azon szó nyeri a nyomatékot, mely természetes helyéről, kiemeltetés végett, más helyre tétetett.

I) *Összetett- vagy kapcsolatos mondatok.*

Az igazság barátja m i n d e n k i bizalmát megnyeri; a hazugnak pedig s e n k i sem hisz. A tyúk n e m uszhatik; mert n i n c s e n e k úszhártyás lábai. — A kapcsolatos mondatok, melyek két vagy több egymásból folyó egyszerű mondatból állanak, a nyomatékozásban az egyszerü mondatok szabályaihoz alkalmazkodnak.

H o g y a k ő k e m é n y, már tapintásából is megismerhetni. Igazságszerü, h o g y a v é t k e s e k b ü n h ö d j e n e k. — Oly összetett mondatokban, melyek fő- és alárendelt mondatból állanak, a főmondat kiván erősebb nyomatékozást.

A teve, melynek csak egy pupja vagyon, d r o m e d á r n a k n e v e z t e t i k. Az olaj kövér folyadék, mely é t e l r e é s v i l á g í t á s r a h a s z n á l t a t i k. — O l y összetett mondatokban, melyeket egy fő- s egy közbeve-

Digitized by Google

tett, vagy utánmellékelt mondat alkot, majd a fő-, majd az utánvetett mondat nyerheti a nyomatékozást.

Jákob fiai azért adták el testvéröket, mivel irigykedtek rája. Mihelyt a nap feljő, eltünnek a csillagok. Oly összetett mondatokban, melyeknek határozó (okot, célt, időt s m. eflét jelölő) melléklete vagyon, maga a határozó mondat kapja a nyomatékot.

A méhek, e parányi állatkák, bámulatra méltó lakást építnek maguknak. Mindenki örvend a tavasznak, e legszebb évszaknak. — Oly összetett mondatokban, melyekben nyomosítva közbevetett vagy mellékelt mondat van, e nyomosító mondat emelendő ki.

K) *Összevont mondatok.*

A téli éjek hidegek és hosszúk. — Oly összevont mondatokban, melyeknek közös alanyuk van, az állítmányok nyernek nyomatékot.

Nem csak a szegény, hanem a dúsgazdag is meghal. A kigyók és halak lábatlanok. — Oly összevont mondatokban, melyeknek közös állítmányuk van, majd az alany, majd az állítmány kapja a nyomatékot.

L) *Záradékos mondatok.*

A rosz lelkismeret — mert ezt el nem lehet hallgattatni — a nagy világ zajában is üldözi az embert. — A záradékkal biró összetettekben többnyire a főmondat, melybe t. i. a záradék van szőve, kiván kiemelést; van mégis eset, hogy a záradékot kell nyomatékoznunk, p. Tőlünk elvált szeretteinket — s ki ne örvendene e meggyőződésnek — a síron túl ismét látni fogjuk.

Olvasási szünetek.

Olvasási szünetek alatt azon időnyugokat értjük, melyek a hangnak teljes elnémulásában állanak s azon kü-

Digitized by Google

lönféle szókat és mondatokat választják egymástól, melyekből az egész olvasmány alakúl. Szükségesek e nyugok az olvasóra nézve, hogy lélekzetet vehessen, s a szóknak értelmi összefüggését kellőképen fölfoghassa; de szükségesek a hallgatókra nézve is, hogy hallásuk helyenkint szünetet találjon, s így a hallott szócsoportozatokat könnyebben átérthessék és megjegyezhessék. Kellő szünetek nélkül az olvasmány kétessé, homályossá, sokszor érthetlenné lenne. Az ilyen olvasmány hasonlítana az előttünk elrohanó vasuti vonathoz, melyről vajmi homályos képzetet szerezhetünk magunknak.

Az olvasási szüneteket az irásjegyek mutatják ki; azt azonban nem lehet meghatározni, hogy egyik vagy másik jegynél menynyi ideig tartson a szünet. Ezelőtt azt tartották, hogy a vesszőnél addig kell szünetelni, míg az ember egyet-, a pontosvesszőnél, míg kettőt-, a kettőspontnál, míg hármat- és a pontnál, míg négyet olvas. E módot ma már egy értelmes olvasó sem követi. Elég annyit tudni, hogy a pontnál legtovább, a kettőspontnál és pontosvesszőnél félanynyit, a vesszőnél megint félenynyit szükség időzni. Mindig tanácsosabb pedig a pontnál kellőnél talán valamivel több, mint kevesebb pihenést tartani.

Hanglejtelem.

A hanglejtelem abban áll, hogy a beszédhangot a mondatok értelméhöz alkalmazva majd fölemeljük, majd alábbszállítjuk. Ki egymás után több mondatot olvas hanglejtelem nélkül, annak olvasása egyhangu és untató; aki ellenben szükség nélkül lejti hangját, az érzelgőnek és negélyesnek (áffektálónak) tünik föl.

A hanglejtelem közönségesebb eseteit szintén az irásjegyek mutatják ki; határozott szabályokat azonban itt is épen oly kevéssé lehet fölállítani, mint a hangnyomatékozásnál. E tekintetben is legjobb mester a gyakorlat;

Digitized by Google

egyébaránt némely általános szabályokat mégis meg kell jegyeznünk.

a) *A vesszőnél*, ha ez csak egyes mondatrészek közt áll, alig kell hangunkat változtatnunk, de ha közegmondatokat különít el, hangsülyedésnek van helye.

b) *A pontosvesszőnél* a hang rendszerént fölemeltetik, úgy, hogy az még több gondolatnak következését éreztesse.

c) *A kettőspontnál* a hangot majd minden esetben föl kell emelni.

d) *A pont* után uj gondolatok következnek, s azért ennél a hang egészen alászáll.

e) *A kérdő-* és *felkiáltás-jelnél* a hang legtöbbnyire fölfokoztatik.

f) *A zárjel* záradékát hangváltoztatással kell olvasni. Ezen hangváltoztatás abban áll, hogy a hang aszerént, amint a záradéknak természete hozza magával, lebocsáttatik vagy fölemeltetik.

g) *A jelentő vagy elbeszélő mondatnak* hanglejtelme alászálló, minek lassankint és olykép szükséges történnie, hogy a hang a végszónál tökéletes nyugalomba jöjön, úgy, hogy a halló megismerje abból, mikép a mondat be vagyon fejezve.

h) *A kérdező mondatokban* a hanglejtelem emelkedő, s legmagasabb fokát legvégül, a kérdező szóban éri el; ellenben, ha a kérdező szó a mondat elején áll, a kérdés hanglejtelme sülyedő.

i) *A parancsoló vagy tiltó mondatokban* a hanglejtelem hol emelkedő, hol pedig alászálló.

k) *Az ohajtó mondatokban* a hanglejtelem alászálló, éspedig olyképen, hogy a hang a mondat végén rögtön és igen érezhetőleg esik le; míg az elbeszélő mondatokban az alászállás már a mondat elején kezdődik s lassankint sülyed le. Ugyanez áll a *kérő* mondatokra is.

Digitized by Google

4. Gyakorlás az értelemmel-olvasásban.

Az olvasási tökély csak gyakorlás által érhető el. Ezt az értelemmel-olvasás tanításánál sem szabad elfelednünk, s azért az olvasmányok fejtegetését, e fejtegetéshez kapcsolódó ismeretközlést, sőt magát az észnek és szívnek művelését sem szabad olyanynyira kiterjesztenünk, hogy miattok az olvasás gyakorlására szükséges idő áldoztassék föl.

Az értelemmel-olvasás gyakoroltatását illetőleg következő elveket tartsunk szem előtt :

1. Gondunk legyen, hogy a gyermekek a fölvett darabot mindenekelőtt készséggel olvassák. A készséggel-olvasás az értelemmel-olvasásnak első föltétele; mert aki mit akadozva vagy hibásan olvas, az annak értelmével nem törődhetik. Mihelyt tehát az olvasmányt a részletes kifejtésből már kellőleg megértették a gyermekek, fogjunk a készséggel-olvasás gyakoroltatásához. Majd egyesekkel, majd többekkel, majd meg az egész osztálylyal olvastassuk a darabot többször egymásután mindaddig, míg azt a gyermekek nagyobb része hibátlanul nem olvassa. E tekintetben vétek volna az idővel fukarkodni; mert mit használna, ha az olvasási órákat merő magyarázgatással, ismeretközléssel és erkölcsi tanítással töltenők el. Így a férfi legfölebb csak azt birná, mit a gyermek az iskolából vitt magával az életbe. De ha megtanult értelemmel olvasni : ne féltsük őt; olvasás által esze és szíve mindegyre gazdagabbá és műveltebbé lesz. Azért adjuk meg az ész- és szívképezésnek a magáét; de az olvasástól se vonjuk el, mi az övé! — Ami egyébaránt azon kérdést illeti, hogy meddig kelljen a készséggel-olvasást is gyakoroltatnunk : határozottan felelni nem lehet. Van eset, hogy már a második osztály növendékei minden hosszas próbálgatás vagy gyakorlás nélkül is folyékonyan,

Digitized by Google

sőt bizonyos értelmességgel olvassák a fölvett darabokat; ellenben van arra is eset, hogy még a negyedik osztályban sem tudnak a tanulók gépies ügyességgel olvasni — ami elég szomorú tanusága a gondatlan tanításnak —; az meg épen mindenütt megtörténik, hogy egykét gyermek elmarad a többitől. Hogy ezek haladása is biztosíttassék, a tanítónak igen körültekintőnek kell lennie. Szomoru dolog volna, ha a körülmények igényeit tekintetbe nem vennők, vagy magunkat a körülményekhez alkalmazni nem tudnók.

2. *Távoztassunk el olvasás közben mindent, mi a megértést akadályozhatná, és tegyünk meg mindent, mi azt elősegítheti.* Akadályozza a megértést: a szórakozottság, az igen gyors olvasás, a gyakori és szükségtelen félbeszakítások, az olvasóknak *helytelen* váltakozása; ellenben elősegítik a megértést: a feszült figyelmezés, a halk és fönhangu olvasás, az olvasás közbe okszerűen szőtt kérdések, a jó hangnyomatékozás, alkalmas olvasási szünetek és a természetes hanglejtelem.

A szórakozottság ellen legbiztosabb orvosszer a tanítói élénkség, érdekeltség és ügyesség. Ha tanításunk élénk s általa magunk is érdekeltetünk; ha lelki szemeink éleslátásuak; ha a szórakozottak iránt közönyösek nem vagyunk, hanem őket gyakori kérdések által mintegy fölvillanyozzuk: nem csak eloszlathatjuk a szórakozottságot, hanem annak általában elejét is vehetjük.

Az igen gyors olvasás nem csak a hibátlan-, hanem az értelmes olvasásnak is nagy ellensége. Minél gyorsabban olvas a gyermek, annál kevésbbé képes az olvasottak tartalmával gondolni, és azt fölfogni. A gyermekek többnyire azt hiszik, hogy a gyorsabb olvasás által tanulótársaik közől kitüntetik magukat, de a tanítónak ily hiuságot nem szabad ápolnia azáltal, hogy azt elnézze, vagy épen meg is dicsérje.

Az olvasásnak gyakori és szükségtelen félbeszakítása

Digitized by Google

által a gondolatok széttépetnek és megnehezíttetik a megértés. Hogy az olvasás közbe okszerüen szőtt kérdések a megértést *elősegítik*, az tagadhatlan; de azt is be kell látnunk, hogy ha az olvasás közbe akár kell akár nem minden nyomon kérdést szövünk, az olvasmányt mintegy széttagoljuk. Így a gyermek elveszti a fonalat, mely őt az olvasmány egészének fölfogására vezetné s lelke elé csak mint gondolattöredékek halmoztatnak az olvasmány részei. Vannak tanítók, kik a kérdezkedést egész a túlságig viszik s meg nem állhatják, hogy az olvasást százszor meg százszor félbe ne szakítsák. Ha el nem szomorodnék a szív, sokszor nevetnünk lehetne azon, mily különös, tudálékos, badar és helytelen kérdéseket szülhet a kérdezkedési viszketeg.

Az olvasóknak helytelen váltakozása is akadályozza a megértést. Az olvasó gyermeknek rendszerént csak valamely résznek, vagy legalább mondatnak befejezésekor szabad más gyermek által fölváltatnia; ha tehát kivételképen megesnék is, hogy mondat közben kellene az olvasást másnak átvennie, kívánjuk meg, hogy ez az olvasást onnét kezdje, ahonnét a megértetés céljából kezdeni szükséges.

A feszült figyelem elősegíti a megértést. Hogy figyelem nélkül megértés nem is gondolható, arról fönebb volt szó. A figyelem ugyanazon eszközök által tartható fön és fokozható, amelyeket a szórakozottság ellen kell használnunk.

A halk és fönhangu olvasásra különös súlyt kell fektetnünk az értelemmel-olvastatásnál. Halkan kell a gyermeknek olvasnia, hogy a szók alakját jól áttekinthesse, s minden egyes szónál és mondatnál a tartalomra is gondolhasson. Minél nehezebb a fölfogás, annál halkabbnak kell az olvasásnak lennie. Emellet fönhangon is kell a gyermeknek olvasnia, hogy őt mindenki megérthesse, s a tanító a netáni olvasási vagy hangnyomatékozási hibá-

Digitized by Google

kat észrevehesse; a hangnak azonban mindig természetesnek kell lennie, távul minden erőltetettségtől.

Az olvasás közbe okszerüen szőtt kérdések sokat tehetnek a megértésre. Hogy a szükségtelen kérdezkedéstől az olvasási gyakorlatok közben ovakodnunk kell, az már ki volt mutatva; de az is volt mondva, hogy az okszerüen közbeszőtt kérdések föntartják a figyelmet és elősegítik a megértést. A szórakozottak fölvillanyozására is hathatós eszköz az okos kérdezősködés. Helyén pedig ott van a kérdés, hol ezáltal a gondolatok összefüggésének nem ártunk: tehát az egyes szakaszok végén; vagy hol ezáltal az elménck hasznos szolgálatot tehetünk: tehát oly helyeken, melyeknek megértése különösen éber figyelmet igényel.

A jó hangnyomatékozás lényegesen elősegíti a megértést; mivel attól igen sok függ, hogy a jelentékenyebb fogalmakat jelölő szavakat a beszédben kiemeljük. A jó hangnyomatékozást a gyermeknek kiválóan utánzásból és gyakorlásból kell megtanulnia; ezt senki sem fogja lehetetlennek tartani, ha meggondolja, hogy az elemi iskolában csak a *természetes* hangnyomatékozást kívánhatjuk, ami abból áll, hogy az olvasásban is azon szókra helyeztetik a nyomaték, melyekre a szabad beszédben mindenki magámagától helyezi. A mesterséges, vagy ha úgy tetszik müvészi hangnyomatékozás elemi iskolában nem lehet a tanításnak célja; a természetes hangnyomatékozást pedig nyelvérzéke segélyével majd minden gyermek eltalálja, ha már az olvasmányt átértette s oly készséggel olvas, hogy eközben egész figyelmét a tartalomra irányozhatja. Ha pedig épen nem találná el a nyomatékozást, akkor a mondatot *szabadon* mondatjuk el általa, mivel a szabad beszédben könnyebben fogja magát tájékozni. A szabályoknak csak ott kell föllépniök, ahol reájuk mulhatlanul szükség van. Legfőbb dolog tehát e tekintetben: a) hogy példákon észrevetessük, miként a be-

Digitized by Google

szédben oly szavakat, melyeket jobban meg akarunk jegyeztetni, erősebb és emeltebb hangon szoktunk kimondani; — b) hogy mi magunk tökélyes hangnyomatékozással olvassunk; — c) hogy a jó hangnyomatékozásban kitartóan gyakoroljuk a gyermekeket; — d) hogy a roszul hangnyomatékozott mondatot ügyesebb tanulók által javíttassuk ki, s ilyenkor adassuk okát, miért nyomatékozzák egyik vagy másik szót; — e) hogy ha a gyermekek nem találnák meg a nyomatékozandó szót, kérdések által vezessük őket annak megtalálására. A jó hangnyomatékozásra, mint már fönebb volt említve, legjobb eszköz az egész olvasmánynak értelmét és összefüggését ismerni. Szabályok száraz betanultatásának az elemi tanodában nincs helye; különben is csak futólagosan kell a hangnyomatékozásnak szabályain áttekintenünk, hogy meggyőződjünk, miként azoknak betanultatásával korántsem volna a cél elérve. A hangnyomatékozásnak szabályai ugyanis nyelvtani alapon nyugszanak, s azért annak, ki e szabályok nyomán akar olvasni, oly járatosnak kell a nyelvtanban lennie, hogy *egy* tekintetre fölismerje a mondatokat, ezeknek részeit s a szavaknak viszonyát. Ki várhatna pedig ily ügyességet az elemi tanulótól?

Az alkalmas olvasási szünetek fontosságát nem lehet félreérteni. Hogy ezeket megtartsák a gyermekek, ismét legjobb eszköz a gyakorlás, amelynél egyébaránt a lélekölő gépszerüséget (az „egy, kettő stb.“ olvastatást), mint mondva volt, kerülni kell.

A természetes hanglejtést is leginkább utánzás- és gyakorlatból kell a gyermeke'nek megtanulniok. Végből szükséges, hogy a tanító: a) tökélyes hanglejtelemmel olvasson; — b) a hang fölebbemelésének és alászállításának legközönségesebb eseteit megismertesse; — c) a hanglejtési hibákat jóakaró türelemmel iparkodjék eltávolítani.

3. Az értelemmel-olvasás gyakorlása alkalmával már ne olvastassunk karilag. Csaknem lehetetlen, hogy többen

Digitized by Google

egyszerre értelemmel olvassanak; ennek oka leginkább az, hogy a hangnyomatékozást és hanglejtelmet alig alkalmazza két olvasó is egészen egyformán. Nem tapasztaljuk-e, hogy még a karilag való imádkozáson is mindig bizonyos gépies hang szokott áthuzódni, melyet a legnagyobb gondosság által is alig lehet eltávolítani. A karilag való olvastatásnak a készséggel-olvasás gyakoroltatásánál van csupán illetékes helye. Mihelyt a darabot — legalább a többség — elég készséggel olvassa, el kell a karilag való olvastatást hagynunk, és csak egyes gyermekek által — előbb az ügyesebb, később a gyengébb olvasók által — olvastatnunk.

5. Kikérdezés.

Ha már a fölvett és megértetett olvasmányt elég értelmesen olvassák a gyermekek, kérdezzük ki őket az olvasottakból. Nem elég, hogy a gyermek csak megértse, amit olvas; hanem kell, hogy a megértettet meg is tartsa, s amivel ez uton esze, szíve vagy ismerete gazdagodik vagy nemesedik, azt magával az életbe is kivigye. Azért az olvastatásnál nem csak a fölfogást és megértést, hanem az emlében való megtartást és a megtartottaknak alkalmazását is célul kell tűzni. E célnak elérésére való a kikérdezés.

A kikérdezés abból áll, hogy az olvasottakról a gyermektől számot kérünk. Ez kétféleképen történhetik; vagy elbeszéltetjük t. i. az olvasottakat, vagy kérdések által győződünk meg arról, vajjon megjegyezte-e a gyermek, amit olvasott? A gyengébb tehetségü gyermekeket az elbeszélésre alkalmas daraboknál is segíthetjük egyes kérdések által: míg a jobbeszüektől azt is megkivánjuk, hogy a leirásokat s m. ef. összefüggőleg kisértsék meg előadni.

A kikérdezés alkalmával mindent meg kell tenniink, mi által az olvasásból maradandó hasznot nyujthatunk a

Digitized by Google

gyermeknek. Beleértve az erre célzó eljárást a kikérdezésbe, erre a következő szabályokat állíthatjuk föl :

1. Ne elégedjünk meg azzal, hogy valamelyik jobb fölfogásu gyermek mondja el az olvasottat. A gyöngébbektől is ki kell azt kérdeznünk, hogy meggyőződjünk, vajjon fognak-e abból mindnyájan maradandó hasznot meríteni.

2. Ha a kikérdezésből az tünnék ki, hogy még egyben-másban kivánatos a bővebb megmagyarázás, ezt ne mulasszuk el a körülményekhöz képest megtenni. Kezdetben inkább tovább időzzünk egy-egy olvasmánynál, mintsem fölületes maradjon annak megértése; mert így a gyermekek tehetségei mindegyre fejlődöttebbek lesznek s a későbbi olvasmányok megértése előkészíttetik, míg ellenkező esetben a megértést illetőleg mindig ugyanazon nehézségekkel kellend küzdenünk s ugyanazon fölületesség fogja az olvasást jellemezni.

3. Adassuk elő a jobbtehetségü tanulók által az olvasott darabnak lényegét és főrészeit. A jobb tanulók adják elő röviden, miről és mily rendben szól a kezelt olvasmány, a gyengébbek pedig iparkodjanak ezt megjegyezni és utánuk elmondani. E tekintetben csak lassankint szabad igényeinket fokoznunk; mert míg a gyermekek gondolkodó tehetsége a fejlődöttségnek bizonyos fokával nem bir, képtelenség volna tőlük azt kivánni, hogy az olvasmánynak gondolatrendét is kifürkészszék.

4. Tegyük a gyermeket ügyes kérdések által mindarra figyelmessé, ami az olvasmányban szép, hasznos és tanulságos. Így az olvasásból oly kincseket gyűjtetünk vele, melyek erkölcseit gazdagítandják s az életben jó szolgálatot teendnek neki.

5. Ha kivánatosnak tünik föl, gondoskodjunk arról is, hogy azon hatás, melyet az olvasmány a gyermek lelkére gyakorolt, fokoztassék. Végből beszéljünk el néha zára-

Digitized by Google

dékul valamely odaillő eseményt, érdekes vagy megható jelenetet, intelmet, jól választott példát, tanulságdús közmondást. Kerüljünk azonban emellett minden szót, mely a jobb érzést sérthetné, s győzzük meg minden szavunk által a gyermeket arról, hogy az igazság, melyet hirdetünk, a mi valónkat is áthatja, s a jóért, melyet magasztalunk, a mi keblünk is hevül.

6. Személyek és körülmények jellemzése.

Elbeszélő és történeti daraboknál, ha már a gyermekek ítélőtehetsége a dolognak megfelelő fejlettséggel bir, azzal fejezzük be a kezelést, hogy az olvasmányban szóba jött személyeket és körülményeket jellemeztetjük. Ennek többoldalu haszna van : fejleszti ez a gyermekek eszét, nemesíti szívöket és előkészíti őket a szépolvasásra. Azáltal t. i., hogy kérdések által kihozzuk, miként vélekednek a gyermekek azon személyekről, akikről az olvasmányban szó volt, s a körülményekről, melyek a személyek cselekvéseire befolyást gyakoroltak : alkalmunk nyílik gondolkodásmódjokat kiismerni, helytelen itéleteiket helyreigazítani, őket életbölcseségre oktatni, keblökben a nemesjellemü emberek iránt tiszteletet és vonzalmat kelteni, a jellemtelenséget s minden erkölcsi roszat megutáltatni, s lelkökben a józan gondolkodásnak, nemes érzésnek és a szilárd jellemnek alapját megvetni. Ami a jellemzésnek a szépolvasáshoz való viszonyát illeti, itt csak anynyit hozok emlékezetbe, hogy ki a személyek és körülmények jellemét nem ismeri, az nem olvashat jellemzőleg, jellemző olvasás nélkül pedig nincs szépolvasás.

A személyek és körülmények jellemzésénél következő kérdések körül folyhat a beszélgetés : Kikről volt az olvasmányban szó? Mi van mindegyik személyről mondva; miként beszél és tesz egyik vagy másik? Kedvezők voltak-e részére a körülmények, avagy akadályozók? Meny-

Digitized by Google

nyiben vették tekintetbe a körülményeket? Helyesen gondolkodott, beszélt vagy cselekedett-e ez vagy amaz a személy? Mi volt szavainak vagy cselekedeteinek következménye? Mit tartanak tehát róla a gyermekek? Midőn azután az egyénekre vonatkozó nézeteiket kifejezték a tanulók, ecseteljük élénk szinekkel a jó cselekedetek szépségét és kedvességét s a rosz cselekedeteknek rútságát és utálatosságát, s iparkodjunk őket hatályos okok által oda vezetni, hogy a jó cselekedeteknek követésére s a roszaknak kerülésére hajlandókká váljanak.

c) **Alkalmazás.**

Hogy az értelemmel-olvasás tanításában helyesen oldhassuk meg föladatunkat, igen szükséges, hogy a tanításr a előkészüljünk. Az előkészülés munkájában következő kérdések vezethetnek bennünket: Mit tartalmaz a kezelendő olvasmány? Mi az olvasmánynak fő- és mellékcélja? Mely tanmenetben fogom az olvasmányt kezelni? Értem-e magam mindazt, mi az olvasmányban előjön? Mit fognak abból növendékeim érteni és mit kell nekik megmagyaráznom? Miként eszközölhető a megértetés legjobban? Képes leszek-e erre? Nem tehetnek-e a gyermekek a kezelés alkalmával a darabra vonatkozólag olyan kérdést, melyre meg nem tudnék felelni? Van-e az olvasmányban valami fontos igazság, valami hasznos, tanulságos vagy utánzásra méltó, mit a gyermekkel meg kell ismertetnem és megjegyeztetnem? Minő érzelmet vagy elhatározást kelthetek az olvasmány által a gyermek keblében? Képes leszek-e az olvasmányt minta-tökélylyel előolvasni?

Ha azután egyben-másban gyengéknek érezzük magunkat, ne kiméljük fáradságunkat, ne sajnáljunk tapasztaltabbaktól tanácsot kérni, ne szégyeljünk tanulni! Gondolkodás, hasznos könyvek és jó tanács erősekké tendnek bennünket.

Digitized by Google

Tegyük föl, hogy a „Testünk tagjai“ című olvasmány (Első-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv 105. olvny.) kezelésére akarunk előkészülni!

Mit tartalmaz ezen olvasmány? Az emberi és állati test részeiről beszél. Elszámlálja a testnek részeit, azután elmondja ezek rendeltetését, végül eszméltető és tanító mondatokat és közmondásokat tartalmaz.

Mi ez olvasmánynak fő- és mellékcélja? Főcélja az emberi test részeit szemléltetni. Mellékcélja pedig a gyermeknek fogalomkörét s nyelvértelmét tágítani és szivét nemesíteni. A főcélt azáltal akarja elérni, hogy az 1—13. sorban leirja testünk részeit, a 14—20. sorban összehasonlítja ezeket az állatok testének részeivel, és a 21—56. sorban az egyes részek rendeltetését adja elő. A mellékcélt pedig azáltal akarja megközelíteni, hogy részént a 21—56. sorok anyaga közt, részént az 57—62. sorokban oly mondatokat és közmondásokat hoz föl, melyek a gyermeket egyrészről gondolkodásra késztetik, másrészről munkásságra ösztönzik.

Mely tanmenetben fogom az olvasmányt kezelni? Előbb szóval szemléltetem az emberi testnek tagjait oly módon, de bővebben, miként ezt az első osztályban tevém. (A szemléltető oktatás 25. gyakorlatában t. i. az emberi test részeinek kellett szemléltetve lenniök. Ezenkívül az Ábécés- és Olvasókönyv 1—6. olvasmányaiban is volt szó a testnek egyes részeiről.) Azután egyszer átolvastatom a darabot s megkezdem a megértetést. Az egyes mondatok és közmondások értelmét a részletes magyarázat alatt fejtem ki. Majd az olvasást gyakoroltatom. (E darabnál a példányszerü előolvasás el is maradhat.) Végre kikérdezem a gyermekeket az olvasottak- és magyarázottakból. — Tehát a tanmenet: 1. Előkészítés. 2. Átolvastatás. 3. Megértetés. 4. Olvastatás. 5. Kikérdezés.

Értem-e magam mindazt, mi az olvasmányban előjön? Ellábolni = saját lábain haladni tovább. Lábra kap =

Digitized by Google

lábai megerősödnek és megtanul járni. Nem hentereg láb alatt = senkinek sincs utjában; (mert mihelyt futkosni tud, az udvarra, kertbe, utcára megy játszani.) A patakot meglábolni = a patakon átgázolni, a patak medrén átlépdelni. Föllábad = lassankint meggyógyul. Lába támadt = valaki elvitte, ellopta; tudtunk nélkül eltünt. „Egyik kéz a másikat mossa“ ezt akarja jelenteni: Az embereknek kölcsönösen segíteniök kell egymáson. „De az ész meg a kezeket kormányozza“ azaz: az ész, az okosság mutatja meg, miként kelljen kezeinket használnunk. „A dologtalan kéz kész szegénység“ mert vagyonhoz leginkább kézimunka által jutunk; a „dologtalan kéz“ alatt egyébaránt a tétlenséget, munkátlanságot értjük, s azért így is érthető: a munkátlanság kész szegénység. „Gyermektársaikon lendíthetnek“ azaz: gyermektársaiknak (leginkább kisebb testvéreiknek) segítségére lehetnek, p. megmosdathatják, megfésülhetik őket sat. „Az ügyes kéz gazdaggá tesz“ mert az sokat és jól végez. „Jó dolguk lesz“ azaz: semmiben sem fognak szükséget szenvedni, és semmi bajuk sem lesz. „Amire kezet adsz“ azaz: amit megfogadsz. „Jól megnézd, kezes kiért légy“ azaz: csak jóra-való, becsületes emberért vállalj kezességet. „Csak jókkal fogj kezet“ azaz: csak olyanokkal tarts, olyanokkal társalkodjál, barátkozzál, akik jók. Kéz alatt = az illetőknek tudta nélkül. „Enyves kezű“ az, ki szereti a másét eltulajdonítani, aki a könnyen szerzett vagyont szereti. „Észszel kézzel“ azaz: okossággal és munkával.

Mit fognak ez olvasmányból növendékeim érteni és mit kell nekik megmagyaráznom? Az olvasmánynak *leiró* részét többnyire érteni fogják; azonban a szójárásokat (ellábolni, lábra kapni sat.) s a közmondásokat (Egyik kéz a másikat mossa. sat.) meg kellend magyaráznom.

Miként eszközölhető a megértés legjobban? Ha kérdések által oda vezetjük a gyermeket, hogy az a szójárá-

Digitized by Google

sokat és a közmondások jelentményét más szavakkal fejezze ki; amint erre már a fönebbi pontokban volt példa.

Képes leszek-e a megértetést eszközölni. Ha erre nem vagyok képes, igénybe kell vennem a gondolkodást, mely már maga is legtöbbnyire kisegít; a kutatást és tanulást, mi sokszor elkerülhetlen; vagy tapasztaltabbak tanácsát, mely igen jó szolgálatot tehet.

Nem tehetnek-e a gyermekek a kezelés alkalmával a darabra vonatkozólag olyan kérdést, melyre meg nem tudnék felelni? A gyermekek leginkább azon esetben fognak kérdést tenni, ha valamit, ami őket érdekli, a magyarázatból kifelejtek, vagy ha valamit oly szavakkal fejtek ki, melyek előttök ismeretlenek. Miután ez olvasmánynyal magamra nézve tisztában vagyok, s mivel az nem foglal magában olyasmit, amihez különös szakismeret (p. természettani, természetrajzi stb.) igényeltetnék: alig fognak oly kérdést tehetni, amelyre meg nem tudnék felelni.

Van-e az olvasmányban valamely fontos igazság, valami hasznos, tanulságos vagy utánzásra méltó, mit a gyermekkel meg kell ismertetnem és jegyeztetnem? Fontos igazság, hogy a dolog életünket megédesíti és hogy a dologtalanság kész szegénység. Ez igazságot célirányos lesz alkalmas elbeszélés által szemléletivé tenni, s emellett ugyanez olvasókönyv 42. olvasmányából Gáspár és Zsigmond történetét emlékezetbe hozni; azután pedig a gyermekeket néhány lelkes szóval munkásságra ösztönözni. Igen fontos tanítást rejt magában e három mondat: „Amire kezet adsz, tartsd meg. Jól megnézd, kezes kiért légy. Csak jókkal fogj kezet.“ E mondatokat tehát nem elég csak megértetnem, hanem azok alapjával is meg kell a gyermekeket ismertetnem, s őket szótartásra, ovatosságra intenem.

Minő érzelmet vagy elhatározást kelthetek az olvasmány által a gyermek keblében? Elhatározást a munkás-

Digitized by Google

ságra, szótartásra és az ovakodásra. Ez már az előbbi pontban is volt értve.

Képes leszek-e ez olvasmányt mintatökélylyel előolvasni? Ha nem szándékozom is a fölvett darabot példányszerüleg előolvasni, igen célirányos azt magamnak fönhangon átolvasnom, hogy így hallérzékemet is megkérdezzem, vajjon mely szókra kell ez olvasmányban a hangnyomatékot helyeznem vagy helyeztetnem?

Olvasókönyveinkben a legkülönfélébb alaku és természetü olvasmányok vannak egymás mellé sorozva. Az előkészülést és a kezelést nevezetesen meg fogja könnyítni, ha a különféle faju és természetü olvasmányokról legalább áttekintőleg szólunk.

Olvasókönyveinknek valamenynyi olvasmányai következő nyolc csoportra oszthatók: 1. Elbeszélések. 2. Párbeszédek. 3. Mesék. 4. Leirások. 5. Énekek. 6. Dalok 7. Tanító darabok. 8. Eszméltető darabok.

1. Elbeszélések.

Az e csoportba tartozó olvasmányok kezelésénél következő tanmenetet követhetünk:

1. Előkészítés. Ebben, ha az olvasmány valamely történeti személyről vagy eseményről szól, röviden az illető kort is jellemezzük s a történeti személynek vagy eseménynek leirását anynyira kikerekítsük, hogy az önálló egészet képezzen. Soha se mulaszszuk el az előkészítésben azon földdarabot is megismertetni, mely az előadandó történeti eseménynek szinhelye volt. Igen sok függ a lehetőleg egyszerü és vonzó elbeszéléstől is. — Ha például a Második-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv 127. („Ki Istenben bízik, meg nem csalatkozik.“) olvasmányára akar-

Digitized by Google

nók a gyermekeket előkészíteni, előbb a 112. olvasmány alapján a Szentföldről beszélnénk velök; azután röviden Imre korának azon törekvéséről szólnánk, melynek a Szentföldet visszafoglalni volt célja, és csak így térnénk át az olvasmányban előadott esemény elbeszélésére.

2. *Egyszeri átolvastatás.*

3. *Megértetés.*

4. *A készséggel olvasás gyakorlása.* Ha a gyermekek már elég készséggel olvasnak, elég az olvasmányt a megértetés után egyszer átolvastatni. Ez már leginkább a 3. osztályban fog megtörténhetni.

5. *Példányszerü előolvasás.* Némelyek azt ajánlják, hogy a tanító a példányszerü előolvasáson kezdje a kezelést. Én azonban így találtam célirányosabbnak; mert ha a gyermek már érti s legalább gépszerüleg olvassa is az olvasmányt, ez előolvasásra jobban is figyelend és több sikerrel is fogja azt utánozni, mint ellenkezőleg. Azt azonban teheti a tanító, hogy az előkészítés után a legügyesebb olvasókkal olvastatja át a darabot.

6. *Az értelemmel-olvasás gyakorlása.*

7. *A magyarázottak és olvasottak elbeszéltetése.*

8. *A tanulók előhaladásához képest a személyek jellemzése.*

Oly esetekben, midőn magukra a gyermekekre bizzuk az előkészülést, a tanmenet következő leend: 1. Kikérdezés az olvasmány tartalmából. 2. Kipuhatolása annak, vajjon értik-e az olvasmány minden kifejezését. 3. Előolvasás. 4. Az értelemmel-olvasás gyakorlása. 5. Jellemzés. — Ily esetben tehát elmaradhat az egyszeri átolvastatás, mivel ugyis mindenik gyermek kénytelen volt azt magában többször is átolvasni; ugyszintén a készséggel olvastatás is, mivel az első nehézségeken már az előkészülés alatt tul kelle magukat tenniök; végre a kikérdezés előrelép, s az előkészítés helyét foglalja el. — Hogy

Digitized by Google

néha a példányszerü előolvasásnak is el kell maradnia, mondva volt.

2. Párbeszédek.

E csoportba csak egykét olvasmány tartozik, melyeket következőleg kezelhetünk:

1. Előkészítés. Ezt rövid beszélgetés által eszközöljük, melynek tárgyát többnyire az képezi, ami körül a párbeszéd forog. Igy ha p. az Első-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyvnek 45. olvasmánya („Az enyém és tied.“) volna kezelendő, az előkészítés irányát következő kérdések jelölhetnék ki: Miről mondhatom azt, hogy sajátom, vagyis hogy enyém? Arról, amit más nem tekinthet magáénak. Mondhatom-e hát enyémnek, amit találok? Nem; mert azt más, t. i. az, aki elvesztette, vallhatja csupán magáénak. Hát azt, amit a tulajdonos nekünk ad? Azt igen, mert arról már a tulajdonos lemondott a mi részünkre. Itt egy olvasmány következik, melyben az atya és fiu az enyémről és tiedről beszélgetnek; olvassuk hát, mi van benne rólok mondva! s i. t. —*2. Átolvasás.* Ezt ugy is lehet eszközölni, hogy az atya és fiu szavait más-más tanulók olvassák. — *3. Megértetés.* — *4. Példányszerü olvasás és olvastatás.* — *5. Kikérdezés.*

3. Mesék.

A mesék, mint amely olvasmányoknak céljok gyakorlati oktatást adni, élettapasztalatokat közölni és eszélyességre vezetni, igen jó helyet foglalnak olvasókönyveinkben.

A mesék kezelésénél csupán csak akkor szükséges az előkészítés, ha abban oly állat vagy növény szerepel, melyet természeti sajátságaival még nem ismer eléggé a gyermek; ellenkező esetben azonban elmaradhat az előkészítés, főleg ha ez úgy sem állana egyébből, mint a me-

Digitized by Google

sének elmondásából. Így ha például a rókáról és récéről szóló mesét (Ábécés- és Olvasókönyv 22. olvny.) akarnók kezelni, de a gyermekek a ravasz rókát még nem ismernék, ennek szemléltetése volna első teendőnk; mert a mese a benne szereplőknek ismeretét föltételezi. Ellenben a kakas-, kutya- és rókáról szóló mesét (Első-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv 46. olvny.) már előkészítés nélkül is tárgyalhatjuk, mivel a második osztályban mind a három állatot ismerniök kell már a gyermekeknek. Utóbbi esetben egykét bevezető szó után azonnal a mese olvasása következhetik; p. A kakast tudom ismeritek, s tudjátok, hogy husa jóízű. A róka is szereti a kakaspecsenyét; hanem egy róka ugyan megjárta, midőn ily pecsenyére akart szert tenni. Ezt igen szépen adja elő olvasókönyvünknek 46. olvasmánya. Ezt fogjuk ma olvasni.

Egyébként a mesék kezelésénél ugyanazon tanmenet alkalmazható, mely már az elbeszéléseknél ki volt jelölve.

4. Leírások.

E csoportba, főleg a Második-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv olvasmányai közöl, igen sok tartozik.

A leírásoknál ugyanazon tanmenet követendő, mint az elbeszéléseknél. Az előkészítésben fő dolog a leírás tárgyát vagy valóságban, vagy képben, vagy más alkalmas módon szemléletivé tenni. A kikérdezésben pedig igen ajánlatos a leírásnak gondolatrendjét összeállítani, hogy a a tanulók egyrészről annak utánzására képesüljenek, másrészről pedig szemlélőtehetségök is fejlesztessék.

5. Énekek.

Mindegyik olvasókönyvünk tartalmaz énekeket, hogy ezek által a szivre és erkölcsiségre nevelőleg hasson.

Mivel az énekek a költemények sorába tartoznak, a költeményekről pedig alább fogok szólni, itt csak arra

Digitized by Google

kell a tanítót figyelmeztetnem, hogy mielőtt az éneket olvastatnók, vagy fejtegetnők, mulhatlanul szükséges, hogy az előkészítés által oly kedélyhangulatba hozzuk a gyermekeket, amelyben szivök az ének szavainak befogadására és átérzésére képesüljön. Így ha p. a „Magasztaljuk az Urat!" című éneket (Első-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv 82. olvny.) akarjuk kezelni, az előkészítésben oly megragadólag kell Istennek szépségéről, hatalmáról és jóságáról beszélnünk, hogy a gyermekkebelben a vallási-érzelem szent lángja gyuladjon föl, s mintegy imádkozólag olvassa a tárgyalandó éneket.

Az énekek kezeléséhez következő tanmenet ajánlható:

1. Előkészítés. — 2. *Példányszerü átolvasás.* — 3. *Megértetés.* — 4. *Értelemmel-olvasás.* — 5. *Kikérdezés, melyet a betanulás követ.*

6. Dalok.

Olvasókönyveinkben sok dal is van, hogy általuk a vidámság föntartassék és az érzelmek nemesíttessenek. Kezelésökre vonatkozólag ugyanaz áll, mi az énekekről mondatott. Így, ha például a kis gazda dalát (Első-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv 65. olvny.) veszszük föl, az előkészítésben a gazdaélet örömeiről szólunk a gyermekekkel, s ezeket oly kedélyhangulatba iparkodunk hozni, hogy a dalt lelki élvezettel olvassák, sőt a falusi gyermekek abban jövőjöknek képét lássák. Erre azután az átolvasás, megértetés, olvastatás, a tartalomnak kikérdezése, végül a betanulás és a daloltatás következik.

7. Tanító darabok.

E csoportba oly olvasmányok sorozhatók, melyek oktatás, intés vagy egyszerü elöadás alakjában okosságra, eszélyre, gyakorlati ismeretekre vezetik a gyermeket, vagy keblében nemes érzelmet és elhatározást keltenek. Ilyenek az Ábécés-

Digitized by Google

könyvben az intelmek, valamint a „Gyermek, szeresd szüleidet!“ — „Az ég boltozatja.“ — „A hét napjai.“ — „Az év.“ és a „Husvét napja“ című olvasmányok. Az Első-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyvben az 52., 56., 57., 58., 62., 66., 67., 68„ 70., 77., 78., 83., 103., 104., 105., 106., 107., 108. és 114. — a Második-Nyelvgy.- és Olvk.-ben pedig a 8., 9., 10., 49., 59., 83., 85., 86., 88., 89., 93., 97., 99., 103., 105. és 110. olvasmányok.

Az e csoportba tartozó olvasmányok kezelésének tanmenete ugyanaz, mi az elbeszéléseké.

8. Eszméltető darabok.

E csoportba azon olvasmányok tartoznak, melyek különösen a gondolkodó-tehetséget foglalkoztatják s vagy életbölcseségre vezetnek, vagy erényes tettekre serkentenek, vagy mulatságos fejtörést okoznak. E csoportba tartoznak tehát a közmondások, életszabályok, példabeszédek, szentirási mondatok, bölcsmondatok, talányok. Olvasókönyveinkben ez eszméltetők sokszor egyes olvasmányok után vannak mellékelve, legtöbbször azonban önálló darabokat képeznek. Így az Első-Nyelvgy.- és Olvk. 22., 23., 44., 48., 50., 105., és a Második-Nyelvgy.- és Olvk. 55. és 82. olvasmányának van eszméltető melléklete. Ezeken kívül önálló eszméltető darabok az E.-Nyelvgy.- és Olvkvben az 51., 106., 108., 109., 118., 119., — és a Második-Nyelvgy.- és Olvkvben a 12., 14., 20., 22., 24., 34., 36., 38., 40., 66., 90., 92., 98. és 132. szám alattiak.

Az eszméltető darabok kezelésében első az átolvasás, azután jő a megértetés vagy fejtegetés, végül még egypárszor való átolvasás. Rendszerént tehát mellőzzük az előkészítést, néha azonban ezt is kell alkalmaznunk; névszerént akkor, ha valamelyik eszméltető mondatnak (közmondásnak, életszabálynak stb.) jelentményét elbeszélés által akarjuk megvilágosítani. Ezen eljáráshoz kész mintákul

Digitized by Google

szolgálnak az I.-Nyelv.- és Olvk. 2., 4., 9., 12., 14., 18., 21., 23., 30., 46., 50. és 102., vagy a II.-Nyelv.- és Olvk. 11., 25. és 28. olvasmányai, melyeknek mindegyike valamely eszméltető mondatot világosít meg elbeszélés által.

Különös tudnivalók a költeményekről.

A fönebbi pontokban csoportokra osztám az olvasmányokat, és kijelölém azok kezelésének menetét; most azonban még azon általános kivételről kell szólanom, melyet a költemények képeznek.

Csak futólagosan kell az olvasókönyveinkben levő költeményeket áttekintenünk, hogy meggyőződjünk, miként ezek csaknem kizárólag, a szívnek nemesítését célozzák; a költeményeknek tehát szívet képező hatást kell biztosítanunk, eltávolítván egyuttal mindent, mi e hatást gyengítené vagy épen kockáztatná.

Hogy a költeményeknek szívet képező hatást biztosíthassunk, kétségkívül föteendönk a szívhez szólni és a szivet megnyitni; de emellett az elmének közvetítő szolgálatát is meg kell nyernünk. A tapasztalás ugyanis százszorosan bizonyítja, hogy szívünkben a különféle érzeteket s érzelmeket vagy érzéki benyomások, vagy a dolgok meggondolása keltik. Avagy éreznénk-e keblünkben rokonszenvet a szenvedő iránt, ha nem látnók nyomorult állapotát, nem hallanók jajkiáltásait, vagy legalább képzeletben nem vélnők azt látni vagy hallani? — Föllángolna-e keblünkben a hazafiság érzelme, ha be nem látnók, el nem gondolnók: mily sok hálával tartozunk hazánknak? — A benyomások kivülről a külérzékeken át, belülről pedig az elmén át jutnak a szívhez.

Az elménk közvetítő szolgálata oly eljárás által biztosítható, amilyen fönebb az értelemmel-olvasás tanításának részleteiről szóló cikkekben volt kijelölve. Mivel azonban a

Digitized by Google

költemények természete és rendeltetése sokban kivételt kiván, lássuk a kezelés részleteit egyenkint!

1. Előkészítés. Ha a kezelendő darab elbeszélő vagy leiró költemény, élénk elbeszélés által akként hassunk a gyermekre, hogy a személy, esemény, tünemény, szóval az, mi a költeménynek tárgyát képezi, tisztán letükrözze magát képzelmében. Ha pedig a kezelendő darab lantos költemény, az előkészítésben aszerént járunk el, amint az vagy valamely *élménynek*, vagy valamely *helyzetnek*, vagy végre valamely *kedélyhangulatnak* köszöni lételét. — Első esetben vagy az élénk elbeszélés vagy a tárgyra vonatkozó beszélgetés áll szolgálatunkra; ide tartoznak p. a „Májusi dal" (I.-Olvkönyv. 69. olvny.), — „Reggeli ének." (II.-Olvasókönyv 16. olvny.), — „Az évszakok." (II.-Olvk. 91. olvny.) című költemények. — Második esetben, ha csak képzeletileg is, hasonló helyzetbe hozzuk a gyermeket, p. a „Karácsonkor." (I.-Olvk. 32. olvny.), — „Istent dicsérik a földek és vizek." (I.-Olvk. 57. olv.), — „A vándor dala." (I.-Olvk. 84. olv.), — „A tavasz utáni vágy." (II.- Olvk. 95. olv.) című költemények kezelésénél. — Harmadik esetben hasonló kedélyhangulatot ébresztünk a gyermeki kebelben p. az „A vidám fiu." (I.- Olvk. 41. olv.), — „Magasztaljuk az Urat!" (I.- Olvk. 82. olv.), — „Órangyalomhoz." (II.- Olvk. 7. olv.). — „Vidámság." (II.- Olvk. 31. olv.) című költeményeknél.

Ha a költemények megértésére történeti, földrajzi vagy más ismeretek szükségesek: az ismeretközlést legjobb első teendőül venni.

Vannak költemények, melyeknél az előkészítésnek csupán tárgyismertetésre kell szorítkoznia. Magába a költői képzelem világába soha se akarjuk mesterséges uton vezetni a gyermeket! Hadd bámulja ő a költő lelkének magasságát annak saját szavaiban! E szavak sokkal jobban megtalálandják szívéhöz az utat, mint a mi mesterkélt magyarázgatásunk.

Digitized by Google

2. *Átolvastatás.* Ennek helyére a magasztosabb költeményeknél a példányszerü előolvasás lép.

3. *Megértetés.* A költemények kezelésénél különösen ovakodnunk kell a hosszas és igen körülményes magyarázgatástól. Ezáltal szétszednők azokat és megfosztanók azon erőtől, melylyel a kedélyre hathatnak; mert valamint a füzérnek virágai, a mozaikműnek kövecskéi, a festői csoportozatnak alakjai magukra nézve is szépek lehetnek ugyan, de izlésdús virágfüzért, jeles mozaikművet, festői csoportozatot mégsem képeznek: úgy a részeire bontott s különös magyarázgatással elárasztott költemény is megszünik a gyermekre nézve az lenni, aminek lennie kellene. A költemények kiemelik a lelket a köznapiságból, de maguk is köznapiakká válnak, ha költői zománcukat elvesztik. Pedig bizonyára el fognák azt veszteni, ha soraikat, melyekkel sokszor a legszebb, legmagasztosabb eszméket, érzelmeket és vágyakat fejezik ki, szétszaggatva száraz fejtegetéshöz vagy oda nem tartozó ismeretközléshöz használnók alapul. Ezzel azonban nem akarom azt mondani, hogy a költemények megértetésével épen ne törődjünk; mert azt igen is szükségesnek tartom, hogy a bennök előforduló ujabb vagy kétértelmü szavakra, szóvirágokra, szójárásokra, költőies kitételekre és sajátságos nyelvalakokra a tanulókat figyelmesekké tegyük. Az is helyén van, hogy a kitételek s a nyelvezet szépségét kiemeljük; mert soha sem szabad elszalasztanunk az alkalmat, mely a nyelvérzék finomítására kinálkozik. Csupán a kicsinységekkel való bibelődéstől, a kelleténél nagyobb kiterjeszkedéstől, a kitérésektől, erőltetett magyarázástól ovakodjunk. Különben sem mindig lehet s nem is szükséges a költeménynek minden szavát és kitételét megértetni.

4. Példányszerü előolvasás. Ez a költeményeknél sokszor mindjárt az előkészítés után jő. Ha valahol, költe-

Digitized by Google

mények olvastatásában igen fontos szerepe van a mintatökélyes előolvasásnak.

5. Gyakorlás az értelemmel-olvasásban. Költeményi darabokat tulajdonképen csak oly olvasási gyakorlathoz kellene anyagul vennünk, amely a fejre s kiválóan a szívre hat. Azért a készséggel-olvasást ily darabokon gyakoroltatni nem látom helyén; hanem azt tartom kívánatosnak, hogy tanítványaink ahhoz szokjanak, hogy e darabokat ha még nem is jellemzőleg, de legalább értelemmel olvassák. Amely gyermek még darabosan vagy tapogatódzva olvas, azzal inkább nem is olvastatok oly költeményt, melyet az ügyetlen olvasás az erőtől, az élettől fosztana meg. Lám az avatatlan mesterlegénynek kezére sem biznak finomabb munkát, hanem csak olyant, melyben az ügyetlenség nagy kárt nem tehet.

6. Kikérdezés. Hatásosabb költeményeknél jobb a kikérdezést elhagynunk, s azon gondolatokat és érzelmeket, melyeket azok keltének, a lélekben háborítatlanul munkálkodni engednünk. Igen sokat vesztene p.a „Magasztaljuk az Urat!“ című költemény hatásából, ha azt a kezelés végével száraz kikérdezés tárgyává tennők; mert míg a gyermek azon törné eszét, hogy a költemény tartalmát elmondja, azalatt elhalna lelkében az utólsó soroknak: „Leborulok előtted Istenem! Jóságodat ki nem beszélhetem!“ — viszhangja.

7. Személyek és körülmények jellemzése. Elbeszélő és történeti költeményeknél szintén helyén van a szóba jött személyeket és körülményeket jellemeztetnünk; hogy azonban az énekeknél és daloknál a jellemzés elmarad, az már a dolog természetében fekszik. Amely költeményeknél a kikérdezés elmarad, azoknál a jellemzésnek szintén el kell maradnia.

A fönebbiekben körülményesen kimutatám az utat, melyen a költemények kezeléséhöz az észnek közvetítő szolgálatát biztosíthatni, de egyuttal mindazt, mi a hatást

Digitized by Google

gyengítené vagy épen kockáztatná, eltávolíthatni vélem; most még arról kellene szólnom, miként kell a költemények szivet képező hatást biztosítanunk. Erre vonatkozólag azonban nyugodtan utalhatok arra, mit a szívnemesítésről már az értelemmel-olvasás elveinek fejtegetése alkalmával elmondtam.

---

d). Kezelésminták.

1. Minta az elbeszélések kezeléséhez.

„A nagylelkü keresztény."

(Első-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv, 101. olvny.)

Előismeret.

A fölvett olvasmány Szapáry Péterben a valódi keresztényt tünteti föl, ki Istenben bízva békével tűri a méltatlanságokat s boszu helyett ellenségének nagylelküleg megbocsát. Mivel tárgyát a történelemből veszi, alkalmat nyujt történeti ismeretek közlésére is; mégis legfőképen az erkölcsi jellem nemesítését célozza.

A darab három főrészből áll. Az első rész Szapárynak korát és szenvedéseit ismerteti. A második Szapárynak megszabadulásáról és Hamzsabégnek elfogatásáról szól. A harmadik Szapárynak nemes boszuját adja elő. Ehhez képest az előkészítés menete következő lehet: 1. Visszaemlékezés a török uralomra. 2. Szapáry történetének elbeszélése. 3. A vallási érzelem fölgerjesztése. A kezelésben két fontos igazság kifejtésére kinálkozik alkalom, s ezek: A keresztény ember nem áll boszút. — és: Az ember nem ura saját életének.

Digitized by Google

Előkészítés.

Csak nemrégen olvastátok, gyermekeim, hogy őseinknek mily küzdelmei voltak a törökökkel, kik hazánkat oly sokszor háborgatták. (Erről a 99. olvasmány kezelése alkalmával kellett szónak lennie.) Bizonyosan tudjátok még, hogy őseinknek vitézsége és elszántsága menynyi győzedelmet nyert a törökökön. Istennek nem adhatunk eléggé hálát, hogy hazánknak oly derék férfiakat adott, minők Hunyady János, Kemény Simon, Dugovics Titusz, Kapisztrán János és még sokan mások voltak, kik azt az elpusztulástól megmentették. A törökök annyi bajt szereztek őseinknek, és annyit zaklatták édes hazánkat, hogy csak Isten különös jóságának köszönhetjük, hogy visszatüzettek saját hazájokba, és minket már nem háborgatnak; mert volt ám idő, midőn Magyarországban a törökök voltak az urak és ha Isten nem segített volna a magyarokon, ők nem tudtak volna magukon segíteni. — Több mint 300 évvel ezelőtt őseink megfeledkeztek Istennek parancsáról, mely azt kívánja, hogy az emberek egymást szeressék. Egymásközt civakodtak, egyenetlenkedtek, és nem jutott eszökbe, hogy ezzel a hazának árthatnak. És mi történt? A törökök roppant sereggel bejöttek hazánkba, elfoglalták a legszebb városokat, a legerősebb várakat, még az ország fővárosát, Budát, is hatalmukba kerítették, és kényökkedvök szerént gazdálkodtak. Őseink ezen időben igen sokat szenvedtek; mert ha a törököknek pénzre volt szükségök, oda kellett adniok, ami volt; ha a törököknek gabona kellett, azt vették el, mit őseink termesztettek nagy fáradsággal; ha valamelyik török magyar embert bántott, nem volt, ki a magyarnak igazságot szolgáltatott volna; őseinknek sem vagyonuk sem életök nem volt biztos. Úgy voltak ők hazájokban, mintha csak raboknak születtek volna. És ez a nyomorúság igen-igen sokáig tartott.

Digitized by Google

Száz évnél tovább birták Magyarország nagy részét a törökök. A magyarok mindent megtettek ugyan ez idő alatt, hogy tőlük szabaduljanak; de a törökök oly hatalmasak voltak, hogy őseink sok ideig nem birtak velök. Azonban nem csüggedtek el, hanem elszántan harcoltak folyvást ellenök, s nem igen engedtek nekik nyugalmat. Sok bátor és vitéz magyar harcolt a törökök ellen; egyebek közt Szapáry Péter tünt ki. Az ő történetét fogom ma elmondani, ha látom, hogy megjegyeztétek azt, mit a törökökről eddig beszéltem.

Menynyi ideje annak, hogy a törökök hazánknak nagyrészét elfoglalták? (Több mint 300 éve.) Mi tette nekik lehetségessé azt, hogy itt magukat befészkeljék? (Őseink egyenetlenkedése.) Harcoltak-e mégis ellenök őseink? (Igen.) Birtak-e azonban velök? (Nem). Mi lehetett ennek oka? (Az, hogy a törökök igen hatalmasak voltak.) S menynyi ideig tartott a törökök hatalma? (Száz évnél tovább.) Biztos volt-e ez idő alatt őseinknek legalább vagyona és élete? (Nem.)

Szomoru idő volt az a magyarra; még csak a reá emlékezés is elszomorítja a lelket. De hála Istennek! elmult e szomoru idő, és most már csak hirökből ismerjük a törököket s nyugodtan beszélhetünk Szapáry Péterről, ki oly vitézül harcolt több izben ellenök, hogy a törökök alig várták az alkalmat, hogy rajta boszut álljanak. Végre, Szapáry szerencsétlenségére, eljött erre is az alkalom. Szapári ugyanis egyik csatában oly erős vágást kapott, hogy ájultan rogyott le, s a törökök elfogták. Bezzeg volt ezen öröm. Kivált Hamzsabég, a törökök vezére, örült Szapáry elfogatásán, mert régen föltette magában, hogy őt keservesen meg fogja kínoztatni. Gyermekeim! borzadva gondolok rá, mit kellett a szerencsétlen Szapárynak kiállani. Mindenféle kigondolható módon kínoztatta őt Hamzsabég, míg végre — képzeljétek csak — járomba fogatta és az ekét kellett huznia, mintha csak

Digitized by Google

barom volt volna. — — — És Szapáry még sem zúgolódott, hanem Istenben bízott és békével tűrte a méltatlanságot.

Miért kínoztatta meg Hamzsabég enynyire Szapáryt? (Mert boszut akart rajta állani.) S miért akart Szapáryn boszut állani? (Mert Szapáry igen vitézül harcolt a törökök ellen.) De hogyan jutott Szapáry Hamzsabégnek kezei közé? (Úgy, hogy egy csatában megsebesíttetett és elfogatott.) Zúgolódott-e Szapáry sorsa ellen? (Nem.)

Szapáry Istenben bízott, és Isten erőt adott neki a szenvedéshez, végre pedig megszabadította őt szenvedéseitől. Ez így történt: Volt Szapárynak egy jó barátja, kit Batthyányi Ádámnak neveztek. Batthyányi sajnálta barátját, és mindenképen azon volt, hogy őt megszabadítsa. Célját el is érte; mert egy török főtisztet, kit ő fogott el, csak oly feltétel alatt adott át Hamzsabégnek, hogy ez meg Szapáryt bocsássa szabadon. Szapáry tehát megszabadult és ismét harcolhatott hazájáért. — Épen ezen időben történt, hogy a törököktől Buda várát visszafoglalták, és Hamzsabéget elfogták. A fővezér, Lotharingi Károly, azt gondolta, hogy Hamzsabéget legjobb lesz Szapárynak adni át, hadd fizesse vissza neki mindazon kegyetlenséget, melyet rajta véghez vitt. Szapáry tehát megkínoztathatta volna Hamzsabéget, de ő ezt nem tette, mert Jézus azt parancsolja, hogy ellenségeinket szeressük; hanem ahelyett, hogy boszut állott volna rajta, megbocsátott neki. Lássátok! így cselekszik ám a jó keresztény! Boszut nem áll, hanem inkább jót tesz azzal, ki őtet megbántotta. Mily könnyü lett volna Szapárynak is úgy bánni Hamzsabéggel, mint ez bánt ő vele, s ő ezt mégsem tette, hanem azt mondá neki: „Hamzsabég, én megbocsátok neked, — szabad vagy!!“ — — Gyermekeim! Szapáry szenvedéseiben Istenben bízott, de Hamzsabég a haláltól várta a szabadulást, és azért, amint megtudta, hogy Szapárynak fog átadatni, mérget vett be, hogy ez-

Digitized by Google

zel magát megölje. Lássátok, enynyire jut az, kinek szive Istentől el van fordulva! — Hamzsabégnek visszaadta Szapáry a szabadságot, de az már nem lehetett többé szabad, mert a bevett méreg megölte őt. Mielőtt azonban meghalt, belátta, hogy csak a keresztény hit vezet Istenhez, s azért megbánta bűneit és fölkérte Szapáryt, hogy kereszteltesse meg őtet. Ez megtörtént, és ő mint keresztény halt meg.

Ki volt oka Hamzsabég halálának? (Ő maga.) Mi által idézte elő halálát? (Méreg által.) És miért vett mérget be? (Mert félt, hogy Szapáry meg fogja őt kínoztatni.) Volt-e azonban ez Szapárynak szándékában? (Nem). Lett volna-e pedig erre alkalma? (Igen.) Hogyan jutott Hamzsabég Szapáry kezébe? (Úgy, hogy elfogatott, és a fővezér Szapárynak adta őt át.) Mikor fogatott el Hamzsabég? (Midőn Buda a töröktől visszafoglaltatott.) Szabad volt-e már ekkor Szapáry? (Igen.) És hogyan szabadult ki Szapáry Hamzsabég kezei közől? (Úgy, hogy Batthyányi, barátja, egy elfogott török főtiszttel cserélte őt ki.)

Gyermekek! olvasókönyveteknek 101. olvasmánya Szapárynak történetét adja elő. E darabot fogjátok most olvasni. (Egyszeri átolvastatás.)

Megértetés.

A darabot átolvastátok, gyermekeim, s mármost azt akarom megtudni, vajjon értitek-e azt, mit abban olvastok. Feri, olvasd a darab címét! „A nagylelkü keresztény.“ Kire alkalmaztatnak az olvasmányban e szavak? (Szapáry Péterre.) Hogy miért mondatik Szapáry nagylelkünek, azt az alább következőkből fogjátok belátni; most csak olvass tovább! „*Első Leopold császár és magyar király idejében Magyarország nagy részét majd száz év óta a törökök birták.*“ Kik birták ily sokáig Magyarország nagy részét? (A törökök). Mi volt oka, hogy a törökök Magyarország nagy részét elfoglalhatták? (Őseinknek egye-

Digitized by Google

netlensége). Lássuk azonban, iparkodtak-e őseink a törököt kiűzni? Olvasd tovább, Jani!

„*A királyukhoz hű magyarok a kegyetlen törököt mindenkép iparkodtak kiűzni az országból, és készek voltak fejedelmök- s hazájokért életöket is föláldozni.*“ Iparkodtak-e hát a magyarok a törököket kiűzni? (Igen). Fölhasználták-e erre minden erejöket? (Igen). Miből tűnt ez ki? (Abból, hogy életöket is készek voltak föláldozni). És kiért voltak ők készek életöket is föláldozni? (Fejedelmök- és hazájokért). Gyermekek! aki a hazának hű fia, az mindig kész fejedelmét és hazáját védelmezni. Ti is hű fiai legyetek hazátoknak, ne hagyjátok ezt el a szükségben!

„*A császár és király mellett harcolt Szapáry Péter is, ki a csatában hátulról kardvágást kapván, ájultan lerogyott. Midőn föleszmélt, már keze, lába láncok közé volt szorítva.*“ Ki harcolt a király mellett? (Szapáry Péter). Melyik király idejében élt ő? (Leopold idejében). Leopoldról azért van mondva: császár és király; mivel ő a magyaroknak királya, a németeknek pedig császára volt. — Mi történt Szapáryval a csatában? (Kardvágást kapott és elfogatott). Mi tette a törökökre nézve könnyűvé Szapáry elfogását? (Az, hogy Szapáry a kardvágás következtében elájult). Védhette-e már tovább magát, midőn föleszmélt? (Nem). S miért nem? (Mert akkor már láncok közé volt szorítva keze és lába). — Halljuk tovább, mi történt Szapáryval, miután elfogták? Olvasd Imre!

„*Hamzsabég, a törökök vezére, őt csaknem halálra verette. Budára hozatta, mély tömlöcben penészes kenyéren tartotta, ágyul rothadt szalmát vettetett alája s mindenkép kínoztatta; végre pedig, mint barmot szokás, járomba fogatta és szántatott rajta. De az Istenben bízott keresztény vitéz mindezt békével türte.*“ Minő sorsa volt Szapárynak a fogságban? (Igen rosz). Bántak-e mégis legalább úgy vele, mint emberhöz illik? (Nem). Miként bánták hát vele? (Úgy, mint barommal). Ki volt az, ki őt oly embertelen

Digitized by Google

bánásban részesíté? (Hamzsabég, a törökök vezére). Zúgolódott-e Szapáry az embertelen bánás miatt. (Nem, hanem békével tűrte azt). Mi adott neki erre erőt? (Az Istenben helyzett bizalom). Gyermekek, hogy Szapáry jámbor keresztény volt, kitünik abból, hogy a legnagyobb szerencsétlenségben sem esett kétségbe. A jó keresztény a legnagyobb bajban sem szűnik meg bízni Istenben. Pedig: „Ki az Urban bízik, az meg nem szégyenül!“ olvastuk nem régen. Ki tudná megmondani, melyik olvasmányban fordult ez elő? (Abban, mely szent Lászlóról szól. (I.-Olvk. 88. olvny.) Bízott-e szent László is az Urban, midőn őt veszély fenyegette? (Igen is). És megmentette-e őtet az Úr? (Megmentette). Szapáryt is megszabadította Isten a szenvedésektől, mivel Ő benne bízott. Halljuk, miként történt ez? Majd Pali olvas.

Időközben barátja, Batthyányi Ádám egy csatában elfogott egy török agát s ezzel Szapáryt kicserélte.“ Ki által szabadult ki a fogságból Szapáry? (Batthyányi Ádám által). És miként szabadította ez őtet ki? (Úgy, hogy egy elfogott török agával kicserélte őt). Az aga szó török főtisztet jelent. Batthyányi tehát egy török főtisztet adott vissza Hamzsabégnek oly föltétel alatt, hogy ő meg Szapáryt bocsássa szabadon. Hamzsabég nem örömest egyezett ugyan ebbe, mert még tovább is szeretett volna Szapáry kínzásában gyönyörködni, de a török főtisztet sem akarta fogságban hagyni, kénytelen volt tehát Szapáryt szabadon bocsátani. Ime, így segítette ki Isten Szapáryt a keserves fogságból!

„*Szapáry tehát szabad volt és ismét a király szolgálatába állott. A király hadai Budát 1686-ban a törököktől szerencsésen visszavették és a többi közt Hamzsabéget is elfogták.*“ Mit tett Szapáry, midőn megszabadult? (Ismét a király szolgálatába állott). Szép volt-e ez Szapárytól? (Igen). Szapárynak nem ártott volna a nyugalom, mert a fogságban igen sokat szenvedett; de a hazának szük-

Digitized by Google

sége volt fiaira, és Szapáry előbbvalónak tartotta a haza sorsát mint saját nyugodalmát. Kitünik ebből, hogy Szapáry nem csak jó keresztény, hanem jó hazafi is volt. A király és egész ország épen arra készültek, hogy Budát a törököktől visszavegyék, és Szapáry is részt akart venni az ostromban. Sikerült-e Budát visszafoglalni? (Sikerült). Képzelhetitek, mily nagy volt afölött az öröm, hogy a törököket Budából kiűzhették, ha elgondoljátok, mily nagy idő 145 év, pedig enynyi ideig volt Buda a törökök hatalmában. Mi történt az ostrom alkalmával Hamzsabéggel? (Elfogatott). S most Jani olvasson tovább!

„*A fővezér, Lotharingi Károly főherceg, Hamzsabéget Szapárynak adta át, hogy rajta magát megboszulhassa. Hamzsabég ezt meghallván, hogy a boszuállást elkerülje, mérget vett be.*“ Mit tett Hamzsabéggel a fővezér? (Szapárynak adta őt át). És miért adta át neki? (Hogy Szapáry megboszulhassa magát Hamzsabégen). Megtudta-e ezt Hamzsabég? (Igen is). És mit tett, midőn megtudta? (Mérget vett be). Miért vett be mérget Hamzsabég? (Azért, hogy a boszuállást elkerülje). Volt-e hát Hamzsabégnek is elég ereje sorsát békén tűrni? (Nem). S mi lehetett ennek oka? (Az, hogy nem bízott Istenben). Pedig Szapárynak nem volt Hamzsabéggel rosz szándéka, ami a következőkből fog kitünni. Olvass Béla!

„*Ebéd után Szapáry a főherceggel és másokkal a fogolyhoz ment és így szóla Hamzsabéghez: „Te engem kegyetlenül kínoztál és most hatalmamban vagy... De tudd meg: a keresztény ember nem áll boszút, mert a szelíd Jézus azt parancsolja, hogy ellenségünket is szeressük. Hamzsabég, én megbocsátok neked, — szabad vagy!!!* —“ Hát megboszulta e magát Szapáry Hamzsabégen? (Nem). Pedig hatalmában állhatott volna-e megboszulni? (Igen). S mit tett a megboszulás helyett? (Megbocsátott neki). Kinek kedveért bocsátott meg Szapáry Hamzsabégnek? (Jézus kedveért). Mit kiván tőlünk Jézus? (Hogy ellenségünket

Digitized by Google

is szeressük). Szapáry azáltal, hogy ellenségének megbocsátott, nagylelküségét mutatta meg. A nagylelkü ember nem gyönyörködik mások kinjában, hanem mindenkinek jót akar, még annak is, aki őtet megbántotta. — De halljuk, mit szólt Hamzsabég?

„E szavak megrázták Hamzsabég szivét s megilletődve felele: „Nem reméltem, hogy ily kegyes leszesz hozzám; én, félvén boszudtól, már mérget vettem. De látom, hogy ti hisztek az igaz Istenben, én is keresztény akarok lenni, hogy legalább az igaz hitben halhassak meg.“ S azonnal megkereszteltetvén mint keresztény halt meg.“ Itt az mondatik, hogy Szapáry szavai Hamzsabég szivét *megrázták*, lássuk, miként kell ezt értenünk? Nem emlékeztek-e, hogy midőn váratlanul öröm vagy baj ért benneteket, szivetekben valami változás történt? — Miből állott ezen változás? (Abból, hogy szivünk erősen dobogott.) Gyermekek, ha valami hirtelen dobogásba hozza szivünket, azt szoktuk mondani, hogy szivünk megrázkodott. Várta-e Hamzsabég azt, hogy Szapáry meg fog neki bocsátani? (Nem.) Örülhetett-e, midőn ezt hallá? (Igen). De vajjon nem juthatott-e azonnal eszébe, hogy mérget vett be? (Igen.) Mire változtathatta ez hirtelenül örömét? (Szomoruságra.) Képzelhetitek hát, menynyire megrázkodott Hamzsabég szive. — Itt az is mondatik, hogy Hamzsabég megilletődve felelt. Gyermekek! akkor mondjuk, hogy meg vagyunk illetődve, midőn valamit nagyon szivünkre vettünk, vagyis midőn valamin nagyon örulünk vagy szomorkodunk. Szivére vette-e Hamzsabég Szapárynak szavait? (Igen.) Megillették-e azok őtet? (Igen.) Miként felelt tehát Szapárynak? (Megilletődve.) Mit felelt Hamzsabég? (Azt, hogy ő már mérget vett be, és hogy kereszténynyé akar lenni.) Megmondta-e Hamzsabég azt is, hogy miért vett mérget? (Igen.) Miért tette hát ezt? (Mert félt Szapáry boszujától.) S mit akart elérni azáltal, hogy mérget vett? (Azt, hogy meghaljon.) Ő tehát szán-

Digitized by Google

dékosan rövidíté meg életét. Minek szoktuk pedig azt nevezni, ki életét szánszándékosan megrövidíti? (Öngyilkosnak.) Hamzsabég tehát öngyilkos volt. Gyermekeim! az öngyilkosság igen nagy bűn. Az öngyilkos fölötte megbántja az Istent; mert, lássátok, az élet Istennek ajándéka. Mernétek-e pedig csak egy könyvet vagy képet is, melyet édes atyátoktól ajándékban kaptatok, elvetni vagy összetaposni? (Nem). És miért nem? (Mert ezzel megbántanók atyánkat). Szabad-e a gyermeknek atyját megbántania? (Nem). Lám pedig földi atyánk nem adhatna oly drága ajándékot, milyen az élet, melyet mennyei Atyánktól nyertünk. Aki tehát magát megöli, az a mennyei Atyának legdrágább ajándékát elveti és sokkal nagyobb bűnt követ el, mintha földi atyjának legdrágább ajándokát a sárba taposná. Hamzsabég is ily nagy bünt követett el. Megbánta-e azonban tettét, mielőtt meghalt volna? (Megbánta). És miáltal akarta azt jóvá tenni? (Azáltal, hogy megkereszteltelteté magát). Tudnotok kell, hogy a törökök nincsenek megkeresztelve, ők nem hiszik Jézus tanítását, ők nem keresztények, hanem mohamed vallásuak, azaz: azon vallást követik, melyet egy Mohamed nevü ember tanított. Mohamed pedig nem tanította azt, hogy ellenségöket szeressék az emberek. Hamzsabég is azért kínozta meg oly kegyetlenül Szapáryt, mert a mohamed vallás nem parancsolja, hogy a rabbal is emberségesen kell bánni. Ezt csak a keresztény vallás parancsolja. Mohamed belátta utólsó óráiban, hogy Isten csak úgy bocsát meg neki, ha az igaz hitre, a keresztény hitre tér; azért lett ő kereszténynyé. Ki vezette azonban Hamzsabéget ezen belátásra? (Szapáry). És miáltal? (Azáltal, hogy megbocsátott neki). Mily kereszténynek van Szapáry nevezve, mivel legnagyobb ellenségének is megbocsátott? (Nagylelkünek). Szapárynak nagylelkűsége nem maradt jutalmazatlanul. Halljuk, mit mond az utólsó pont?

Digitized by Google

„*A király a vitéz és nagylelkü keresztényt, Szapáryt, grófi méltósággal jutalmazá meg.*“ Mivel jutalmazá meg a király Szapáryt? (Grófi méltósággal). És miáltal érdemelte meg ezt Szapáry? (Vitézsége és nagylelküsége által). Hol tünt ki vitézsége? (A csatában). És miben mutatta meg nagylelküségét? (Abban, hogy Hamzsabégnek megbocsátott).

Készséggel-olvasás. Példányszerü elöolvasás. Értelemmel-olvasás.

(A kezelésnek e részleteit illetőleg alig tehetnék itt egyebet, mint hogy az egész olvasmányban kijelölöm azon szavakat, melyekre erősebb nyomaték esik. A nyomatékozandó szók ritkított betükkel vannak szedve; azon szók pedig, melyek egyéb nyomatékozott szók között erősebb nyomatékot nyernek, *kiválóbb* betükből szedettek).

A nagylelkű keresztény.

Első Leopold császár és magyar király idejében Magyarország nagy részét majd *száz* év óta a törökök birták. A királyukhoz hű magyarok a kegyetlen törököt *mindenkép* iparkodtak kiűzni az országból, és készek voltak fejedelmök- és hazájokért *életöket* is föláldozni. A császár és király mellett harcolt Szapáry Péter is, ki a csatában hátulról *kardvágást* kapván, ájultan lerogyott. Midőn föleszmélt, már keze, lába láncok közé volt szorítva. Hamzsabég, a törökök vezére, őt csaknem halálra verette. Budára hozatta, mély tömlöcben penészes kenyéren tartotta, ágyul rothadt szalmát vettetett alája s mindenkép kínoztatta; végre

Digitized by Google

pedig, mint barmot szokás, járomba fogatta és szántatott rajta. De az Istenben bízott keresztény vitéz mindezt békével tűrte.

Időközben barátja, Batthyányi Ádám, egy csatában elfogott egy török agát s ezzel Szapáryt *kicserélte*. — Szapáry tehát szabad volt és ismét a király szolgálatába állott. A király hadai Budát 1686-ban a törököktől szerencsésen visszavették és a többi közt *Hamzsabéget* is elfogták.

A fővezér, Lotharingi Károly főherceg, Hamzsabéget Szapárynak adta át, hogy rajta magát megboszulhassa. Hamzsabég ezt meghallván, hogy a bosszuállást elkerülje, mérget vett be. — Ebéd után Szapáry a főherceggel és másokkal a foglyhoz ment és így szóla Hamzsabéghez: „Te engem kegyetlenül kínoztattál és most hatalmamban vagy... De tudd meg: a keresztény ember *nem* áll boszút, mert a szelíd Jézus *azt* parancsolja, hogy ellenségünket is szeressük. Hamzsabég, én megbocsátok neked, — szabad vagy!!!“ — E szavak megrázták Hamzsabég szivét s megilletődve felele: „Nem reméltem, hogy ily kegyes leszesz hozzám; én, félvén boszúdtól, már mérget vettem. De látom, hogy *ti* hisztek az igaz Istenben; én is keresztény akarok lenni, hogy legalább az *igaz* hitben halhassak meg.“ Azonnal megkereszteltetvén mint keresztény halt meg! — A király a vitéz és nagylelkű kereszténynek grófi méltósággal jutalmazá meg.

Kikérdezés.

Kinek idejében élt Szapáry Péter? (Első Leopold király idejében.) Mit olvastunk Szapáry Péterről? (A darabnak elbeszéltetése, miközben — ha szükséges — utbave-

Digitized by Google

zető kérdéseket is teszünk. Ily utbavezető kérdések lehetnek a következők.) Milyen állapotban volt Szapáry idejében hazánk? (Szomoruban.) Mi volt ennek oka? (Az, hogy akkoriban Magyarország nagy részét a törökök birták.) Harcoltak-e a törökök ellen ez időben is őseink? (Igen.) Mi történt Szapáryval egy csatában? (Megsebesült és elfogatott.) Kinek fogságába jutott Szapáry? (Hamzsabég fogságába.) Miként bánt vele Hamzsabég? (Úgy, mint barommal.) Zúgolódott-e ezért Szapáry? (Nem.) Megváltoztatta-e Isten Szapáry sorsát? (Meg.) Ki szabadította őt meg fogságából? (Batthyányi Ádám.) Mit tett Szapáry, miután a fogságból kiszabadult? (A király szolgálatába állott.) Nem keresett-e alkalmat, hogy magát Hamzsabégen megboszulhassa? (Nem.) Talált volna-e pedig alkalmat? (Igen.) Miként kinálkozott erre alkalom? (Úgy, hogy Buda visszavételénél Hamzsabég elfogatott és Szapárynak adatott át.) Mit tett Szapáry a fogoly Hamzsabéggel? (Megbocsátott neki és visszaadta szabadságát). Hasznát vehette-e e jótéteménynek Hamzsabég? (Nem.) S miért nem? (Mert már akkor mérget vett be, s ez őt megölte.) Volt-e mégis Szapáry nagylelküségének üdvös eredménye? (Volt, mert Hamzsabég, halála előtt, megkeresztelkedett.) Mivel jutalmazta meg a király Szapáryt? (Grófi méltósággal.)

Vizsgáljuk meg, gyermekek, mily sorban vannak az olvasottak a fölvett darabban előadva. Olvass, Feri! („Első Leopold — — — életöket is föláldozni.") Mi van az első pontban mondva? (Az, hogy Leopold idejében Magyarország nagy részét a törökök birták.) Mi van a második pontban mondva? (Az, hogy a magyarok harcoltak a törökök ellen.) Békés volt-e hát Szapáry idejében Magyarország állapota? (Nem.) Miből tudjátok ezt? (Az olvasott pontokból?) Miről szólnak tehát e pontok? (Magyarország állapotáról Szapáry korában.)

Olvassuk tovább! („A császár és király — — — láncok közé volt szorítva.") Mit mondanak e pontok? (Azt,

Digitized by Google

hogy Szapáry a király mellett harcolt, de megsebesült és elfogatott.) Miről szólnak tehát egyáltalában? (Szapáry elfogatásáról.)

Endre, olvasd a következő pontokat! („Hamzsabég — — — békével tűrte).“ Hogyan van az, hogy Hamzsabég Szapáryt megverethette? (Mert Szapáry fogoly volt Hamzsabégnél.) Mikor kelle Szapárynak a nemtelen bánást szenvedni e? (Midőn el volt fogva.) Mikor tüntette ki Szapáry keresztény béketürését? (A fogságban.) Miről szólnak tehát a fölvett pontok? (Szapáry fogságáról.)

Halljuk tovább! („Időközben — — — Hamzsabéget is elfogták.“) Miről szólnak e pontok? (Szapárynak megszabadulása- és Hamzsabégnek elfogatásáról.)

Antal olvasd tovább! („A fővezér — — — szabad vagy!!!“) Mit adnak elő az olvasott pontok? (Azt, hogy mit tett Szapáry Hamzsabéggel, midőn ez az ő hatalmába esett.) Bánt-e Szapáry oly kegyetlenül Hamzsabéggel, mint ez ő vele? (Nem.) Miként tűnik föl e pontokban Szapáry? (Úgy mint nagylelkü ember.) Azt mondhatjuk tehát, hogy e pontok Szapáry nagylelküségéről szólnak.

Olvassuk Hamzsabég további történetét! („E szavak — — — mint keresztény halt meg.“) Mit adnak elő e pontok? (Azt, hogy Hamzsabég megilletődött, megkereszteltetett és mint keresztény halt meg.) Igaz hitet vallott-e Hamzsabég, mielőtt kereszténynyé lett? (Nem.) Aki nem az igaz hitet vallja, arról azt mondjuk, hogy a hitben tévelyeg; aki pedig az igaz hitet fogadja el, az megtér. Megtért-e Hamzsabég is? (Igen.) Miből tudjátok ezt? (Abból, mert megkereszteltette magát.) Hol van Hamzsabég megkereszteltetéséről szó? (Az utóbb olvasott pontokban.) Miről szólnak tehát e pontok? (Hamzsabég megtéréséről.)

Halljuk az utólsó pontot! („A király — — — jutalmazá meg.“) Miről szól e pont? (Szapárynak megjutalmaztatásáról).

Digitized by Google

Mondd el mármost, Józsi, az olvasmánynak rövid tartalmát! (Szapáry idejében Magyarország nagy részét a törökök birták. Szapáry is harcolt a törökök ellen, de elfogatott. A fogságban Hamzsabég igen kegyetlenül bánt Szapáryval. Megfordult azonban a kocka; Szapáry megszabadult és Hamzsabég fogatott el. Hamzsabég Szapárynak hatalmába jutott, de ez neki megbocsátott. Hamzsabég a keresztény hitre tért. Szapáryt megjutalmazá a király).

Jellemzés.

Kikről van a fölvett olvasmányban szó? (Első Leopold királyról, a magyarokról, törökökről, Szapáry Péterről, Hamzsabégről, Batthyányiról és Lotharingi Károly főhercegről).

Mi van első Leopoldról mondva? (Az, hogy Budát a töröktől visszavetette, s hogy Szapáryt grófi méltósággal jutalmazta meg). Leopold tehát derék fejedelem volt, ki az érdemet méltányolta.

Mi van mondva a Leopold korabeli magyarokról? (Az, hogy fejedelmökhöz hűk voltak, a hazát a töröktől megszabadítani iparkodtak és készek voltak fejedelmök- és hazájokért életöket is föláldozni). Megtették-e hát a magyarok azt, mivel a királynak és hazának tartoztak? (Meg). Tartoztok-e ti is valamivel a királynak és hazának? (Igen). Ti se mulaszszátok hát el megtenni azt, mivel ezeknek tartoztok.

Mi van mondva olvasmányunkban a törökökről? (Hogy Magyarország nagy részét elfoglalva tartották). Miként vannak a törökök föltüntetve? (Mint kegyetlen emberek). Tiltja-e nekik vallásuk a kegyetlenséget? (Nem). Igaz vallás-e tehát az, melyet ők követnek? (Nem).

Mily embernek itélitek Szapáryt azok után, miket róla olvastatok és hallottatok? — Szerette-e ő hazáját?

Digitized by Google

(Igen). Hű volt-e fejedelméhöz? (Igen). És miből tűnt az ki, hogy ő hazáját és fejedelmét szerette? (Abból, hogy harcolt értök). Jó keresztény volt-e Szapáry? (Igen). És miből tünt ez ki? (Abból, hogy Istenben bízott, szenvedéseit békével tűrte és ellenségének megbocsátott). Gyermekeim! legyetek olyanok, mint Szapáry volt, jó hazafiak, hű alattvalók, jámbor keresztények s nagylelkü emberek, és az Isten meg fog benneteket áldani!

Miként van olvasmányunkban Hamzsabég föltüntetve? (Úgy, mint kegyetlen ember, ki embertársa kínaiban gyönyörködik). Mi vezette őt a kegyetlenségre? (Az, hogy nem hitt az igaz Istenben). Tudott-e Hamzsabég tűrni? (Nem). Mivé tette őt a szerencsétlenség? (Öngyilkossá). Megtért-e halála előtt? (Meg). Milyen ember volt tehát Hamzsabég? (A hatalomban kegyetlen, a fogságban kétségbeesett, a halálos ágyon bünbánó és megtérő ember).

Mit olvastunk Batthyányi Ádámról? (Hogy ő szabadította ki a fogságból Szapáryt). Mit mutatott meg ezáltal? (Hogy Szapárynak igaz barátja volt). Az igaz barát nem hagyja el barátját a szükségben. Ezt jegyezzétek meg, s legyetek barátaitok iránt igazak!

---

2. Minta a mesék kezeléséhöz.

„A páva és a kakas."

(Második-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv, 18. olvny.)

Előismeret.

A fölvett mese azt akarja megmutatni, hogy aki erővel tetszeni vágyik, többnyire nevetség és csufság tárgyává lesz. A mese alapgondolata: Ne légy hiu, ne tetszelegj!

Ha a gyermekek a pávát már ismerik, elég néhány

Digitized by Google

szóval vezetni be az olvasmány kezelését; ellenkező esetben előbb a pávát kell megismertetnünk.

A fölvett mesét arra használom mintául, hogy megmutassam, miként vélném én azon olvasmányokat kezelhetni, melyekre a gyermekek maguk készültek elő.

Előkészítés.

Itt oly madár van ábrázolva, gyermekek, melyet már többen ismertek. Mi az itt ábrázolt madárnak neve? (Páva). Mi tetszik nektek a páván? (Tollai). És miért tetszenek ezek nektek? (Mert szépek). Szépek-e azonban lábai is? (Nem szépek). A pávának gyönyörű tollazata van; de büszke is ám reá. Ha észreveszi, hogy valaki nézi őt, azonnal kiterjeszti farktollait és jobbra-balra forog, hogy magát minden oldalról láttassa. Első pillanatra kitünik, hogy a páva tetszeni vágy, midőn előttünk kiterjesztett tollakkal lépeget; pedig lábai olyan rútak, hogy ha rájok tekint, maga is elszégyenli magát.

A páváról mese is van könyvetekben. Olvassátok át otthon figyelemmel e mesét; holnap azután majd megtudom, hogy mit tanultatok belőle.

Kikérdezés.

Miről olvastatok? (A páváról és kakasról). Mondd el, Jani, röviden, amit olvastál. (Egyszer egy páva így szólt a kakashoz: Furcsa, hogy mindenki csudálkozik, ha rám tekint, és mégis mindegyiknek van valami kifogása. Egyiknek hangom, másiknak lábaim nem tetszenek. Bizony pedig jobban tennék, ha tollaim szépségén gyönyörködnének ahelyett, hogy rágalmaznak. — A kakas erre így felelt: Ej barátom, ha te erőnek erejével tetszeni nem akarnál, senki sem törődnék lábaid és szavad rutságával).

Digitized by Google

Megértetés.

Lássuk mármost, értitek-e mindnyájan e darabot. Olvass, Miklós!

„*A páva és kakas. — Furcsa, így szólt egykor, duzzadozva a kakashoz egy hiú pávácska — hogy csodálkoznak reám tekintve, s még sincs, aki kifogást nem tenne. Ez szavamban, az meg lábaimban, mondja, hogy becsmérelni való van.*“ Ki szólt így? (A páva). És kihez szólt így a páva? (A kakashoz). Mit fájlalt a páva? (Azt, hogy mindenki tesz benne valami kifogást). És miért fájt ez anynyira a pávának? (Mert mindenkinek szeretett volna tetszeni). Van-e csakugyan a páván valami szépség? (Van). És miben áll ez? (Szép tollaiban). Van-e azonban a pávatollaknak valami különös értékök? (Nincs). Lám, azért van a páva hiu-nak mondva, mivel tollai által kiván tetszeni, holott azoknak semmi különös értékök. Hiunak volna-e azon ember is nevezhető, ki göndör haja által kivánna tetszeni. (Igen). És miért? (Mert a göndör hajnak nincs különös értéke). Kit nevezhetünk hát hiunak? (Azt, aki olyasmi által kiván tetszeni, aminek valami különös értéke nincs p. finom keztyűk, cifra szűr, piros arc s m. ef. által). Hiu-e azonban az is, aki engedelmesség és jócselekedetek által akar tetszeni? (Az nem hiu). A második pontban e szó fordul elő becsmérelni-való. Mire van itt e tulajdonság alkalmazva? (A páva szavára és lábaira). Gyermekek! becsmérelni tesz, valaminek értékét, becsét keveselni. Mit tesz hát becsmérelni? — Van-e a páva szaván és lábain csakugyan valami becsmérelni-való? (Van). És mi az? (Szavának és lábainak rútsága). Embertársaink ruháját, beszédét, hangját, irását, olvasását, személyét is becsmérelhetnők, de ezt jóravaló ember nem teszi. Becsmérlés volna, ha egyitek a másikának p. irásáról ilyenformán szólna: Tudsz is te szépen irni; olyan az irásod, mint a tyúkkaparás. Teszi-e azonban ezt a jó

Digitized by Google

fiu? (Nem). De vajjon becsmérlés-e az is, ha valaki bennünket hibáinkra figyelmessé tesz? (Az nem becsmérlés). Szabad-e ilyesmiért nehezte lnünk? (Nem). Ki tudná mégis azt a fiut megnevezni, akiről még az első osztályban olvastátok, hogy társára megharagudott azért, mivel ez őtet figyelmessé tette az irásban követett hibáira? (Józsi volt az, kiről az Ábécés- és Olvasókönyvnek 26. olvnya szól). Helyes volt-e Józsitól, hogy Ferit még meg is taszigálta azért, mivel neki irási hibáit meg akarta mutatni? (Nem volt helyes). Olvassunk tovább a páváról!

„*Oh pedig de bölcsebb lenne, hogyha szemök tollam fényén andalogna; jobban tennék, ha hálás gyönyörrel örvendezvén, nem felejtenék el, mily rút az, ha valaki egy másról vakmerőleg hamis dolgokat szól.*“ Mit kivánna a páva a nézőktől? (Azt, hogy csak szép tollaira néznének és azokban gyönyörködnének). Sokszor, ha valamely szép tárgyat látunk, vagy kellemes éneket s m. ef. hallunk, a csendes öröm anynyira elfoglal bennünket, hogy mással nem is törődünk. Ilyen csendes örömöt a n d a l g á s nak nevezünk. Minő örömöt nevezünk andalgásnak? (Csendes örömöt). Mi kelthet bennünk ily csendes örömöt? (Valamely szép tárgy, vagy kedves dolog). Mire gondolunk leginkább, ha andalgunk? (Arra, ami nekünk az örömöt okozza). Miért kivánja hát a páva, hogy a nézők a n d a l o g j a n a k tolla fényén? (Azért, mert akkor nem vennék észre hangjának és lábainak rútságát). Helyes dolognak tartja-e a páva, hogy a nézők az ő hangját és lábait b e c s m é r e l i k? (Nem). Mit mond ő azokról, kik ezt teszik? (Hogy hamis dolgokat szólnak). Hogyan lehetne ezt másképen mondani? (Hogy hazudnak). Szabad-e másról hamis dolgokat beszélni? (Nem szabad). Igazságos-e azonban a pávának azon állítása, hogy akik hangját és lábait rútaknak tartják, azok őróla hamis dolgokat beszélnek? (Nem igazságos). És miért nem? (Mert a páva hangja és lábai csakugyan rútak). Lássátok, a hiú páva

Digitized by Google

saját hibáját másra fogja; ez azért van, mivel ő nem ismeri el, hogy hangja és lábai rútak. A hiú ember sem igen szokta fogyatkozását és hibáját elismerni; sőt ha valaki figyelmessé akarja őt azokra tenni, még megneheztel. — Halljuk, mit felelt a kakas a panaszolkodó pávának!

„*Ej barátom, a kakas megszólal, nem törődnének lábad-, szavaddal: hanem erőszakos tetszelgésed okoz ilyen becsmérlő beszédet.*“ Hogyan kell ezt értenünk? (A kakas így szólt a pávához: Barátom, senki sem gondolna lábaiddal és szavaddal, hanem mivel erővel tetszeni akarsz mindenkinek, azért rád unnak és ócsárolnak). Gyermekek, ez minden hiu embernek szól. Aki erővel tetszeni akar, az könnyen nevetség tárgyává válhatik. Minden embernek nem is lehet tetszeni; azért ti erre soha se törekedjetek, mert különben úgy járhattok, mint a páva. Hogy járt pedig a páva? (Úgy, hogy mindenki talált rajta valami becsmérelni valót). — Mi által kivánt a páva tetszeni? (Tollai által). Helyes dolog-e pedig olyasmi által tetszeni akarni, ami nem a mi érdemünk? (Nem). Hogyan nevezzük azon embert, ki olyasmi által akar tetszeni, mi nem az ő érdeme, vagy ami nem bír különös becscsel? (Hiunak). Hát másoknak tetszését épen nem szabad keresni? (Nem csak szabad, hanem kell is). Mi által kell szülőitek kedvét keresnetek? (Engedelmesség, rendesség s t. ef. által). Mi által kell tanítótoknak kedvét keresnetek? (Szorgalom, pontosság, szófogadás s t. ef. által). Kell-e Istennek is kedvét keresnetek? (Igen). És mi által? (Jámborság, ájtatosság, vallásosság s t. ef. által.)

Erre az értelemmel-olvasás következik.

Digitized by Google

3. Minta a leirások kezeléséhez.

„A vakand."

(Második-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv, 54. olvny.)

Előismeret.

A fölvett olvasmány oly állatot ismertet, mely az emberek által sokszor méltatlanul üldöztetik. A földmüves ugyanis veteményeinek ellenségét látja a vakandban, s azért, ahol csak lehet, életére tör. A gyermekeket világosabb fogalomra kell segítenünk, mihez a jelen olvasmány kedvező alkalmat nyujt.

Az állatka ismertetése teljesen csak úgy fog sikerülni, ha azt legalább képben mutatjuk föl; egyébaránt az sem lehetetlen, hogy azt természetben szemléltessük.

Előkészítés.

Ha a mezőn járunk, gyakran szemünk láttára emelkednek egyes földturások, anélkül, hogy látnók, mi okozza azokat. Ki vett már közöletek ilyesmit észre? — — Maguktól támadnak-e ama földturások? (Nem.) Meg tudnátok-e hát mondani, hogy mi turja úgy a földet? (A vakand.) Láttatok-e már vakandot? (Nem.) Pedig érdemes ám ez állatkával megismerkednetek. — Ime, épen ma fogtam kedvetekért egy vakandot, hogy azt ismerni tanuljátok. Szegényke csak nem régen szünt meg élni. Itt van bát egyike azon nagymestereknek, melyek a kertekben és mezőkön sokszor úgy felturják a földet. Nézzétek meg jól első lábait. Mikhez hasonlítanak ezek? (Kezekhöz.) Mit vesztek lábujjain észre? (Erős körmöket.) Vajjon mire használja ezeket? (A földet ássa velök.) A körmök azonban nem egyedüli eszközei e munkájában; nézzétek csak, mily

Digitized by Google

hegyes ormánya van. Vajjon mire használhatja ezt? (A földnek turására.) Miből gyanítjátok ezt? (Abból, hogy a disznó is erre használja ormányát.) Ez állatka 5 hüvelyknyi hosszu. Közönségesen ekkorák szoktak a vakandok lenni. Mekkorák szoktak a vakandok lenni? — Milyen szinü e vakandnak szőre? (Fekete.) A legtöbb vakandnak szőre ilyen szinü, de vannak szürke, sőt fehér szőrüek is. Tapintsátok csak meg szőrét, mily finom az, mintha csak bársony volna. Látjátok-e szemeit? — Szemei oly kicsinyek, alig lehet azokat észrevenni, kivált mivel a sürü szőr által el vannak födve. Első tekintetre azt gondolná az ember, hogy nincs is szeme.

A vakand föld alatt él, hol magának járatokat és lyukakat ás. A föld alatt keresi azután eledelét. De tévednek azok, kik azt hiszik, hogy a növények gyökeit is a vakand rágja el. Ezt nem a vakand, hanem a lótetü és a férgek teszik. A vakand hasznot is nyujt, mert a lótetüt és férgeket a földben fölkeresi és megemészti. Igaz, hogy eközben a növények gyökeit is sokszor megsérti, s azért, ahol nagyon elszaporodik, nem árt kiirtani; de, ahol turása által nem tesz károkat, csunya dolog annak pusztításában gyönyörködni.

Olvassuk mármost, mit mond ez állatkáról az 54. olvasmány.

Erre az átolvasás következik.

Megértetés.

„*A vakandnak első lábai lapátidomuak, s ormánya hegyes.*“ Mily alaknak a vakandnak első lábai? És milyen ormánya? — Mire használja első lábait és ormányát a vakand? (A földnek turására.) Miért turja a vakand a földet? (Hogy abban eledelét keresse.)

„*A földet fölturja; az ember mégis igen igaztalan irányában, ha azt gondolja, hogy a vakand a növények gyö-*

Digitized by Google

kereit is elrágja. Ezt nem ő teszi, hanem a lótetü és férgek, melyeket a vakand fölkeres és megemészt." Tesz-e a vakand valami kárt? (Igen.) és miből áll e kár? (Abból, hogy a földet fölturja.) Árt-e azonban a növénygyökereknek is? (Nem). Mi rágja hát el a növénygyökereket? (A lótetü és férgek.) A lótetü barna rovar, mely szintén a föld alatt él, mint a vakand, a növényeknek vékony gyökereit elrágja s a fiatal fáknak is ártalmára van. A lótetü tehát sokkal kártékonyabb mint a vakand. Miből él a lótetü? (A növények és fácskák vékony gyökereiből.) És miből él a vakand? (Lótetük- és férgekből.)

„*Igaz, tőle az nem igen szép, hogy ily alkalommal a kerteket, réteket és mezöt elcsufítja turásaival. Ez okból méltán irtják ki onnét, hol nagyon elszaporodik.*" Mit csinál a vakand a lótetük és férgek keresése közben? (Fölturja a kerteket, réteket és mezőt). Hasznos dolgot cselekszik-e ezzel a vakand? (Nem, mert turásai által a kerti növényeknek árt, mezőn pedig a kaszálást nehezíti meg). Mit tesznek azért a földmüvesek, ha a vakandok nagyon elszaporodnak? (Kiirtják őket). Helyesen teszik-e ezt? (Igen).

Elmaradhatván itt a példányszerü előolvasás, a darabnak olvastatása következhetik.

Kikérdezés.

Miről szól az olvasott darab? (A vakandról). Hol tartózkodik a vakand? (A föld alatt). És mivel táplálkozik? (Lótetükkel és férgekkel). Hol találja ezeket? (Szintén a föld alatt). Miként találja meg táplálékát a föld alatt? (Úgy, hogy a földet fölturja). Mi szolgál neki a földnek fölturásában eszközül? (Első lábai és ormánya). Milyen idomuak első lábai? (Lapátidomuak). És ormánya? (Hegyes). Igaz-e az, hogy a vakand a növények gyökereit is elrágja? (Nem). Mik teszik ezt? (A lótetük és férgek). Oly

Digitized by Google

igen kártékony állat-e hát a vakand, mint némelyek állítják? (Nem). Miben áll csupán kártékonysága? (Abban, hogy a földet fölturja). Hoz-e azonban az emberre nézve hasznot is? (Hoz). S miből áll ez? (Abból, hogy a lótetüket és férgeket megemészti.

Kisértsd meg elmondani, Endre, mit a vakandról olvastunk! — Te is mondd el még, Imre!

---

4. Minta az énekek kezeléséhez.

„Őrangyalomhoz."

(Második-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv, 7. olvny.)

Előismeret.

A kezelendő ének a jó gyermeknek imádságul akar szolgálni. Az őrangyalról már az Ábécés-könyvben volt szó. Azon alkalommal az őrangyalhoz szóló egyszerü könyörgést is tanult meg a gyermek. („Oh édes őrangyalkám, szépen kérlek, vigyázz rám!" sat.) Lelke azóta megtanult magasabbra szállani; örömmel veendi hát az éneket, mely vallási érzelmének már bővebb tápot nyujt s lelkének szárnyait mintegy megkönnyíti.

Jelen költemény kezelésénél már elhibázott dolog volna arra törekedni, hogy minden szót, minden kitételt megértsen a gyermek; ehelyett inkább oda kell hatnunk, hogy ennek kebelében fölébreszszük azon érzelmeket, melyeknek a költemény kifejezést ad.

Előkészítés.

Mit csinál a jó gyermek este, mielőtt lefekszik? (Imádkozik). Hogy nyugton alhasson, mire kéri az Istent? (Hogy távoztasson tőle minden bajt és veszélyt). Mi baj érhet bennünket éjjel? (Megbetegedhetünk vagy megbetegedhetnek azok, kiket szeretünk: szülőink, testvéreink,

Digitized by Google

jóltevőink). A betegségen kívül más baj nem érhet bennünket? (Rablók támadhatják meg vagyonunkat, gyilkosok törhetnek életünkre, tűz üthet ki, árvíz öntheti el lakhelyünket stb.) Nem érhet-e bennünket nappal is ilyen baj vagy veszély? (Igenis, érhet). Gondoskodott-e azonban mennyei Atyánk valakiről, ki bennünket minden bajtól, vétektől, szerencsétlenségtől ovjon? (Igen is, éspedig az őrangyalt rendelte védelmünkre). Hallottatok-e már valamit az őrangyalról? (Hallottunk). Részt vesz-e őrangyalunk örömeinkben? (Igen). Hát bánatunkban osztozik-e? (Abban is osztozik). Miért imádkoztok az őrangyalhoz? (Hogy bennünket a vétektől és bajtól ovjon). Miként imádkozol te az őrangyalhoz, Mihály? (A gyermek elmondja az őrangyalhoz szóló imádságot, milyenre a vallásos tanító nem mulasztja el tanítványait már az első osztályban megtanítani). Olvasókönyvünkben is egy igen szép imádság van az őrangyalhoz. Figyeljetek, gyermekeim! és örülni fog lelketek ez imádságnak.

Erre a *példányszerü előolvasás* következik.

Megértetés.

A gyermek olvas: „*Őrangyalom! maradj velem, ha álom ringat lágy ölén; veszélyek ellen paizsomat védszárnyaid közt leljem én; hogy álmában se vétkezzék érted dobogó kebelem, s ne heruadjon el liljoma; őrangyalom, maradj velem!*“ Mit kértek e szavakkal az őrangyaltól? (Hogy, míg alszunk, legyen velünk; védjen a veszélyektől, a vétektől; óvja meg ártatlanságunkat). A jó gyermek egy este sem mulasztja el kérni az őrangyalt, hogy az éjen át őrizze őt. Midőn már lenyugodott a nap, s a gyermek a munkában és játékban elfáradott: pillái megnehezülnek. Ekkor letérdel a feszület elé, összeteszi kezeit és ájtatosan így imádkozik: „Őrangyalom, maradj velem!“ Az őrangyal pedig reá hajol szeretettel s örvendő

Digitized by Google

mosolylyal őrzi álmát. De ha a gyermek napközben roszat roszra halmozott, ha még midőn lefekszik is rosz gondolatokat forgat eszében, ha Istenről megfeledkezik: akkor az őrangyal szomoruan fordul el tőle, mert a gyermek roszasága fáj szivének. Gyermekeim, mindig úgy éljetek, hogy az őrangyal, ki titeket oly igen szeret, örömét lelje bennetek!

A gyermek tovább olvas: „*Őrangyalom! maradj velem, ha uj napszámra virradok, s miként Isten kirendelé, nehéz dologban fáradok. Emeld Istennek a hüség szent oszlopát föl keblemen; lelkemnek adj elég erőt őrangyalom, s maradj velem!*“ Mit kér a jó gyermek az itt olvasott szavakban az őrangyaltól? (Hogy nappal is maradjon vele; őrizze őt munkája közben; tanítsa meg őt Istenhez hűnek lenni; adjon neki erőt a jóra). Érheti-e az embert nappal is baj? (Igen is; munka vagy játék közben megsértheti magát; szerencsétlenség is érheti őt). Kitől remélhetünk ez ellen oltalmat? (Az őrangyaltól). Az őrangyal arra vigyáz csupán, hogy baj vagy szerencsétlenség ne érjen bennünket? (Nem; ő a vétektől is oltalmaz és erőt ad a jóra). Miként van az olvasottakban azon kérés kifejezve, hogy őrangyalunk a büntől ovjon bennünket? (Igy: „Emeld Istennek a hűség szent oszlopát föl keblemen“). Mi által mutatjuk meg Isten iránti hűségünket? (Ha folyvást jámborul élünk). És mi teszi az embert Isten iránt hűtelenné? (A bűn). Hogy a gyermek jámborul éljen, az őrangyal napközben is vele van, bátorítja, erősíti és őrizi őt munkájában. Ha az őrangyal elfordul a gyermektől, ezt könnyen érheti baj; azért a jó gyermek, midőn reggel fölébred, ismét a feszület elé térdel, összeteszi kezeit, és ismét imádkozik: „Őrangyalom! maradj velem.“ Gyermekeim, ti se mulaszszátok el reggel imádsággal kezdeni meg napimunkátokat!

A gyermek folytatja: „*Őrangyalom! maradj velem, ha nagy szivem bubánata; segíts, ha bennem a kétség s re-*

Digitized by Google

mény között foly a csata. Ha köny patakzik arcomon, te enyhíts szívkeservemen; s hogy új erőt önthess belém, örangyalom, maradj velem!“ Mi okozhat a gyermeknek bút, szomorúságot? (A betegség; szülőinek, testvéreinek, rokonainak szerencsétlensége vagy halála; játszótársának betegsége; nyomoruság; kedves játékszerének elpusztulása; virágjainak, fácskájának elszáradása; tanítójának vele való elégedetlensége sat.) S mit kérünk az őrangyaltól e szavakban: „Őrangyalom! maradj velem, ha nagy szivem bubánata.“ (Hogy a búban, bánatban se hagyjon el bennünket őrangyalunk). Ha ilyenkor elhagyna bennünket az őrangyal, búnkat vagy bánatunkat sokkal nehezebb volna elviselnünk, sőt a nagy szerencsétlenségben talán kétségbe is esnénk. Csak akkor van-e azonban bún, ha a baj már *elért* bennünket? (Nem, hanem akkor is, midőn valami roszat várunk.) Ilyenkor azonban sokszor még reményünk is lehet, hogy Isten a bajt el fogja tőlünk hárítani. S vajjon jól esik-e lelkünknek e remény? (Igen.) Azért kérjük az őrangyalt, hogy segítsen, ha keblünkben a remény és félelem egymással küzdenek, azaz: erősítse meg reményünket, hogy ez a félelmen, kétségen győzedelmeskedjék. A bú, szerencsétlenség sokszor igen elkeserítik az embert. Bizonyosan megtörtént már rajtatok, hogy a baj keserű zokogásra indított benneteket. Nem esett-e ilyenkor jól, ha szülőitek, tanítótok, testvéreitek vagy más jó emberek vigasztalólag szóltak hozzátok? — Lássátok, az őrangyalt is arra kérjük e szavakban: „Ha köny patakzik arcomon, te enyhíts szívkeservemen!“ — hogy szomoruságunkban legyen vigasztalónk. — Megtörténik, hogy a baj, nyomoruság sokáig tart; hosszas bajt és nyomoruságot pedig sokkal nehezebb elviselni, mint a rövid ideig tartót. Megkönnyítheti-e azonban valami a hosszas bajnak elviselését is? — Emlékezzetek csak vissza Szapáry Péterre és azon istenfélő özvegyre, ki öt gyermekével oly nagy szegénységben élt.

Digitized by Google

Mi tette Szapárynak a hosszas szenvedést s az özvegynek a tartós szegénységet elviselhetővé? (Az Istenben helyzett bizalom.) Lelkünket e bizalom teszi erőssé a szenvedésben. Mit kérünk hát az őrangyaltól e szavakban: „Hogy a szomoruságban uj erőt önthess belém, őrangyalom, maradj velem!“ (Azt, hogy Isten iránti bizalmat öntsön keblünkbe.)

A gyermek az utólsó versszakot olvassa: „*Őrangyalom! maradj velem, ha szivem többé nem dobog, s szememből az élet tüze kihamvad, lángja nem lobog; ne hagyd el kedvesim! maradj éltöknek őrző szelleme; vedd karjaidra hü szolgád, s az égben is maradj vele!*“ Gyermekeim! életünk Isten kezében van, s nem tudjuk, melyik órában szólít magához. A jámbor ember soha sem feledkezik meg erről; mégis, midőn halálát közeledni érezi, fáj lelkének, hogy meg kell válnia azoktól, kiket szeret. Ilyenkor is az őrangyal adja az utólsó vigasztalást. Ti még csak gyermekek vagytok ugyan, de ti is elhervadhattok, mint némely virágbimbó, mielőtt kinyilt volna. Ha Isten úgy akarná, hogy valamelyitek bucsut vegyen a világtól és mindentől, ami itt neki kedves volt: még a halálnak órájában se feledkezzetek meg az őrangyalról! Midőn majd sírva állják körül ágyatokat atyátok, anyátok és testvéreitek, kik benneteket oly nagyon szeretnek; — midőn majd lélekzetetek nehezül, szemeitek homályosodnak; — midőn szülőitek zokogva borulnak reátok: imádkozzátok „Őrangyalom! ne hagyd el kedvesim; ne hagyj el engemet!“ — —

Erre az *értelemmel-olvastatás* közetkezik. A kikérdezést e költeménynél, legalább míg az első ihletésnek pillanata tart, elhagyandónak vélem. Jellemzésnek e darabnál nincs helye. Kezelés után tanulják be ezt a gyermekek; midőn azután kihallgatjuk őket belőle, alkalmat nyerünk annak tartalmát, gondolatrendét kifejtetni, s nyelvezetének szépségeit kiemelni.

Digitized by Google

Kikérdezés. (Néhány nap mulva.)

Mondd el, Andor, az őrangyalhoz szóló imádságot, melyet meg kelle tanulnotok! (A gyermek halkan és értelmesen elmondja a költeményt.) Mondd el te is, F.! — — Most meg te, N.! — — (Miután néhányan elmondták:) Kihez szól ez imádság? (Az őrangyalhoz.) Mondd el, M., az első részt! (A gyermek elmondja: „Őrangyalom! maradj velem — — maradj velem!“) Mit kérünk e részben az őrangyaltól? (Hogy álmunkban őrizzen meg a veszélytől s vétektől, és óvja meg ártatlanságunkat.) Kisértsd meg e kérést saját szavaiddal fejezni ki, A.! (Őrangyalom! maradj velem, ha aluszom; légy védelmem a veszélyek ellen; óvj még álmomban is a vétektől; őrizd meg szivem ártatlanságát!) — Mondd el, D., a második részt! („Őrangyalom! maradj velem, ha uj napszámra — — adj elég erőt őrangyalom, s maradj velem!“) Mit kérünk a második részben az őrangyaltól? Hogy legyen velünk dolgainkban; tanítson bennünket Istenhez hűknek lenni; adjon lelkünknek erőt a jóra.) Hogyan lehetne e kérést más szavakkal kifejezni? (Őrangyalom! maradj velem, ha fölébredek és dolgomhoz látok. Tanítsd meg szivemet, hogy Istennek parancsait megtartsa; lelkemnek pedig adj elég erőt, hogy a jót cselekedhessem.“) — Miként szól a harmadik rész, Zs.? („Őrangyalom! maradj velem, ha nagy szivem — — erőt önthess belém, őrangyalom, maradj velem!“) Mit kérünk ezen részben az őrangyaltól? (Azt, hogy a szomoruságban és bánatban legyen segítségünkre; erősítse meg reményünket; enyhítse fájdalmunkat, és lelkünknek adjon erőt a szenvedéshöz.) Lehetne-e ezen kérést is más szavakkal kifejezni? (Lehetne, p. így: Őrangyalom! maradj velem, ha bú vagy bánat ér, és segíts, ha kétség és remény között ingadozok. Vigasztalj a keserüségben, és adj lelkemnek uj erőt a szenvedéshöz.) — Halljuk az utólsó részt, Józsitól! („ Őrangyalom! maradj

Digitized by Google

velem, ha szivem — — s az égben is maradj vele!“) Mit foglal magában e rész? (Azon kérést, hogy az őrangyal halálunkban is maradjon velünk; ne hagyja el, védje kedveseinket; vegyen bennünket karjaira s az égben is maradjon velünk.) Kisértsd meg ezen kérést is saját szavaiddal fejezni ki, T.! (Őrangyalom! maradj velem akkor is, ha majd halálom órája eljő; ne hagyd el kedvesimet se, banem légy életöknek védője; engem pedig végy karjaidra, s az égben is maradj velem!)

Gyermekeim! ha még eddig nem tudtátok volna is, egyönyörü imádságból megtanulhattátok, hogy az őrangyal álmunkban őriz, munkánkban erősít, szerencsétlenségünkben vigasztal, kétségben bátorít bennünket; most már tudhatjátok, hogy az őrangyal életünkben, halálunkban velünk marad, ha jámborul élünk. Azért legyetek mindig jók, s imádkozzátok el ez imádságot minél gyakrabban, s mindanynyiszor kérjétek szívből az őrangyalt, hogy soha se hagyjon el benneteket.

---

5. Minta a dalok kezeléséhöz.

„A vándor dala.“

(Első-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv, 84. olvny.)

Előismeret.

A fölvett dal természetes kapcsolatban van a 83. olvasmánynyal, mely a szülőföldről és hazáról szól. E dalnak ugyanis a hazaszeretet, a honvágy adott lételt s azért csak a hazáját szerető kebel képes azt átérezni. A 83. olvasmánynak pedig részben épen az a föladata, hogy a gyermeket szülőföldének, hazájának szeretetére buzdítsa; ennél fogva előkészítésül szolgál e dalra. Ha a 84. olvasmányt valaki előbb kezelné is, föl kellene a haza-

Digitized by Google

szeretet magasztos érzelmét a gyermekkebelben ébresztenie előbb, hogysem a darab olvastatásához fogna.

Midőn fölvett dalunk kezeléséhez fogok, fölteszem, hogy a tanulók a 83. olvasmányt — a kifejtett okból — már olvasták, megértették és a hazaszeretetet kebleikben már munkálkodni érezik.

Elökészítés.

Miről olvastatok legutóbb, gyermekeim!? (A szülőföldről és hazáról.) Mondjátok meg tehát, miért kedves nekünk szülőföldünk és hazánk? (Mert itt születtünk, itt ápolnak édes szülőink, itt kezdünk iskolába járni sat.) Maradhat-e minden ember szülőföldén? (Nem). Ki tudna valakit megnevezni, aki helységünket, amelyben ő is született, elhagyta? (A gyermekek megneveznek valakit, aki a helységből vagy végképen elköltözött, vagy csak egyidőre távozott.) Te, Kálmán, nagybátyádat említetted. Vajjon minő szándékkal hagyta ő el helységünket? (Azzal a szándékkal, hogy Pesten folytassa mesterségét.) Vissza fog-e ő térni szülőföldére? (Nem.) Miből tudod ezt? (Abból, hogy itt házát és földjét eladta, s nejét és gyermekeit is magával vitte.) Gyermekek! Kálmánnak nagybátyjáról, mivel helységünket végképen elhagyta, azt mondjuk, hogy *elköltözködött.* Mit mondunk Kálmánnak nagybátyjáról? (Hogy elköltözködött.) S hova költözködött? (Pestre.) Állandóan ott fog-e maradni? (Igen.) Mivel állandóan Pesten marad, azt mondjuk róla, hogy Pesten *megtelepedett.* Mit mondunk róla? (Hogy Pesten megtelepedett.) S miért mondjuk ezt róla? (Mert állandóan Pesten marad.) — Feri is említett valakit, aki helységünket elhagyta. Kit említél te Feri? (Bátyámat.) Ő is elköltözött innét? (Nem, csak vándorolni ment.) Gyermekeim! arról mondjuk, hogy vándorol, ki helységről helységre megy, s mindenütt csak egyideig marad, sehol sem tele-

Digitized by Google

pedik meg. Ilyen szándékkal ment-e el a te bátyád is, Feri? (Igen.) S miért ment ő vándorolni? (Mert másképen nem lehetne mesterré.) A vándorlás nem épen azért szükséges, hogy valaki mesterré lehessen, hanem inkább azért, hogy mesterségét még jobban megtanulhassa. Hogyan nevezzük azon mesterlegényeket, kik vándorlásban vannak? (Vándorló legényeknek.) Azonban csak mesterlegényekről mondhatjuk-e azt, hogy *vándorolnak*? (Nem csak ezekről.) Általában mindenkit, aki szülőföldét vagy lakhelyét egyidőre elhagyja s helységről helységre jár, vándornak nevezünk. Bizonyosan emlékeztek még arra, amit a vándormadarakról olvastunk: „Hegyeken, völgyeken, tavakon, folyamokon, sőt a tengeren is túl ezer és több órányi távulságra vándorolnak." De visszatérnek-e mégis hozzánk? (Igen.) Ezt azért teszik, mert szeretik azon helyet, hol fészkök áll, azon tájat, hol tavaszon és nyáron át oly vidám életet éltek. S lám, így van ez velünk is emberekkel. Ha szülőföldünket vagy hazánkat el kell hagynunk, még a távolban is visszaemlékezünk szülőinkre, rokonainkra, barátainkra, kik visszamaradtak; visszaemlékezünk a házra, a kertre, a mezőre, hol gyermek-korunkban mulattunk; eszünkbe jut a temető is, hol talán öreganyánknak vagy valamely rokonunknak sirját oly sokszor látogattuk. Ha idegen nyelven hallunk beszélni, eszünkbe jut a mi édes anyai nyelvünk; ha idegen szokásokat látunk, eszünkbe jutnak honi szokásaink; ha mindenütt idegenekkel találkozunk; ha bajban, betegségben magunkra vagyunk hagyatva: eszünkbe jut, hogy honn menynyi jó emberünk volt, kik velünk örültek, velünk busultak, bajunkban segítettek, betegségünkben ápoltak. S amint mindez eszünkbe jut, elszomorodunk, mert fáj szivünknek, hogy szülőföldünktől, sőt talán hazánktól is messze vagyunk, és azt kivánjuk, hogy bárcsak visszatérhetnénk szülőinkhöz, rokonainkhoz vagy barátainkhoz. Gyermekeim! ez a fájdalmas érzés és kivánság a

Digitized by Google

honvágy. Ti ezt még nem igen éreztétek, de gondoljatok vissza, nem vitt-e valamikor más helységbe magával valamelyik rokonotok vagy ismerőstök? — vagy nem történt-e meg, hogy reggel elmentetek valahova s ott maradtatok egész nap? — ez bizonyosan többetekkel megtörtént. De nem kivánkoztatok-e, legalább estefelé, mikorra már jól kimulattátok magatokat, szülőitek házába vissza? (De igen.) Emlékezzetek csak azon szegény fiura vissza, kiről karácsonykor olvastunk, (I.-Olvk. 31. olvny.) akit Károly meleg szobába vezetett, akit mézes kenyérrel oly jól tartottak: nem kivánkozott-e azon fiu is haza? (Igen.) Lám pedig annak jó dolga volt az idegen házban, jobb dolga volt mint otthon, és mégis haza kivánkozott; mert annak szivében is *honvágy* volt. És most próbáljatok visszaemlékezni, talán közőletek is bántotta már valamelyiknek szivét a honvágy? — — — Nos, Pista, hát mikor éreztél te honvágyat? (Mikor cserében voltam.) Hát te, Imre? (Mikor János bátyám vásárra vitt magával.) És te, Józsi? (Mikor egyszer N.-éknél voltam játszani, és este nem eresztettek haza, mivel rosz idő volt.) Lám, ti is éreztetek már honvágyat, habár ez csak rövid ideig tartott; képzelhetitek hát, mily fájdalmasan eshetik az az embernek, ha hónapokig, évekig távol kell lennie szülőföldjétől vagy hazájától: kivált ha nem is igen van kilátása, hogy valaha visszatérhessen. Sok ember vándorolt már hegyeken, völgyeken sőt a tengeren is túl, mint a vándormadarak; azonban többnyire visszakivánkoztak hazájokba, habár talán idegen országban jobb dolguk volt is, s azt mondották: „Mindenütt jó, de legjobb otthon!“ Sok ember idegen országban még halálos ágyán is hazavágyik, vagy azt ohajtja, hogy bárcsak legalább holt teste juthatna vissza hazájába. Nagy szenvedést okozhat tehát az embernek a honvágy; elveszi az embernek minden kedvét, ellankasztja, mint a forró szél a virágot: mégis lehet vigasztalása, ha Istenre gondol. Menynyei Atyánk, ki

Digitized by Google

a vándormadaraknak is gondját viseli, bizonyosan még inkább gondoskodik rólunk, kiket saját képére és hasonlatosságára teremtett. Jusson ez eszetekbe, ha sziveteket a honvágy bántja, és bizzatok Istenben! — Isten után vigasztalást kereshettek másban is, például abban, hogy távullevő szülőiteket vagy rokonaitokat segítitek, hogy földieitekkel jót tesztek. Sokszor az is vigasztalhat, hogy valamely szép dalt énekeltek el. Ilyent olvasok most föl nektek, vigyázzatok!

Következik a *példányszerü elöolvasás.*

Megértetés.

„*A vándor dala. — Szülőföldem szép határa, meglátlake valahára? Ahol állok, ahol megyek, mindenütt csak feléd nézek.*“ Lám gyermekek, mily szépen irja le e versszak a vándornak honvágyát! Megmutatja, hogyan tünődik magában a vándor, vajjon meg fogja-e még szülőföldét láthatni? S mit mond még a vándor magáról? (Azt, hogy akárhol van és jár, mindenütt szülőföldére gondol.)

„*Ha madár jön, tőle kérdem, virulsz-e még szülőföldem. Azt kérdezem a felhöktől, azt a suttogó szellöktől.*“ Mit mond e versben a vándor? (Azt, hogy a madártól, felhőtől és a szellőtől azt kérdi, virul-e szülőfölde?) Ime, mily szépen van itt is leirva, minő állapota van annak, kinek keblét a honvágy bántja. Az, ha madarat vagy felhőt lát jönni azon tájról, melyen szülőfölde fekszik, mindjárt szülőföldére gondol. Még a szellő is, mely azon tájék felől lengedez, szülőföldét juttatja eszébe. Ekkor azután elgondolkodik: Ugyan mit csinálhatnak otthon kedvesim! egészségesek-e? nem érte-e valami szerencsétlenség őket? nem halt-e meg valaki közölök? jóllétben van-e szülőföldem?“ Szeretné, ha erről a madár, a felhő, a szellő szólni tudnának; de ezek némán maradnak, és ő folytatja:

Digitized by Google

„*De azok nem vigasztalnak, bús szivemmel árván hagynak: árván élek bús szivemmel mint a fü, mely a sziklán kel.*“ Megvigasztalják-e tehát őt a madarak, felhők vagy a szellő? (Nem.) S miért nem? (Mert nem tudnak beszélni.) Hát ha beszélni tudnának, vajjon mivel vigasztalhatnák meg? (Elmondanák, hogy az otthon levők egészségesek, nincs bajuk, senki sem halt meg sat.) Igazatok van! ez megvigasztalja őt egyidőre. Aki szülőföldétől messze van, annak jól esik, ha hazulról hírt hall. Ha levelet kap a honnlevőktől, háromszor — négyszer is elolvassa azt. Ha földijével találkozik, annyi kérdezni valója van, hogy az alig győz neki felelni. Ezt kivánná ő a feje fölött elrepülő madaraktól, a füleibe suttogó szellőtől is; de mivel ezek kivánságát nem teljesíthetik, elszomorodik s eszébe jut árvasága. Mihez hasonlítja azután magát? (A fűszálhoz, mely a sziklán kel.) S vajjon miért hasonlíthatja magát a sziklán kelő fűhöz? — Azért, gyermekeim, mert a sziklán nem nő oly sürün a fü, mint a mezőn. A sziklán csak magányosan lengedez egy-egy szál fü. Nem így van-e azon ember is, ki hazulról elvándorol s a távolban rokonok, barátok, ismerősök nélkül magányosan él?! — Ezt elgondolva, fölkiált a vándor:

„*Kisded hajlék, hol születtem, hej töled be távol estem! Távol estem mint a levél, melyet elkap a forgószél.*“ Mit fájlal a vándor? (Azt, hogy szülőházától oly távol esett.) S mihez hasonlítja magát? (A levélhez, melyet a forgószél magával visz.) Valóban, gyermekeim, ti sem tudhatjátok, mi sors vár még reátok; csak Isten tudja: itt, e helységben fogjátok-e egész élteteket tölteni? De ha Isten keze valaha messze vezetne is benneteket, jusson eszetekbe, hogy az ő keze intézi sorsunkat, és az ő jósága velünk marad!

Erre az *értelemmel-olvasás* következik. A kikérdezés helyére a megtanulandó dalnak énekeltetése léphet.

Digitized by Google

6. Minta a tanító darabok kezeléséhez.

„Az ég."

(Első Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv, 52. olvny.)

Elöismeret.

A fölvett darabnak fő célja az eget szemléltetni az ő csillagaival. Ez olvasmány igen érdekessé tehető, ha arra szabadban készítjük elő a gyermekeket. Az sokaktól és sokszorosan volt már ajánlva, hogy a tanító vezesse ki néha tanítványait a szabadba, s ilyenkor iparkodjék minden oly alkalmat, mely neki azok oktatására tért nyit, fölhasználni. Minden ily kirándulás alkalmával találhat arra módot, hogy a gyermekekkel az égről és ennek csillagairól beszélgethessen. Hogy az ilyen beszélgetés hasonlíthatlanul érdekesebb és tanulságosabb előkészítésül szolgálhat a fölvett olvasmányra, mint ha az égről az iskola falai közt beszélünk: mindenki át fogja látni. Mivel azonban ez alkalommal nem lehet célom a szabadba való kirándulások intézésének módjáról szólani, maradjunk csak előkészítésünkkel az iskolának falai közt!

Elökészítés.

Gyermekek! ha dolgotokat elvégeztétek, mit szoktatok többnyire csinálni? (Játszunk.) S hol szerettek inkább játszani; a szobában-e, vagy a szabadban? (A szabadban.) Lehetne-e minden játékot a szobában is úgy végezni, mint a szabadban? (Nem.) Nevezzetek oly játékokat, melyeket a szobában nem alkalmas játszani! (A laptázás, versenyfutás, sárkányeresztés s t. ef.) Miért nem szerettek a szobában laptázni? (Mert ott nem lehet a laptát oly bátran ütni vagy hajítani.) Mi akadályozhatna benneteket, hogy a laptát a szobában is messze üssétek vagy hajítsátok? (A falak.) Lehet-e a laptát a szobában magasra ütni

Digitized by Google

vagy dobni? (Nem.) S mi akadályozza ezt? (A padlat, vagy a boltozat.) Hát a szabadban akadályozza-e ezt valami? (Nem.) A szabadban tehát épen semmi sincs fejünk fölött? (De van, az ég.) Mivel az ég is olyanformán áll fejünk fölött, mint a templomnak boltozata, az eget, amint azt fejünk fölött látjuk, égboltozatnak nevezhetjük. Hogyan nevezhetjük az eget? (Égboltozatnak.) Az égboltozatot már sokszor láttátok, gyermekek; mondjátok hát meg, egyforma-e mindig az égboltozat? (Nem.) Feri, nézz ki az ablakon! Látsz-e az égen felhőt? (Nem.) Minőnek nevezheted hát az égboltozatot most, mivel egészen tiszta? — — Gyermekek! az égboltozatot, ha az egészen tiszta, derültnek nevezzük. Mikor nevezhetjük a égboltozatot derültnek? — Azonban mindig derült-e az égboltozat? (Nem.) Mit mondanátok, ha most felhők kerekednének, s az eget elborítanák? (Hogy elborul.) Hogyan nevezhetjük hát az eget, ha azt felhők borítják? (Borusnak.) Mit láthatnátok most, ha künn volnátok, az égboltozaton? (A napot.) Éjjel is fön van a nap az égen? (Nincs.) Mit láthatunk hát éjjel az égen, ha az tiszta? (A holdat és csillagokat.) Mikor van tehát a nap az égen? (Nappal.) És mikor vannak a hold és csillagok az égen? (Éjjel.) Minden éjjel az égen van-e a hold? (Nincs.) Észrevehetitek-e, hogy ha a hold az égen van, anélkül, hogy az égre néznétek? (Igen.) És miről vehetitek ezt észre? (A holdnak világáról.) Világítanak-e a csillagok is úgy, mint a hold? (Nem.) Nappal a hold nem látható az égen; nappal tehát nincs is talán világos? (De világos van.) És mi világít nappal? (A nap.) Azt már tudjátok (a szemléltető oktatásból), hogy a napot, holdat, és csillagokat égitesteknek nevezzük; mondjátok hát meg, fénylenek-e az égitestek? (Igen.) Világítanak-e azonban mindnyájan? (Nem.) Melyek világítanak csupán? (A nap és hold.) Melyiknek világát szeretitek jobban? (A napét.) És miért? (Mert az erősebb.) Más oka is van annak, hogy az emberek többnyire a nap vi-

Digitized by Google

lágát szeretik jobban. Miért keresitek télen a napos helyet? (Mert ott melegebb van.) És mi okozza e meleget? (A napnak fénye.) Hát a holdnak fénye melegít-e? (Nem.) Minőnek mondhatjuk a napnak fényét? (Világosnak és melegnek.) És a holdét? (Világos- és hidegnek.) Melyiknek fénye erősebb; a napé-e vagy a holdé? (A napé.) Miből tudjátok ezt? (Abból, hogy a napba sokáig nem nézhetünk.) Nézhetünk-e sokáig a holdra? (Igen.) Minőnek mondjuk azért fényét a napéhoz képest? (Gyengének.) Milyen alakunak tartjátok ti a napot és holdat? (Gömbölyüeknek.) Mi mégis úgy látjuk azokat, mintha csak ezüst-tányérok volnának. Nekünk mindkettő tányéralakunak látszik. A hold tányérja azonban sokszor úgy tetszik, mintha egy darab le volna belőle törve; néha meg épen semmit sem láthatunk belőle. Bizonyosan hallottátok már, hogy ha a hold tányérja egészen világos, ezt hogyan nevezzük? (Holdtöltének vagy töltholdnak.) Hát mikor úgy tetszik, mintha a hold tányérjából napról napra több volna letörve, mit szoktunk mondani? (Azt, hogy a hold fogy.) És mikor mondhatjuk a holdról, hogy ez növekedik? (Mikor tányérja napról napra egészebbnek látszik.) Hát azt hallottátok-e, mit szoktunk akkor mondani, mikor a hold egészen sötét és nekünk úgy tetszik, mintha fön sem volna az égen? (Azt, hogy ujhold van.) Változik-e úgy a nap is, mint a hold? (Nem.) — A holdon kívül mit láthatunk éjjel az égen? (A csillagokat.) Oly nagyoknak látszanak-e a csillagok is mint a hold? (Nem.) Azért ne gondoljátok ám, gyermekeim, hogy a csillagok kisebbek mint a hold. Lám az a kereszt, mely templomunk tornyán van, oly nagy, hogy ha a földre állítanák, helységünkben alig volna ember, aki annak fölső részét elérné; és mégis sokkal kisebbnek látszik, mint e feszület, mely itt a falon függ. S vajjon hogyan lehet ez? (A toronykereszt messze van tőlünk, a feszület pedig közel van hozzánk; azért látszik a kereszt a feszületnél kisebbnek.) Ez mindennel így

Digitized by Google

van. Ha valami közelebb van hozzánk, mindig nagyobbnak látszik, mint mikor messze van tőlünk. Miért látszik hát a hold oly nagynak? (Mert közel van hozzánk.) És miért látszanak a csillagok oly kicsinyeknek? (Mert messze vannak tőlünk.) Gyermekek! a nap is nagyon messze van tőlünk, képzelhetitek hát, mily igen-igen nagynak kell lennie, mivel még így is nagyobbnak látszik a holdnál. — Hány napot és hány holdat láttok ti az égen? (Egy napot és egy holdat.) Hát csillagot? — — Nem csudálom, hogy ezt nem tudjátok. Sokan szeretnék volna már ezt tudni, de oly igen-igen sok csillag van, hogy azt meg sem lehet számlálni. Csak Isten tudja a csillagok számát!

Miről beszéltünk eddig? (Az égboltozatról, nap-, hold- és csillagokról.) Mikor látjuk a napot az égen? Milyen a napnak fénye? Milyen alakúnak látszik a nap? Mikor látható a hold az égen? Minden éjjel az égen van-e a hold? Milyen a holdnak fénye? Milyen alakúnak látszik a hold? Mindig egész tányéralakúnak látszik-e a hold? Mikor mondjuk, hogy holdnövekedés, holdtölte, holdfogyás vagy újhold van? Mikor látszanak a csillagok az égen? És milyeneknek látszanak? (Kicsinyeknek.) S valóban oly kicsinyek-e? Miért látszanak a csillagok oly kicsinyeknek? Lehet-e a csillagok számát tudni? Ki tudhatja ezt csupán?

Hol láthatók a nap, hold és csillagok? (Az égen.) Vajjon nagy lehet-e az ég? (Igen.) Miből gondoljátok, hogy az ég nagy? (Abból, kogy oly sok csillag van rajta.) Az égnek magasságát és szélességet is csak Isten tudhatja. De talán legalább l á t h a t j u k az egész eget? — — Hallottatok-e már N. és. N. helységekről valamit? (Igen.) Némelyitek talán volt is már ott. Ha azonban a szántóföldre vagy mezőre kimentek, láthatjátok-e rögtön ezen helységeket? (Nem.) Lám, N. és N. helységeket sem láthatjuk a mi határunkból; pedig ezek igen közel vannak

Digitized by Google

hozzánk. Az a földdarab, amelyet mi itt helységünkben látunk, csak egy igen kicsiny része az egész földnek; mit gondoltok tehát, láthatjuk-e az egész égboltozatot, ha még az egész földet sem láthatjuk? (Nem.) Amennyit a földből és égből láthatunk, azt látkörnek nevezzük. Ha kimennénk a mezőre, mit mindent láthatnánk meg ott? (Helységünket, az N. erdőt, N. falut sat.) Ezekről hát azt mondhatnók, hogy látkörünkbe esnek. Ha tovább mennénk vagy utaznánk, mindig más meg más helységek, erdők, szántóföldek, legelők, vizek, hegyek sat. esnének látkörünkbe. Látkörünkbe esik-e mindig a nap? (Nem.) Mit mondunk, mikor a nap látkörünkbe jő? (Hogy a nap kel.) Merről látjátok ti a napot kelni? (Megmutatják.) Mikor kel a nap? (Reggel.) Mindig egy helyben marad-e a nap látkörünkben? (Nem.) Mutassátok meg, hol láthatni a napot délben? (Megmutatják.) Merre halad a nap délután? (Megmutattatik.) Mit mondunk, mikor a nap látkörünkből távozik? (Azt, hogy alkonyodik, vagy, hogy nyugszik a nap.) Mikor szokott a nap lenyugodni? (Este.) Mutassátok meg, merre látjátok a napot lenyugodni? (Megmutattatik.) Gyermekek, hogyan nevezzük azon tájat, hol a nap kel? (Keletnek.) És azt a tájat, ahol lenyugszik? (Nyugatnak.) Nézzétek, a nap reggeltől estig ilyenforma utat tesz az égen: (⌒). Miként nevezzük az ily vonalat? (Ivvonalnak.) Mivel a nap ily vonalban halad, azt mondhatjuk, hogy ívvonalban halad az égen. Mily vonalban halad hát a nap az égen? (Ivvonalban.) Ugyan megtörténhetik-e az, hogy nappal sem látjuk a napot? (Megtörténhetik.) S mi takarhatja el szemeink elől a napot? („A köd, fölhő." Ha a napfogyatkozást is találnák említeni, akkor némi kitérést kell tennünk, hogy a napfogyatkozásról is fogalmat szerezhessünk). A napról azt mondjuk este, hogy lenyugszik; a napnak azonban nincs nyugalma, mert azt arra rendelte Isten, hogy a földet világítsa meg. Pedig, nézzétek, olyanforma a föld, mint itt e golyó. Ki-

Digitized by Google

sértsük meg, vajjon meg lehetne-e egy gyertya által az egész golyót világítani? Íme, az égő gyertyát bal felül teszem. Meg van-e most az egész golyó világítva? (Nincs). Melyik oldala világos csupán? (Amelyik a gyertya felül esik). És mit vesztek az ellenkező oldalon észre? (Sötétséget). Mi történik, ha a gyertyát a jobb oldalra teszem? (A jobb oldal világíttatik meg, a bal oldal pedig elsötétül). Mit vettetek észre? menynyit képes egy gyertya a golyóból egyszerre megvilágítani? (A golyónak felét). Menynyit képes hát a nap is földünkből egyszerre megvilágítani? (A földnek felét). Lássátok, azért hagyja ám el este látkörünket a nap, mivel akkor a földnek másik felét siet megvilágítani. Mit gondoltok tehát; mi van a földnek másik felén, midőn nálunk még nappal van? (Éjjel). És mikor lehet a föld tulsó felén nappal? (Mikor nálunk éjjel van). Lám, a napnak hol az egyik, hol a másik felén kell a földet megvilágítania; nyugszik-e hát a nap, mint mi? (Nem). Lássátok, a nap soha sem pihen, mégis milyen piros szinben láthatjuk reggel fölkelni, mily mosolyogva emelkedik az égre, mintha csak figyelmeztetni akarna bennünket, hogy mi is jó kedvvel lássunk dolgunkhoz, mihelyt fölébredünk. De nem csak a nap vidám, midőn feljő, hanem a felhők is piros szint vesznek föl, mintha csak örvendeznének az ő jövetelén. És alkonyatkor nem pirosszinüek-e a felhők? (De igen). Nekem mindig úgy tetszik, mikor a felhőket alkonyatkor piros szinben látom, mintha azok köszönetet akarnának a napnak mondani. Mi jót tesz a nap? (Világít és melegít). Ki rendelte azonban azt, hogy a nap világítson és melegítsen? (Isten). Őtet illeti hát a köszönet. Ő ékesíti föl az eget a ragyogó nappal, és ha ez lenyugszik, Ő küldi az égre a holdat és csillagokat. De vajjon hol lehetnek a hold és csillagok nappal? — — Gyermekeim! nappal is az égen vannak azok, de a napnak világossága oly nagy, hogy ettől nem láthatjuk őket. Este azonban, mihelyt a

Digitized by Google

nap lenyugodott, mit vehettek az égen észre? (A csillagokat). Sokat láttok-e rögtön belőlök, mihelyt a nap lenyugodott? (Nem). Lássátok, ennek az az oka, hogy napnyugta után nem sötétedik be egyszerre; de mennél sötétebb lesz, annál több csillagot látunk az égen. Mikor azután a hold is köztök van, úgy tetszik, mintha az égen sok-sok apró bárány legelne s mintha a hold volna az ő pásztoruk. S a pásztor és nyája ott haladnak az égen. Sokan vannak, de egymás mellett szépen megférnek. Hisz elég nagyra teremtette Isten az eget!

Tudhatni-e milyen nagy az ég? Láthatjuk-e az egész eget? és a földet? Hogyan nevezzük azt, amit az égből és földből egyszerre láthatunk? Mindig látkörünkben van-e a nap? Mikor jő a nap látkörünkbe? És mely tájon jön fel? Mikor hagyja el látkörünket? Este talán nyugalomra megy? Mit csinál hát a nap éjjel? Megvilágíthatnáe egyszerre az egész földet? És miért nem? Észre lehet-e valamiből venni, mikor a nap kelőben van? Meglátszik-e a napnak lenyugvása is a felhőkön? A nap lenyugvása után mik tünnek föl az égen? Fön vannak-e a hold és csillagok nappal is az égen? Miért nem látjuk hát ilyenkor őket? Egyszerre tünnek-e föl a napnak lenyugta után? Mihez lehet a holdat és csillagokat hasonlítani?

Következik az *átolvastatás.*

Megértetés.

„*Fölöttünk látjuk az égboltozatot. Látunk ott világító testeket: a napot, holdat és számtalan csillagokat.*“ Mit látunk fölöttünk? (Az égboltozatot.) Láthatjuk-e az égboltozatot bárhol vagyunk? (Nem, csupán a szabadban, vagy oly helyről, melyről kilátás nyilik.) És mit látunk az égboltozaton? (Világító testeket.) Nevezzétek meg azon világító testeket, melyeket az égboltozaton láthatunk! (A nap, hold, csillagok.) Lehet-e a csillagok számát tudni? (Nem.) S miért nem lehet ezt tudni? (Mert oly sok csillag

Digitized by Google

van, hogy azokat meg nem lehet számlálni.) Hogyan van az olvasottakban a csillagok nagy száma kifejezve? (E szóval: számtalan.)

„*Mikor a nap világít, nappal van. Mikor a hold és csillagok világítanak, éjjel van. Mikor látjuk tehát a napot, holdat és csillagokat?*“ Hogyan nevezzük a napnak azon részét, melyet a nap világít meg? (Nappalnak.) És a napnak mely részét nevezzük éjjelnek? (Azt, mikor a hold és csillagok világítanak.) Mikor láthatjuk tehát a napot? (Nappal.) Mikor láthatjuk a holdat? (Éjjel.) És a csillagokat? (Szintén éjjel.)

„*A nap fénye világos és meleg. A hold fénye is világos, de nem meleg. A nap fénye bántja a szemet. A napba sokáig nem nézhetünk.*“ Milyen a nap fénye? (Világos és meleg.) Nem világos-e a hold fénye is? (De igen.) Mi különbség van mégis a napnak és a holdnak fénye közt? (Az, hogy a nap fénye meleg is, a holdé pedig nem meleg.) Mi tulajdonsága van még a nap fényének? (Az, hogy bántja a szemet.) Mitől van ez? (Onnét, hogy a nap fénye igen erős.) Tanácsos-e azért a napba nézegetni? (Nem.)

„*A nap és hold tányéralakunak látszik. A nap tányérja mindig egyformán világos. A hold tanyérja ellenben majd világos majd setét.*“ Milyen alakunak látszik a nap és hold? (Tányéralakunak.) Ilyenek-e valóban is? (Nem, hanem gömbölyüek.) Milyen mindig a nap tányérja? (Egyformán világos.) Egyformán világos-e mindig a holdnak tányérja is? (Nem.) Milyen hát a hold tányérja? (Majd világos majd setét.)

„*A hold növekedik és fogy. Ha a hold egészen világos, töltholdnak vagy holdtöltének mondatik. Mintegy tizennégy nap múlva egészen sötét lesz a hold s újholdnak neveztetik. Mikor csak kis része világos, szarvas formája van.*“ Azt olvastátok, hogy a hold növekedik és fogy. Úgy kell-e ezt értenünk, hogy a hold egyszer kisebb, másszor nagyobb lesz? (Igen.) Nem úgy, gyermekeim! A hold soha sem

Digitized by Google

veszít nagyságából, csak világosságából. Ott van az egészen az égen akkor is, midőn csak szarvas formája van. A hold csak világosságából veszít; azért midőn azt halljátok vagy olvassátok, hogy a hold növekedik és fogy: ezt úgy kell értenetek, hogy a holdnak fénye, világossága növekedik és fogy. Hogyan fogjátok hát érteni ezt: a hold növekedik és fogy. ? — Mikor van holdtölte? (Mikor a hold egészen világos.) Mikor van újhold? (Mikor a hold egészen sötét.) Milyen formája van a holdnak, mikor csak kis része világos? (Szarvas formája.) Mit gondoltok, mikor világos a holdnak csak kis része? (Ujhold előtt és után való napokban.)

„*A csillagok kicsinyeknek látszanak, pedig nem kicsinyek. Távolból minden kisebbnek látszik mint amekkora. Hány csillag van az égen? Azt csak a jó Isten tudja.*“ Nagyoknak látszanak-e a csillagok? (Nem.) Pedig kicsinyek-e? (Nem kicsinyek.) S miért látszanak kicsinyeknek? (Mert igen távol vannak.) Lehet-e a csillagok számát tudni? (Nem lehet.) Hogyan van mégis, hogy Isten a csillagok számát is tudja? (Mivel Ő teremtette azokat, s mivel Ő mindentudó.)

„*Mily magas és széles az ég, azt senki sem mérheti meg. Az ég mint boltozat tünik föl szemeink előtt, azért égboltozatnak is hivatik.*“ Tudhatjuk e azt, hogy mily magas és széles az ég? (Nem.) S miért nem? (Mert azt senki sem mérheti meg.) Tudhatja-e azonban Isten? (Igen.) — Hogyan tünik föl az ég szemeink előtt? (Mint boltozat.) Hogyan nevezzük azért? (Égboltozatnak.)

„*Amenynyire az eget és a földet látjuk, annyira terjed látkörünk. A nap majd látkörünkbe, majd alája esik. A nap kel és lenyugszik. Hol? — Mikor?* —“ Menynyire terjed látkörünk? (Amenynyire az eget és földet látjuk.) Állandóan látkörünkben van-e a nap? (Nincs.) Mit mondunk, midőn a nap látkörünkbe lép? (Azt, hogy a nap kel.) És mikor mondjuk, hogy a nap nyugszik? (Midőn

Digitized by Google

már látkörünkből távozik.) Mutassatok azon táj felé, hol a napot kelni látjátok! — Mikor kel a nap? (Reggel.) Most azt mutassátok meg, hol nyugszik le a nap? — És mikor nyugszik le? (Este.)

„*Az égtáj, hol a nap fölkel, keletnek mondatik. S az ég melyik táját nevezzük nyugatnak?*“ Melyik égtájat nevezzük keletnek? (Hol a nap kel.) És melyiket nyugatnak? (Hol lenyugszik.)

„*Reggeltől fogva estig a nap mintegy ívvonalban halad az égen. Mikor nem látni nappal a napot? Lenyugvása után más tartományoknak világít. A nap nem nyugszik mint mi. Miután világosságával és melegével más tartományokat is megörvendeztetett, ismét föltünik nekünk keletről. Csendesen jár. Nem üt zajt, midőn jót tesz. Mindig vidáman járja az ösvényt, melyet Isten neki kijelölt.*“ Milyen vonalban halad az égen reggeltől fogva estig a nap? (Ívvonalban.) Feleljetek meg a kérdésre, melyet a könyv tesz: Mikor nem látni nappal a napot? (Ha ködös idő van, vagy ha borus az ég.) Nyugszik-e valóban a nap? (Nem.) Mit csinál tehát lenyugvása után? (Más tartományoknak világít.) Hát ha már más tartományokat is megörvendeztetett világosságával és melegével? (Akkor ismét föltünik nekünk.) Honnét tünik föl? (Kelet felől.) Okoz-e zajt a napnak járása? (Nem.) Mit lehet ebből tanulnunk? (Azt, hogy mi se üssünk zajt, ha dolgozunk.) A napnak azonban talán rosz kedve van, s azért jár oly csendesen? (Nem, a nap mindig vidáman jár.) Nem tanulhatunk-e ebből is valamit? (Azt, hogy mi is vidáman végezzük munkánkat.)

„*A hegyek és fölhők, mintha látnák öt s örvendeznének jövetelén, hirdetik megérkezését és elfogadására hajnalpirral ékesítik magukat; lenyugvásakor szintén piros szinbe öltözve hálálják meg jótéteményeit.*“ Mit olvastatok itt a hegyekről és fölhőkről? (Azt, hogy reggel és este piros szinbe öltöznek.) Vettétek-e ti már ezt észre? (Igen.) Nem

Digitized by Google

gondolkoztatok-e ennek okáról? — — Gyermekek! A felhőket és a hegyeket hamarább érik a napnak sugarai mint a földet. Hogyan lehet ez? (A hegyek magasra nyulnak, a fölhők pedig magasan járnak.) Ha tehát napkelte előtt és a nap lenyugvása után úgy tetszik, mintha a hegyek és fölhők szélei vagy a nyárfák sudara, a toronynak csucsa meg volnának aranyozva: mitől van ez? (A napnak sugaraitól.) Ki látta már a napot fölkelni? — — Miből lehet azt észrevenni, hogy mely tájon akar a nap kelni? (Abból, hogy azon a tájon az ég piros.) Egészen világos van-e a földön, mielőtt a nap fölkelt? (Nincs.) Jegyezzétek meg: Mikor már reggel felé az ég világosodni kezd, azt mondjuk, hogy h a s a d a h a j n a l. Azt a pirosságot pedig, melyet az égen a napnak kelte előtt látunk, h a j n a l p i r n a k nevezzük. Mikor mondhatjuk hát, hogy: hasad a hajnal.? — És mit nevezünk hajnalpirnak? — Most már talán azt is meg tudjátok mondani, hogy mikor van esthajnal? (Mikor a nap lenyugodott, de az égnek nyugati része még világos.)

„*Ha lenyugodott a nap: a hold és csillagok tünnek föl. Ők ugyan éjjel és nappal egyaránt fönvannak, de nappal a nap világossága miatt nem láthatni őket.*“ A nap lenyugvása után üresen marad-e az ég? (Nem, mert akkor a hold és csillagok tünnek föl.) Nappal talán nincsenek is ezek az égen? (De az égen vannak.) Mi oka hát annak, hogy nappal nem láthatjuk a holdat és csillagokat? (Az, hogy a napnak erős világossága van.

„*A nap lenyugvása után először csak néhány csillagot látni*; *hanem lassan-lassan mindig többet és többet veszünk észre, míg végre az egész égboltozat szinte teli van csillagokkal. Közöttök van a hold.*“ Egyszerre föltünik-e minden csillag a napnak lenyugvása után? (Nem, csak lassan-lassan.) Mi lehet ennek oka? — Egyformán fényesek-e a csillagok? (Nem; némelyek fényesebbek, mások halványabbak.) Ha a nap lenyugodott, egyszerre lesz-e sötét?

Digitized by Google

(Nem, csak lassankint.) Lássátok, mivel a nap lenyugvása után nincsen azonnal egészen sötét, előbb csak azon csillagok látszanak, melyek fényesebbek. Azon csillagokat, melyek halványabb fényüek, csak akkor veszszük észre, mikor már egészen elsötétedett. Most már hát tudni fogjátok, miért nem tünik föl a napnak lenyugvása után egyszerre minden csillag? (Azért, mert nem sötétedik el egyszerre egészen. s így előbb csak a fényesebb csillagok látszanak meg.) Mi tünik föl a csillagok közt? (A hold.)

„*A hold és csillagok azon ösvényeken járnak, melyeket a Mindenható eléjök szabott. Nem olyan-e tehát az ég, mint egy nagy, nagy rét, melyen arany juhok legelnek?— S ki az ő pásztoruk? — A szép hold ezüst szarvaival. Ő majd itt majd ott van mint a pásztor, ki nyáját mindenütt kiséri és őrzi.*“ Ki jelölte ki a holdnak és csillagoknak utját? (Isten.) Mihez lehet az eget a holddal és a csillagokkal hasonlítani? (Nagy réthöz, melyen arany juhok legelnek.) S ki az ő pásztoruk? (A hold.)

Gyermekeim! most egy szép versecske következik. Hallgassátok csak! majd fölolvasom. — — — S most olvasd te, F., az első két sort!

„*Mily szép az ég sötétben! ezernyi fáklya van a fénylő csillagoknak nyájas sugáriban.*“ Mikhez vannak itt a csillagok hasonlítva? (Fáklyákhoz.) Mikhez voltak fönebb hasonlítva? (Arany juhokhoz.) Halljuk tovább!

„*Elnézem, egyre nézem, de nem azt gondolom: a sok között talán van nekem is csillagom;*

Hanem: oh Isten, ez mind szépséged hirdeti! Mily szép lehetsz, ki ilyent tudtál teremteni!“ Láttatok-e már csillagot esni az égről? (Igen.) Gyermekek, az, ami nekünk néha úgy tetszik, mintha csillag esnék le az égről, nem valódi csillag, hanem csak elmuló fényesség. Valódi csillag még soha sem esett le az égről; régente azonban azt hitték az emberek, hogy az a futó fény, mely csillagnak látszik, valódi csillag, mely az égről esik le. Azt gondolták tehát,

Digitized by Google

hogy minden embernek van az égen csillaga, s mikor e csillag leesik az ember meghal. Ez azonban nincs így; azért, ha az égre néztek, soha se törjétek azon az eszeteket, vajjon van-e nektek is csillagotok: hanem inkább arról gondolkozzatok, mily szép és jó lehet Isten, ki az eget és a gyönyörüen ragyogó csillagokat teremté!

Erre a *példányszerü elöolvasás* és az *értelemmel-olvasás* következik.

Kikérdezés.

Mi az olvasott darabnak cime? (Az ég.) Miről szól hát az egész olvasmány? (Az égről.) Mit láthatunk az égen? (A napot, holdat és csillagokat.) Mikor látható a nap az égen? Mikor láthatók a hold és csillagok az égen? (Így folytattatik a kikérdezés; midőn pedig már meg vagyunk arról győződve, hogy a darabban közlött ismereteket elsajátíták a gyermekek — ami a tanítódaraboknál fő dolog —: akkor az olvasmány egyes részeinek foglalatját kerestetjük ki. Evégből a kérdezkedést így folytathatjuk:) Olvasd, A., az első részt!

1. rész. („Fölöttünk — — — és csillagokat?") Mondd el röviden, mit olvastál most? (Azt, hogy az égen nappal a napot, éjjel pedig a holdat és csillagokat látjuk.) Meg tudnátok-e hát e kérdésre felelni: Mikor mit láthatni az égen? (Igen.) Megfelel-e erre az olvasott rész is? (Megfelel.) Miről szól tehát e rész? (Arról: hogy mikor mit láthatunk az égen.)

2. rész. („A nap fénye — — — — nem nézhetünk.") Milyen a nap fénye? — Milyen a hold fénye? — Honnét tudjátok ezt? (Az olvasott 2. részből.) Miről szól tehát a második rész? (A napnak és holdnak fényéről.)

3. rész. („A nap és hold — — — szarvas formája van.") Mit tanulunk e részből? (Azt, hogy a nap és hold tányéralakunak látszik, és hogy a hold alakja változik.)

Digitized by Google

Miről szól tehát a harmadik rész? (A napnak és holdnak alakjáról, s a holdnak változásáról.)

4. rész. („A csillagok — — — a jó Isten tudja.") Kicsinyek-e a csillagok? (Nem.) Lehet-e a csillagok számát tudni? (Nem lehet.) Miről szól a negyedik rész? (A csillagok nagyságáról és számáról.)

5. rész. („Mily magas — — — Isten neki kijelölt.") Látjuk-e mindig a napot? (Nem.) Hol tünik föl reggel a nap? (Keleten.) És hol tünik le a láthatárról? (Nyugaton.) Az égen van-e éjjel is a nap? (Igen.) Megáll-e a nap valahol? (Nem.) Üt-e azonban zajt járásával? (Nem üt.) Ki tudná röviden a napnak járását leirni? — — Kisértsd meg, te, Pista! (A nap reggel kelet felől följön a láthatárra és az égen ívvonalban halad nyugat felé. Este a nyugati oldalon letünik a láthatárról. Ekkor azután más tartományokat világít meg. Reggel ismét nekünk tünik föl, és csendesen és vidáman jár az ösvényen, melyet neki Isten jelölt ki.) El tudtad volna-e ezt magadtól mondani? (Nem.) Miből tanultad hát meg? (Ezen olvasmányból.) Az egész olvasmány csak erről szól? (Nem, csak az ötödik rész.) Miről szól hát az ötödik rész? (A napnak járásáról.)

6. rész. („A hegyek — — — jótéteményeit.") Milyenek a hegyek és fölhők a nap keltekor és lenyugvásakor? (Pirosak.) Mindig ily pirosak maradnak-e? (Nem.) Tetszik-e nektek azon látvány, midőn a hegyek és fölhők piros szint öltenek magukra? (Igen.) Sokáig tart-e azonban e látvány? (Nem.) Hogyan szoktuk pedig az eltünő látványt nevezni? *) (Tüneménynek.) Mikor látható azon tünemény, melyről a hatodik rész szól? (A nap keltekor és lenyugvásakor.) Miről szól tehát e rész? (A nap keltének és lenyugvásának tüneményéről.)

7. *rész.* („Ha lenyugodott — — — nem láthatni

*) A tünemény fogalmát már a szemléltető oktatásból kell a gyermekeknek ismerniök.

Digitized by Google

őket.“) Fön vannak-e mindig az égen a hold és csillagok is? (Igen.) Láthatjuk-e azonban nappal őket? (Nem.) Mikor tünnek föl a hold és csillagok? (A nap lenyugvása után.) Vajjon egyhelyben vannak-e mindig a hold és csillagok? (Nem, ezek is járnak.) Miről szól hát e rész? (A holdnak és csillagoknak járásáról.)

8. rész. („A nap lenyugvása után — — — kiséri és őrzi.“) Mit láthatni éjjel az égen? (A holdat és csillagokat.) Kisértsd meg elmondani, hogy tiszta időben milyennek látjuk este az eget? (A nap lenyugvása után mindig több-több csillag tünik föl, míg végre az egész égboltozat megtelik csillagokkal. Közöttük látni a holdat, mintha csak a csillagok aranyjuhok volnának, melyeknek ő a pásztoruk.) Mit tanulhatunk tehát a nyolcadik részből? (Azt, hogy milyen az égboltozat este.)

Mi van ez olvasmányhoz mellékelve? (Egy versecske.) E szép versecskét a jövő alkalomra meg fogjátok tanulni.

Minták az eszméltető darabok kezeléséhöz.

„*Mondatok.*“

(Második-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv, 34. olvny.)

A darab fölolvastatik:

„*Nem mind arany, ami fénylik. Ne dicsérj senkit termete, ne vess meg senkit külseje miatt. A szárnyas állatok közt a méh ugyan kicsiny, de szorgalmának gyümölcse minden édességek fölött áll. Ne légy kevély ruházatodra, s ne bizd el magadat akkor, midőn fölmagasztaltatol.*“

Nevezzetek meg valamit, ami fényes! (Üveg, réz, ezüst, arany.) Ime itt egy gomb. Nézzétek, mily szép sárga és milyen fényes. Mit gondolsz te, M., miből lehet e gomb? (Aranyból.) És miből gondolod ezt? (Abból, mert sárga és fényes.) Ime itt is van valami sárga tárgy! Mi

Digitized by Google

ez? (Gyürü.) Mit gondolsz, miből lehet ez? (Rézből.) Miből gondolod, hogy e gyürü rézből van? (Abból, mert sárga ugyan, de nem fényes.) Lám, gyermekem, te épen azt itélted aranynak, ami réz; és azt állítottad réznek, ami arany. E gomb nem aranyból van, hanem rézből; e gyürü azonban arany. Te aranynak állítottad e gombot, mivel ez fényes. Gyermekeim, a réz sárga és fényes lehet ugyan, de értéke mégsem ér föl az aranynak értékével. A réz hasonlít ugyan az aranyhoz, de azért az mégsem arany. Aranynak fogjátok-e hát ezentúl tartani mindazt, ami fénylik? (Nem.) S miért nem? (Mert nem mind arany, ami fénylik.) Hiba-e az, ha a rezet aranynak tartjuk? (Igen.) S mit kell tennünk, hogy ezt a hibát el ne kövessük? (A tárgyat jól meg kell néznünk.) Egyedül a réznél történhetik-e az meg, hogy azt másnak tartjuk, mint ami csakugyan? (Nem egyedül a réznél.) Vajjon nem lehetne-e hát e mondatot: „Nem mind arany, ami fénylik.“ — másra is alkalmazni. (Igen.) Mily értelemben vehetjük hát e közmondást? (Nem minden az, aminek látszik.) De hogy valamit másnak ne tartsunk mint ami valóban, szabad-e egyedül a külsőből itélnünk? (Nem.) Helyes volna-e például, ha mi valakit csak azért tartanánk derék és okos embernek, mivel szép termete van, vagy szép ruhában jár? (Nem.) S miért nem? (Mert a szép termetü és ruházatu ember tudatlan vagy rosz is lehet.) Hát ha valakinek nincs szép termete vagy szép ruhája, szabad-e őt azért rosz vagy tudatlan embernek tartanunk? (Nem.) S miért nem? (Mert az ember jó és tanult lehet, ha szép termete vagy ruhája nincs is.) Miből kell hát az embert megitélnünk, ha hibásan itélni nem akarunk? (Beszédéből.) Nem beszélhet-e azonban valaki másképen is, mint érez? (De igen.) Azért, gyermekeim, az embert leginkább tetteiből itélhetjük meg. Helyes volna-e mégis, ha addig senkit se tartanánk jónak, míg azt ki nem ismertük? (A gyermekek hallgatnak.) Ismered-e jól a szolgabiró

Digitized by Google

urat, F.? (Nem,) Te tehát őt nem is tartod talán jó embernek? (De igen.) Miért tartod hát őt jó embernek? (Mert az emberek sok jót beszélnek róla. Mert mások őt jó embernek mondják.) Lássátok, az helytelen dolog volna, ha senkit sem tartanánk jónak, akit még nem ismerünk; de az is helytelen dolog volna ám, ha mi valakit csak azért dicsérnénk, mert szép termete van —, vagy ha valakit csak azért vetnénk meg, mert külseje nem szép. Hogy ily hibába ne essünk, int bennünket eme közmondás: „Ne dicsérj senkit termete, ne vess meg senkit külseje miatt.“ Lám a méhecske is mily kicsiny állat, külseje pedig mily egyszerü; nem ér-e azért munkája mégis többet mint sok más állaté? (De igen.) Pedig ha reátok biznák, hogy egy méhecske és egy szépszárnyu lepke között válaszszatok, ti bizonyosan a lepkét kivánnátok; és miért? (Mert a lepke szebb is mint a méh, és nem is bánt; a méh pedig megszurhatna.) Sokan rosz néven veszik azt a méhecskétől, hogy ő magát fulánkjával védi, pedig ezt csak azért teszi, hogy szabadságát megmentse. S vajjon szükséges-e a méhecskének a szabadság? (Igen.) S miért? (Nem felelnek.) Mit készít a méh? (Mézet.) És miből szedi a mézhez való anyagot? (A virágok kelyhéből.) A kis méhnek igen sokat kell fáradnia, míg egy kis mézanyagra szert tehet. Hát ha még rabságban volna. Ott épen nem találna mézanyagot; nem folytathatná munkásságát, és így a tétlenség megölné őt. Miért kell hát a méhecskének a szabadság? (Hogy elegendő mézanyagot gyüjthessen, és munkásságát folytathassa.) Hoz-e nekünk valami hasznot az ő munkásságával? (Igen.) Mi által használ hát a méh? (Azáltal, hogy mézet készít.) Micsoda különös tulajdonsága van a méznek? (Az, hogy igen édes.) Ugyvan, a méz oly édes, hogy annak édességét semmi sem mulja fölül. Alig hinné az ember, ha a méhecskére néz, hogy ez az egyszerü kis állat ily hasznos legyen az emberre nézve. Nem volnánk-e mégis igazságtalanok, ha a méhecskét

Digitized by Google

külsejéből itélnők meg? (De igen.) A külső könnyen csalhat; hogy pedig magunkat a külső által megcsalatni ne engedjük, int a következő mondat is: „A szárnyas állatok közt a méh ugyan kicsiny, de szorgalmának gyümölcse minden édességek fölött áll.“ — Gyermekek! én úgy találom, hogy a három első mondatból ugyanegy tanulságot vonhatunk. Talán kitaláljátok, mi ezen tanulság? (Ha nem találnák ki, folytatjuk:) Vigyázzatok csak! Az első mondat arra tanít, hogy ne tartsunk mindent aranynak, ami fénylik; mert a fény csalhat. A második mondat pedig arra, hogy ne dicsérjünk senkit termete — és ne vessünk meg senkit külseje miatt: mert a külső csalhat. A harmadik mondat szintén arra tanít, hogy a méhet ne itéljük meg külsejéből; mert a külső csalhat. Mi tehát mind háromból a tanulság? (Az hogy ne itéljünk a külsőből; mert a külső csalhat.) Mit gondoltok tehát, érdemes-e a ruházatra kevélynek lenni? (Nem.) S miért nem? (Mert nem a ruházat teszi az embert.) Ezt talán úgy kell érteni, hogy akár rongyos és piszkos, akár jó és tiszta ruházatban járjunk, az mindegy? (Nem így kell érteni.) Arra tehát gondot kell fordítanunk, hogy ruházatunk jó és tiszta legyen; mert a közmondás is azt tartja: „Aki piszkos öltezetében, ritkán tiszta az lelkében.“ Az már azonban esztelenség volna, ha valaki kevélykednék, mivel az ő ruhája talán finomabb, szebb vagy drágább kelméből van mint másé; mert az okos ember úgy sem kiván tőlünk egyebet, csak azt, hogy tiszta ruhában járjunk. Ha durva vagy foltos is ruhánk, csak rongyosak és piszkosak ne legyünk, mert mi becsesebb Isten előtt: drága és ékes ruhában a gonosz, rosz-szivü ember? vagy durva rubában a jámbor, jószivü ember? (Inkább kedves durva ruhában a jószivü ember.) Kinek kedvét kell pedig mindenek előtt keresni? (Istenét.) Okosan cselekszike tehát az, aki elbizza magát, ha dicsérik, magasztalják? (Nem.) Hanem ha valamely nagy tisztségre vagy hiva-

Digitized by Google

talra jutunk, ha fölmagasztalnak bennünket, akkor csak kevélyek lehetünk? (Nem.) Gyermekeim! Isten előtt csak az erényes és alázatos ember kedves; azért: „Ne légy kevély ruházatodra, s ne bizd el magadat akkor, midőn föl magasztaltatol!“ — Erre néhányszor átolvastatjuk a mondatokat; eközben, pedig azoknak értelmére vonatkozó kérdéseket teszünk a gyermekekhöz.

„*Talány.*“

(Második-Nyelvgy,- s Olvasókönyv, 22. olvny.)
A talány fölolvastatik:

„*Lábat rajtam ne keress,*
Léptem mégis oly sebes;
Éjjel nappal szaladok,
Mégis ágyban maradok.“

Mit mond magáról a föltalálandó tárgy? (Azt, hogy lába nincs és mégis sebesen halad.) Vajjon mi lehet ez? (Kerék, golyó, folyó, víz, fölhő.) Miért nem lehet ember vagy állat? Mert az mondatik, hogy a tárgynak melyről szó van, nincs lába.) A tárgy továbbá azt mondja; éjjel nappal szaladok. Állhat-e ez a kerékről, golyóról, folyó vízről, fölhőkről? (Állhat.) Végül azonban az van mondva: mégis ágyban maradok. Vajjon olyan ágy lehet-e itt értve, aminőben mi emberek szoktunk nyugodni? (Nem.) Mi érteménye van hát még az *ágy* szónak? (A folyó vizek árkát, medrét is ágynak nevezik.) A fölhőről, kerékről, golyóról nem mondhatjuk, hogy ágyban haladnak; melyik tárgyra illik tehát ez állítás? (A folyó vízre.) Van-e a folyó viznek lába? (Nincs.) Halad-e mégis sebesen? (Igen). Mondhatjuk-e róla azt is, hogy éjjel nappal halad? (Igen). Mi tehát az olvasott talánynak megfejtése? (Folyó viz.)

Erre még a darab egyszer-kétszer átolvastatik.

Digitized by Google

A szépolvasás tanmódja.

Előismeret.

Ha az olvasási oktatás jól kezeltetik, mire a Második-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv használatára kerül a sor, a tanulók nagyobb része oly ügyesen és értelmesen olvasand, hogy az oktatás harmadik fokára is előkészíthetjük őket. Az előkészítés pedig abból áll, hogy egyes olvasmányokat, melyek a jellemző olvasásra kiválóbban alkalmasak, lehetőleg szépen olvasunk föl előttük s azután figyelmessé teszszük őket, hogy ők is megtanulhatnak így olvasni: csak vigyázva hallgassanak mindig előolvasásunkra s kisértsék meg azt utánozni. Falusi tanodákban ez olvasókönyv alapján nem egy gyermek tanulhat így meg szépen olvasni; ami már az olvasási képességnek harmadik fokát képezi. E fokon tudni illik azt kell elérnünk, hogy a gyermekek megtanuljanak szépen olvasni. Szépen pedig az olvas, ki érzéssel és úgy olvas, hogy az olvasottakat a hallgatók is átérezzék. Az erre való tanítás az elemi oktatásnak utólsó éveire esik.

A készséggel-olvasás a hallérzékre —, az értelemmel-olvasás az elmére hat: a szépolvasásnak már a szivre is kell hatnia. De hogy olvasásunk a szivre is hasson, kell, hogy hangunk a tartalomnak megfeleljen, s a különféle érzelmeket és indulatokat mintegy lefesse. Menynyit te-

Digitized by Google

het errenézve a népiskola, azt határozottan körülvonalozni nem lehet; de hogy valamit minden esetre tehet és kell is tennie: azt egy értelmes tanférfiu sem fogja kétségbe vonni. Minden gyermek nem fog ugyan szépen olvasni megtanulni, mert hisz ehhez kellemes hang, s fogékony elme és szív kivántatik; de annál többen jutandnak az olvasási tökély ezen fokára, minél sikeresebben kezeltetett a készséggel- és értelemmel-olvasásban való oktatás, s minél szebben olvas maga a tanító. Nem egy példa van reá, hogy egyszerü falusi iskolában is megtanulhatnak a gyermekek érzéssel olvasni anélkül, hogy a műolvasásnak szabályait tanulmányozták volna.

Különben nem is akarom én azt állítani, hogy a népiskolában műolvasókat kell képeznünk, csak azt ohajtom, hogy életrevalóbb tanulóink már itt képesüljenek olvasásukat az értelmesség mellett kedvessé is tenni.

Meg kell pedig a szépolvasást a műolvasástól különböztetnünk.

A műolvasás már művészet, míg a szépolvasásra maga a szépérzet is eljuttathat. A műolvasást az iskolázott énekesnek műénekéhez, a szépolvasást pedig a csalogánynak vagy a pacsirtának mesterkéletlen dalához vélem hasonlíthatni.

Szóljunk immár 1. a szépolvasás tanításának elveiről — és 2. e tanításnak részleteiről.

a) A szépolvasás tanításának elvei.

A szépolvasás tanításánál következő elveket tartsunk szem előtt:

1. Azon legyünk, hogy a szépolvasásban példányszerü előolvasásunkat és saját érzelmét kövesse inkább a gyermek, mint elméleti szabályokat. Amíg a gyermek példánkra és saját érzelmére támaszkodva s mintegy lelke ösztönét követve jól és szépen olvas, kár volna őt szabályokkal

Digitized by Google

körülsáncolni; ezekre csak akkor van szükség, ha azon eset áll elő, hogy a gyermek vagy nem hall tökélyes olvasást, vagy nem támaszkodhatik keble érzelmeire, vagy ezek által nem a kellő irányban vezettetik.

2. *Az olvastatandó darabokat fokozatosan rendezzük.* Az első kisérletekhöz csak oly darabokat válaszszunk, melyeknél nem lesz a gyermeknek nehéz az illető hangot, hanglejtelmet és időmértéket eltalálni. Oly darabok, melyek ellentétes jellemeket, vegyes érzelmeket, különféle indulatokat festenek, első gyakorlatokul nem alkalmasak.

3. *Különösen ügyeljünk a költemények olvastatásánál, hogy a gyermekek a vers-sorokat és rímeket ne pattogtassák, hanem hogy a szüneteket és hanglejtelmet itt is helyesen alkalmazzák.* Az olvasásban is éreztetni kell ugyan, ha a tárgy kötött beszédben (versben) van előadva, de erre ne a hangpattogtatást válaszszák eszközül, hanem azon nemét a szünetnek, mely a hangnak minden emelés vagy lenyomás nélkül való csekély megszüntében áll. E szünet sem a fülnek sem az értelemnek nincs bántalmára, és a verset mégis egész szépségében s erejében hagyja meg.

4. *Iparkodjunk a szépolvasási oktatást is a gyermeknek lelki művelésére használni.* Erre nézve ugyanaz a teendőnk, mit az értelemmel-olvasás tanításának elvei közt fejték ki. A szépérzetre, a kedélyre s az elhatározásra igen nagy befolyást gyakorolhat a szépolvasási oktatás, ha ez ügyesen kezeltetik.

b) A szépolvasás tanításának részletei.

A szépolvasás tanításában következő részleteket különböztethetünk meg: 1. Előkészítés. 2. Értelemmel-olvastatás. 3. Kikérdezés. 4. Személyek és körülmények jellemzése. 5. Példányszerü előolvasás. 6. Gyakorlás a szépolvasásban.

Digitized by Google

1. Előkészítés.

Ha már az értelemmel-olvasás tanításánál is szükséges a gyermeket az olvastatandó darabra előkészíteni, hogy azt kellőleg megértse: a szépolvasás tanításánál ez még szükségesebb, hogy általa az olvasmány tartalmának átérzésére segíttessék.

Az előkészítés irányáról és módjáról itt is ugyanazt kell tudnunk, mi már az értelemmel-olvasás tanmódjában volt elmondva; csupán az alkalmazásban van azon csekély különbség, hogy az olvasásnak ezen fokán már sokkal gyakrabban fordulhat elő az, hogy a gyermekeket magukat utaljuk az olvasandó darabra előkészülni, mint ezt korábban tevők, továbbá, hogy az előkészítést itt már összevontabbá teszszük mint az értelemmel-olvasásnál.

Most már gyakrabban jelöljük ki tehát az olvasandó darabot, hogy azt honn figyelmesen átolvassák, s gondolják meg, miként kellend azt nyomatékosan és jellemzőleg olvasniok.

2. Értelemmel-olvastatás.

Az elökészítés, vagy elökészület után a fölvett darabnak értelemmel-olvastatása következik. Ez pedig abból áll, hogy az olvasmányt részenkint átolvastatjuk, ez átolvasás közben a netalán szükséges magyarázatokat megteszszük s miután a tett kérdések által meggyőződtünk, hogy a tartalmat teljesen fölfogták; a darabot anynyiszor, amennyiszer épen jónak vagy szükségesnek látjuk, értelmesen átolvastatjuk.

Ami az értelemmel-olvasási oktatásnál az olvasmány kezelésének egyik kiválóbb részét képezi, az a szépolvasási oktatásnál magával az értelemmel-olvastatással olvad össze. A megértetést, mint különös kezelési részletet, értem itt elmaradhatónak, mivel föl kell tennem, hogy mi-

Digitized by Google

dőn a gyermeket a szépolvasásra tanítjuk, akkor már önerejére hagyatva, önállólag is értelemmel olvas. Amíg erre nem képes, addig tulajdonképen nincs is a szépolvasás tanításának helye.

3. Kikérdezés.

Az értelemmel-olvastatás után a kikérdezés következik. Ez a szépolvasásnál is époly fontos részlet, mint az értelemmel-olvasásnál. A kikérdezésnél egyébaránt itt is úgy járunk el, miként azt a értelemmel-olvasás tanmódjában mutatám ki.

4. Személyek és körülmények jellemzése.

A kikérdezést a személyek és körülmények jellemzése követi. Már fönebb az értelemmel-olvasás tanmódjában is utaltam arra, hogy az olvasmányban szóba jött személyeknek és körülményeknek jellemeztetése előkészíti a gyermekeket a szépolvasásra, amenynyiben ezáltal lassankint képesekké válnak jellemzőleg olvasni; pedig a jellemzetesség kiválóbb tulajdona a szépolvasásnak. Azért már a Második Nyelvgyakorló-es Olvasókönyvnek használása alkalmával mindig több-több figyelmet fordítsunk az olvasmányokban szóba jövő személyek és körülmények jellemeztetésére, s eközben segítsük a tanulókat, hogy magukat az olvasmányban beszélőknek helyzetébe beletalálják. Emlékeztessük őket, minő hangon beszélnek az emberek oly dolgokról, melyek nekik örömöt, szomorúságot, reményt, félelmet s m.ef. okoznak, vagy melyek előttük többé-kevésbbé fontosak.

5. Példányszerü előolvasás.

A szépolvasás tanításában a példányszerü előolvasásnak fölötte fontos szerepe van. A szépolvasás tanításának

Digitized by Google

sikere ugyanis nagyrészben attól függ, tud-e maga a tanító szépen olvasni. Ha tehát e pont alatt magáról a szépolvasásról körülményesebben szólok, ezt azért teszem, mert szem előtt akarom tartani, mily nevezetes befolyása van a példányszerü előolvasásnak a szépolvasási oktatás sikerére.

A szépolvasásnak kellékei az értelmesség és a jellemző hangoztatás. Az olvasás értelmességének föltételeiről, a halkság-, tiszta kiejtés-, folyékonyság-, hangnyomatékozás-, olvasási szünetek- és hanglejtelemről már volt szó; itt tehát még a jellemző hangoztatásról kell beszélnem.

Jellemző hangoztatás.

A jellemző hangoztatás abban áll, hogy az olvasó hangját az olvasmány tartalmához alkalmazza s az abban uralgó érzelmeket és indulatokat azon hangon adja vissza amint azok közönségesen nyilatkozni szoktak.

A jellemző hangoztatást leginkább csak hallásból és gyakorlatból tanuljuk ugyan meg, de, a tanítónak legalább, nem árt a következőket tudni, miket Szász Károlynak „A vers-szavalás elméleti és gyakorlati Kézi-könyve“ címü, csak nemrég megjelent müvéből vonok ki:

A vidámság hangja tiszta, könnyü, élénk; de nem heves.

Jókedvben a hang emelkedettebb, s az előadás gyorsabb.

A szeretet hangját a gyöngédség és bensőség jellemzi, mérsékelt előadással.

A honszeretet a lelkesültség hangján beszél, élénken, emelkedetten s hévvel.

A részvét hangja gyöngéd, a *szánalomé* fájdalmas; időmértékök lassu.

A panasz és *fájdalom* hangja vagy lassu és tompa, vagy heves és emelt.

A kedvetlenség hangja hideg, csengés-nélküli.

Digitized by Google

A lehangoltságé vontatott, tompa, egykedvű.

A boszankodás hangja éles, pattogó, szaggatott.

A haragnak hangja gyors, erőteljes, élénk. A *haragtartás vagy boszuvágy* és *ellenséges indulat* kifejezése összeszorított ajakkal, a hangoknak és betüknek mintegy szétszaggatásával szól.

A fenyegetözés hangja éles, vontatott és szaggatott.

Az ijedség hangja reszkető, éles; az egyes szók szakadozottan ejtetnek.

Az iszony és *borzadás* a legfelső éles és a legalsó tompa hangok közt váltakozik; hanghordása gyors, rohamos, mintha nem volna ideje.

Az irtozás és *undorodás* hangja majdnem oly reszkető mint a fázáskor.

6. Gyakorlás a szépolvasásban.

Az olvasási tökély csak gyakorlás által érhető el. A szépolvasást illetőleg is áll tehát, amit már az értelemmel-olvasás gyakoroltatására vonatkozólag mondottam: Az olvasás gyakorlására szükséges időt soha sem szabad más céloknak föláldozni.

A szépolvasásnak alapja az értelemmel-olvasás. Amit a gyermek nem ért, azt nem is lehet képes jellemzőleg olvasni; azért tegyük magunknak szabálylyá: Soha se kivánjuk, hogy a gyermek oly darabot, melyet még értelemmel sem képes olvasni, szépen olvasson.

A példányszerü elöolvasás után elöbb a legügyesebb olvasókkal olvastassunk; ezek után szólítsuk föl a középszerüeket és legutóljára a gyengébb olvasókat. Ha pedig olyanok találkoznának, kiknek többszöri kisérlet után sem sikerül a darabot jellemzőleg olvasni, ne erőlködjünk ezeknek fejébe szabályokat verni; elégedjünk meg, ha azt csak értelmesen olvassák is. Jó előolvasások és hosszabb ideig tartó gyakorlat után mégis mindenik tanuló nyerend valamit a szépolvasás tanításából.

Digitized by Google

Némely daraboknál elmarad a szépolvasás gyakorlása. Ily darabok, melyek egyszerüen csak valamely földrajzi, természetrajzi s m. ef. ismereteket közölnek; ezeket a leg ügyesebb olvasó is csak értelmesen olvassa. Elhibázott dolog volna tehát ezeknél egyébre is törekedni, mint arra, hogy azokat elég halkan, jó hangnyomatékozással, s az olvasási szünetek megtartása mellett kellő hanglejtelemmel olvassák a gyermekek.

c) Alkalmazás.

Ha a tanító az értelemmel-olvasás tanmódjába beleélte magát, igen könnyen útba fog igazodni arranézve is, miként kell a szépolvasás tanítását kezelnie.

Elökészület nélkül itt sem fogunk boldogulni; miként kelljen azonban valamely olvasmány kezelésére előkészülnünk, már ki volt mutatva. Csupán azt kell megjegyeznem, hogy ha a kezelendő darabot mintatökélylyel akarjuk előolvasni, szükséges, hogy meggondoljuk, minő hanghordozással fogjuk olvasásunkat jellemzővé tehetni. Errenézve jó, ha következő kérdéseket teszszük magunknak: Minő alaphang felel meg az olvasmány természetének? Hol és miként kell az alaphangtól eltérnünk? Azután olvassuk föl kisérletképen fönszóval a darabot, s tegyük e kisérlet fölött hallérzékünket és az észt birákul.

Magát a tanmenetet illetőleg különféleképen járhatunk el. Lehet a tanmenet következő: 1. Előkészítés. 2. Értelemmel-olvastatás. 3. Kikérdezés. 4. Jellemzés. 5. Példányszerü előolvasás. 6. Szépolvasás. — Vagy lehet: 1. Kikérdezés. 2. Példányszerü előolvasás. 3. Szépolvasás. Idő, körülmények s a tanítónak belátása másféle tanmenetet is javallhatnak.

Digitized by Google

Minta a szépolvasás tanításának kezeléséhez.

„Ragaszkodás a hithez.“

(Olvasókönyv a negyedik osztály számára, 4. olvny.)

Ti már sokat hallottatok és olvastatok afelől, gyermekeim, menynyi üldöztetésnek voltak kezdetben a keresztények kitéve. Ki tudna oly szent embereket megnevezni, kik a keresztény hitért vértanui halállal haltak meg? (Sz. Polikárp, sz. Péter, sz. Pál, sz. Bonifác, sz. Adalbert.) A pogányok sok ily szent embert kegyetlenül megkinoztak, de ezek bátor lélekkel szenvedtek, sőt meg is haltak a hitért. Ma is oly olvasmány van előttünk, melyben egy keresztényüldöző pogány királyról van szó. E pogány király egykor egy jámbor püspököt vezettetett maga elé, kitől azt kivánta, hogy tagadja meg hitét. A püspök azonban erősen el volt határozva, hogy inkább meghal, semhogy Krisztust megtagadja. A pogány király bizonyosan megkinoztatta, sőt talán meg is ölette volna a jámbor férfiut, de ennek bátorsága és Krisztushoz való hűsége anynyira megindítá szivét, hogy fölhagyott szándékával és szabadon bocsátá a püspököt. De halljuk a történetet!

Gyermek olvas: *„Ragaszkodás a hithez. — Egy pogány király valamely jámbor püspököt vezettetvén maga elé, azt kivánta tőle, tagadja meg hitét s a bálványoknak áldozzon. De a püspök felelt: „Uram, király, én azt nem teszem.“ — Erre a király megharagudván így szólt: „Tudod-e, hogy élted kezemben van, s én azt kiolthatom? Csak egy intésembe kerül s te megszüntél élni.“ „Azt jól tudom, válaszolá a püspök; de előbb engedd meg egy kérdésre kikérnem határozatodat. Tegyük föl: valamely hü szolgád az ellenség hatalmába kerülne, s ottan hütlenségre akarnák csábítani öt iránttad, hogy árulóvá váljék. De mivel a te szolgád állhatatosan megmarad hüségében, az ellenség leszaggatva*

Digitized by Google

testéről ruháit, gunyos hahotával elkergeti őt. Most már azt kérdem, király, ha ő ily állapotban hozzád érkeznék, nem adnál-e neki legjobb ruháidból, s nem kárpótolnád-e őt becsülettel a gyalázatért?" — A király felele: „Valóban, azt megtenném; de mi köze ide ennek a beszédnek, s hol történt ilyesmi?" A jámbor püspök mondá: „Ládd, te is letépheted rólam e földi öltözetet; de van Uram, ki engem becsülettel fog tetézni. Hogy tehát ruháimat megtarthassam, föláldozzam-e azért a hűséget?" Ekkor a pogány király így szólott: „Menj szabadon, nem bántom éltedet!"

Mondd el, Jani, mit ez olvasmányból megjegyeztél! (A gyermek elmondja az olvasottakat saját szavaival.)

Mily személyekről van ez olvasmányban szó? (Egy pogány királyról és egy jámbor püspökről.) Mi van róluk elmondva? (Az, hogy a király kényszeríteni akarta a püspököt, hogy hitét tagadja meg; de a püspök lelkibátorsága és azon példázat, melyet a királynak felhozott, ezt arra birta, hogy szándékától elállt és a püspököt szabadon bocsátá.) Vannak-e az olvasmányban a király és püspök szavai idézve? (Igen.) Párbeszéd-e mégis e darab? (Nem, hanem elbeszélés.) Ha e darabot szépen akarjuk olvasni, minő hangon kell azt olvasnunk? (Elbeszélői hangon.) Kell-e azonban néha változtatnunk is hangunkat? (Igen.) S miért? (Mert az olvasmányban majd a király szavai fordulnak elő, majd a püspökéi.) Kinek szavai ezek: „Uram, király, én azt nem teszem."? (A püspökéi.) Vajjon bátor hangon mondhatta-e ezt a püspök vagy félénken? (Bátor hangon.) Volt-e oka félni? (Nem.) Mivel fenyegette őt a király? (Azzal, hogy megöleti.) A püspök azonban megvetette a halált. Miért nem volt hát oka félni? (Mert megvetette a halált.) A püspök megtagadta a királynak kivánatát, de vajjon el volt-e ő határozva, hogy bármi történjék, a kivánatnak engedni nem fog? (El volt határozva.) Mit gondoltok tehát, jó volna-e, ha a püspök szavait félénken, in-

Digitized by Google

gadozó hangon olvasnám így! (A tanító olvassa.) Tehát bátor és határozott hangon fogom olvasni, így! (Olvassa: „Uram, király, én azt nem teszem.“) Kisértsd meg te is e szavakat olvasni, Andor! — Még te is, Józsi! — Tettszett-e a királynak ezen határozottság? (Nem tetszett.) Miként felelt hát a püspöknek? (Haragosan.) Vigyázzatok, mivel .. király haragos volt, szavait erős és gyors hangon fogom olvasni, így! (Olvas: „Tudod-e — — — megszüntél élni.“) Kisértsd meg e szavakat olvasni, Feri! — — Te is, Pista! — — Megijedt-e azonban a püspök a király fenyegetésére? (Nem.) Jól tudta ő, hogy a király nem tehet vele egyebet, mint hogy megkinoztathatja, legfölebb megölletheti, de ő kinra és halálra egyaránt kész volt, mert Krisztust és szent hitünket végtelenül szerette. Gyermekeim! az igaz keresztény készebb mindent elszenvedni, de hitét meg nem tagadja soha. Ha azután szenvednie kell hiteért, Isten erőt ad lelkének, hogy a szenvedés, a kínos fájdalom, sőt maga a halál se legyen képes őt megrémíteni. Lám szent Polikárp is örömmel lépett a máglyára, mert hitte, hogy Isten erőt fog neki adni a halál kínjainak elviselésére. Azon jámbor püspök is, kiről olvasmányunk szól, Istenben bizott, s azért nyugodt lélekkel felelt a királynak, nyugodtan mondta el a példázatot. Szavait tehát nyugodt hangon fogom olvasni. Figyeljetek! (Olvas: „Azt jól tudom — — — a gyalázatért?“) Olvssd ezt te is, Antal! — — Lecsillapult-e már a püspök ezen beszédére a királynak haragja? (Nem.) Ő tehát bizonyosan ismét haragos hangon felelt, de mivel most nem fenyegetett, szavait nem kell oly erős és gyors hangon olvasni, hanem valamivel nyugodtabban, így! (Olvas: „Valóban — — — hol történt ilyesmi?“) A királynak e szavait olvasd, Imre! — — — E szavakra most már lelkesülten felelt a püspök, mert azon gondolat, hogy ő Jézus Krisztusért fogna meghalni, s hogy a halál őt a mennyei dicsőségbe vezetné: magasztos örömmel töltő el

Digitized by Google

lelkét. Szavait tehát most is határozott, de egyuttal emeltebb hangon fogom olvasni, így! (Olvas: „Ládd — — — a hűséget?“) Miként hatottak e szavak a királyra? (Lecsillapították haragját.) Nem csak hogy haragja csillapult le a királynak, hanem szive is megingult, midőn tapasztalá, hogy a jámbor püspök oly állhatatosan ragaszkodik Jézus Krisztushoz és az ő szent hitéhez. Utólsó szavait tehát békés, jóakaró hangon fogom olvasni. így! (Olvas: „Menj szabadon, nem bántom éltedet!“) Olvasd ezt te is, Mihály! — — Te is, Lajos! — —

S most halljátok, miként olvasom én e darabot, hogy azután ti is képesek legyetek úgy olvasni. (A tanító fölolvassa az egész olvasmányt minden közbeszólás vagy megszakítás nélkül.)

Lássuk tehát, miként fogjátok ti e darabot olvasni. Olvass te Géza! (A fiu is egészen végig olvassa.) Nincs-e valakinek valami észrevétele Géza olvasására vonatkozólag? (Ha valakinek észrevétele van, meghallgatja a tanító, s ha szükséges, utba vezeti egyiket vagy a másikat.) Olvassa még Béla is e darabot! (A fiu szintén olvassa az egész darabot. Így gyakoroltatik tovább is az olvasás mindaddig, ameddig a szükség kivánja vagy a körülmények engedik.)

Digitized by Google

Adalékok az olvasás tanításához.

Kéziratok olvastatása.

Senki sem fogja kétségbe vonni, hogy a kéziratok olvastatása az olvasási oktatás kiegészítéseül tekintendő; mégis vannak, kik azt egészen mellőzik. Lelkismeretes tanító ezt nem teszi, sőt azzal sem elégszik meg, hogy a tanulók egymás irását olvassák, hanem oda hat, hogy azok a kevésbbé szabályos vagy az elrángatott betükkel telt kéziratok olvasásában is bizonyos ügyességre tegyenek szert. Evégből:

1. Már az olvasás első fokán, különösen pedig akkor, midőn már folyékonyan olvasnak a gyermekek, irásaikat gyakrabban cseréltessük ki és így olvastassuk.

2. Előhaladottabb olvasókkal néha felnőttek, öreg egyének, hanyagul irók s féltanult emberek kéziratait olvastassuk. Jól meg kell azonban választanunk, mely kéziratnak tartalma való a népiskolába; ily kéziratokból azután nem árt egy kis gyüjteményt állítani össze. Arra is gondunk legyen, hogy a gyermekek előtt azoknak neve, kiktől a roszabb kéziratok származnak, ismeretlen maradjon.

3. Előhaladottabb tanulóknak mutassuk azt is meg, mily különféle alakban lehet némely betüket előállítani. Ilyenek p. a nagy bé, ef, ká sat., úgyszintén a kis ká, er,

Digitized by Google

es sat. Jegyeztessük meg azután ugyanazon betüknek különböző alakjait.

Idegen nyelven való olvasás.

Az idegen nyelven való olvasás tanításánál szolgáljanak irányadókul a következők:

1. Mindenekelőtt ismertessük meg azon nyelvnek hangjait, melyen olvastatni akarunk. Ez úgy történik, hogy az illető nyelvnek betüit mind irott mind pedig nyomott alakban a gyermekek szemei elé állítjuk, s mindegyiknek hangját tisztán és érthetőn kimondjuk. Igen célirányos az egyes betük hangját a magyar nyelvben előforduló hangokkal összehasonlíttatni s az olvasási gyakorlatok első szakában minden egyes szót úgy, amint hangzanak, magyar betükkel leiratni p. ſpielen=spílen, leiſe=lejze; caput-káput, exordium-ekzordium sat. E mód használható akkor is, ha a tanulók valamely idegen betünek hangjával nem volnának tisztában. Ily esetben t. i. azon szót, melyet hibásan olvasnak, úgy, amint azt helyesen hangoztatjuk, magyar betükkel irjuk le s így olvastatjuk el.

2. A betük olvasásának szabályait, amilyenek például a latin *c*-re vagy *t*-re vonatkozók, iparkodjunk jól megértetni, s azután kellőleg gyakoroltassuk be és jegyeztessük meg.

3. Az idegen nyelven való olvasás tanításánál is a legnagyobb kimélettel, helyes tapintattal és jóakaró türelemmel járjunk el, mert ellenkező esetben ritkán felelend meg a siker a méltányosabb várakozásnak is.

Oktatási idő.

Az oktatási órák számát a körülmények határozzák ugyan meg, de van mégis a dolognak bizonyos netovábbja, melyen túl soha sem szabadna az olvasási órák számát

Digitized by Google

kevesbíteni. Akárhány raju vagy osztályu legyen a tanoda, naponkint kell minden rajra egy-egy olvasási leckét számítani, habár e leckék csak félórásak legyenek is. És ez a netovább! Ezen túl sem honisme, sem fogalmazás, sem más egyéb tantárgy kedveért nem helyeselhető az olvasási leckék kevesbítése.

Legfontosabbak ugyan a hittani órák, de ezek után már az olvasásiak állanak első helyen; mert az olvasási képesség leend egykor leghathatósabb eszköz a növendéknek önképezésére, s ügyes tanító az olvasási órák alatt legtöbb alkalmat talál a gyermek eszére, szivére és akaratára nevelőleg hatni. Igen rosz iskola az, amelyben a gyermekek mégcsak olvasni sem tanulnak meg. Bizonyos körülmények között megbocsátható a tanítónak, ha tanítványai gyenge számolók, ha a legszükségesebb ügyiratokat sem képesek fogalmazni, ha saját hazájokat vagy a természetet kevésbbé ismerik; de ha olvasni nem tudnak, az soha sem bocsátható meg. Hogy pedig a gyermek legalább értelemmel megtanuljon olvasni, szükséges, hogy iskolai életében, 4—6 éven át, minden tannapon legalább egyszer nyerjen az olvasásból oktatást.

Lássuk mármost, menynyi idő volna egyes iskolákban az olvasási oktatásra fordítandó.

1. Négyosztályu elemi tanodában 20 hetiórával.

Az I. osztályban, melynek tanulói rendszerént három rajra osztandók, egy-egy leckére pedig csak félóra számítandó,

az 1. rajra hetenkint 8
a 2. „ „ 8
a 3. „ „ 8 félórának, tehát összesen 24 félórának kellene jutnia.

A II. osztályban hetenkint 7—8 egész óra.
A III. „ „ 6—7 „ „
A IV. „ „ 5—6 „ „

2. Háromosztályu elemi tanodában 20 hetiórával.

Digitized by Google

Az I., vagyis alosztályban, 3 rajra, összesen 24 félóra.
A II., vagyis középosztályban hetenkint 7—8 óra.
A III., vagyis főosztályban „ 6—7 „

Ha ily tanodában a négyosztályu tanodának föladata oldandó meg, akkor egyik teremben két osztályt kell egyesíteni. Legcélirányosabb levén pedig a 2. és 3. osztályt egyesíteni, a középosztály tanulói két rajra osztatnak; s mi volna ily esetben természetesebb, mint az, hogy az olvasási órákból egy-egy rajra csak 3—4 óra jut. Ez esetben igen tanácsos a különrajbeli tanulókat úgy helyezni el, hogy p. minden padban így üljenek: A. B. A. B. A. B. s í. t. az A. mindig első-, a B. pedig második rajbeli tanulót jelentvén. Ha a helyeket így rendezzük el, akkor igen könnyü lesz a két rajt az olvasási órákban összevonni, úgy, hogy midőn a második rajnak van olvasási órája, akkor az első rajbeliek szomszédjoknak Második-Nyelvgyakorló és Olvasókönyvébe nézzenek, megkivántatván tőlük, hogy, amit az előhaladottabbak már több ügyességgel olvasnak, azt ők is kisértsék meg olvasni és viszont.

3. Kétosztályu elemi tanodában 24 hetiórával.
Az I., vagyis alosztályban, 3 rajjal, összesen 24 félóra.
A II., vagyis főosztályban, 2 rajjal, összesen 7—8 egész óra.

4. Egyosztályu elemi tanodában 24 hetiórával minden rajra legalább öt-öt félórás lecke számítandó. Ily tanodában is célirányosan egyesíthető a két főraj oly módon, mint azt fönebb a 2. pontban mutattam ki.

Az egyosztályu tanodákra vonatkozólag meg kell jegyeznem, hogy nincs ok, miért ne alkalmazhatná a tanító ily tanodában is mind az Első-, mind a Második-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyvet. Ha ezt tennék a t. tanító urak, nem kellene a leckeórák közé honismei, természetrajzi s más ef. tanórákat fölvenniök, ami különben

Digitized by Google

az olvasási oktatás rovására s a tanulóknak — merem állítani — haszontalan gyötrésére szokott történni.

Oktatás és nevelés az olvasás tanítása által olvasókönyveink alapján.

Kedves dolgot vélek tenni, midőn az alábbiakban kimutatom, mily nagy tért nyitnak olvasókönyveink a tanulóknak oktatására és nevelésére. E kimutatás alapján bárkinek lehetségesssé válik a tanítónak szorgalmát s a tanulóknak előhaladását igazságosan itélni még, a tanítónak pedig könnyü lesz az olvasási órákra előkészülnie s a már előadottakat a későbbi oktatásba bevonnia.

Mindenki tudja, mily fontos dolog az emlékező-tehetségre nézve, hogy a mondottak gyakrabban ismételtessenek, s hogy a tanultakról a gyermekektől gyakran számot kérjünk, és mily szükséges föltétele az az erkölcsi nevelésnek, hogy a nemes érzelmek és elhatározások a növendék lelkében sokszor fölujíttassanak; az alábbi összeállítás e tekintetben is alkalmas vezérfonalul kínálkozik.

A római számok az illető olvasókönyvet, az arabszámok pedig az olvasmányokat mutatják ki.

A római számok jelentése az alábbiakban:

I.= Az „Ábécés- és Olvasókönyv"-nek olvasó része.

II.= Az „Első-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv."

III.= A „Második-Nyelvgyakorló- és Olvasókönyv."

IV.= Az „Olvasókönyv a negyedik osztály számára."

Digitized by Google

A) Oktatás olvasókönyveink alapján.

A világ.

A világegyetem III. 83.
A naprendszer IV. 62.
Álló csillagok IV. 64.
A nap II. 52. — III. 85. 86. 88. — IV. 61. 63.
A bolygók IV. 64.
A hold II. 52. — III. 86. 88. 97. — IV. 61. 63.
Az üstökösök IV. 64.

A föld.

A föld alakja III. 93. — IV. 62. 65.
A látkör II. 52. — III. 83. — IV. 61.
Világtájak II. 52. — III. 89. 108. — IV. 61.
Egyenlítő, egyenközü körök IV. 65.
Délkörök IV. 65.
A föld mozgása III. 65. 93.
Nappal és éjjel II. 52. 67. — III. 89. 93. — IV. 61. 65.
Évszakok II. 66. 68. — III. 89. — IV. 65.
Földövek III. 110. — IV. 65.
A földgömb és világrészek III. 106. — IV. 66.
Europa II. 91. — III. 106. 108. 110. 114. 118. 124. 143. — IV. 29. 33. 38. 41. 42. 43. 45. 46. 47. 48. 66. 68. 70.
Ázsia II. 34. — III. 93. 106. 108. 110. 114. — IV. 33. 38. 41. 43. 66. 67.
Afrika III. 50. 106. 107. 108. 110. 113. — IV. 6. 12. 36. 43. 66.
Amerika III. 6. 93. 106. 107. 108. 110. 113. — IV. 29. 66. 70.
Ausztrália III. 106. 110. — IV. 66.

Világtenger.

A világtenger III. 106. — IV. 58. 66.
Éjszaki-jegestenger III. 106. 108. — IV. 66. 67. 68.
Déli-jegestenger IV. 66.
Atlanti-Oceán III. 106. 107. 108. — IV. 12. 66. 67. 68.

Az Atlanti Oceán részei:

Éjszaki tenger III. 114. — IV. 67. 68. — Balti- vagy Keleti-tenger III. 114. 123. — IV. 62. 67. 68. — Földközi- vagy Középtenger III. 106. 108. 112. — IV. 43. 44. 48. 66. 67. 68. 70.

A Földközi-tenger részei:

Ádriai tenger III. 114. 116. — IV. 43. 48. 67. 68. 70. — Egei- vagy Szigettenger III. 116. — IV. 68. — Dardanellák III. 116. — Konstantinápolyi szoros III. 116. — Feketetenger III. 93. 116. — IV. 66. 68.
Csendes-Oceán III. 106. — IV. 66.
Indiai Oceán IV. 66. — Veres tenger IV. 43.

Digitized by Google

Europa.

Europa fekvése és jellege IV. 67.

Hegyek.

Alpesek vagy havasok II. 39. — III. 114. — IV. 67. 68. 70.

Az Alpesek részei: Szent-Bernárd hegy IV. 27. — Orteles IV. 70. — Grossglockner csúcs IV. 70. — Semmering IV. 56. — Leopold hegy III. 116. — Karst IV. 68. 70.

Kárpátok II. 91. — III. 114. — IV. 70.

A Kárpátok részei: Beskidák, Magas-Tátra a Lomnici- és Jégvölgyi-csúcscsal, Magyar-Érchegység, Erdős-Kárpátok IV. 70. — Erdélyi hegyek a Negvi csúccsal III. 114. — IV. 70.

Középeuropai hegyek: Sudetek IV. 70. — Óriás-hegység III. 114. — IV. 70. — Schneekoppe IV. 70. — Morva-sziléziai hegyek III. 114. — Kubany IV. 70. — Csehérdő III. 114. — IV. 70. — Fenyves-erdő IV. 70. — Érchegység III. 114. — IV. 70. — Fekete-erdő III. 116.

Pyrenaeusok IV. 67. 68.

Skandinavi hegység: Kjölen IV. 67.

Rónák.

Magyar rónaság III. 114. — IV. 70.

Lombardi rónaság III. 114. — IV. 70.

Félszigetek.

Skandinavi IV. 68.

Jütland IV. 68.

Pyrenaei IV. 68.

Apennini IV. 68.

Balkán IV. 70.

Szigetek.

Lovodi szigetek IV. 68.

Gottland IV. 68.

Öland IV. 68.

Far-Öer IV. 68.

Island III. 160. — IV. 68.

Sardinia sziget IV. 68.

Sicilia sziget IV. 68.

Görög szigetek IV. 44.

Folyók.

Volga IV. 67.

Pecsora IV. 67.

Dvina IV. 67.

Visztula III. 114. 123. — IV. 67. 68. 70. — Mellékfolyója: Bug IV. 70.

Odera III. 114. — IV. 67. 68. 70. — Mellékfolyója: Oppa IV. 70.

Elba III. 114. 123. 124. — IV. 67. 68. 70. — Mellékfolyói: Moldva III. 114. 133. — IV. 70. — Eger IV. 70.

Veser IV. 67.

Ems IV. 68.

Rajna III. 44. 124. 143. — IV. 41 67. 68. 70.

Szajna IV. 67.

Loire IV. 67.

Duero IV. 67.

Tájo IV. 67.

Ebro IV. 67.

Rhone IV. 67.

Digitized by Google

Po III. 114. — IV. 68. 70. — **Mellékfolyói**: Olona IV. 70. — Adda IV. 70.
Etsch III. 134. — IV. 70.
Duna II. 56. 85. 90. — III. 93. 114. 116. 121. 125. 126. — IV. 19. 41. 46. 67. 70.
A Duna mellékfolyói: Inn III. 114. 116. — IV. 70. (Mellékfolyója: Salzach IV. 70). — Enns III. 114. 124. 126. — (Mellékfolyója: Salza IV. 22.) — Erlaf III. 126. — IV. 22. — Rába III. 124. 125. — Dráva II. 90. — III. 114. — IV. 19. 46. 70. — (Mellékfolyói: Glán IV. 70. — Mura IV. 70.) — Száva III. 114. 116. — IV. 70. — (Mellékfolyója: Laibach IV. 70.) — Morva III. 114. — IV. 70. — (Mellékfolyói: Betsva IV. 70. — Swarzawa IV. 70. — Zwittawa IV. 70.) — Vág II. 90. — Garam II. 90. — Ipoly II. 90. — Tisza II. 85. 90. 91. — III. 114. 125. — IV. 46. 70. — (Mellékfolyói. Hernád IV. 70. — Körös IV: 46. 70. — Maros az Aranyossal IV. 46. — Bega IV. 70.) — Olt IV. 70. — Pruth IV. 70.
Dnieszter IV. 70.
Dnjeper IV. 67.

Tavak.

Boden III. 134.
Balaton II. 57.
Fertő IV. 70.
Zirknitz IV. 70.

Államok.

Ausztriai birodalom.

Ausztriai birodalom II. 92. 99. — III. 108. 114. 116. 126. 133. 136. 163. — IV. 33. 38. 41. 42. 45. 46. 47. 48. 65. 68. 69. 70.
A birodalom jellege IV. 68.

Magyarország II. 56. 85. 93. 94. 101. — III. 114. 115. 116. 127. 149. 163. — IV. 33. 41. 45. 46. 47. 48. 69. 70.

Magyarország városai: a) **A Dunánninneni kerületben**: Buda II. 101. — III. 115. 116. — IV. 41. 70. — Esztergam II. 56. 85. 93. 94. — III. 115. 116. — Maros III. 116. — Pest II. 7. 56. 98. — III. 93. 115. 116. — IV. 48. 70. — Pezsony II. 56. — III. 115. 116. 136. — IV. 70. — Vác II. 56. — III. 116. — Visegrád III. 116. — b) **A Dunántúli kerületben**: Csatári monostor III. 135. — **Eszterháza** II. 96. — Győr II. 61. 85. — Komárom II. 56. 93. — III. 116. — Szent-Márton kolostor II. 61. 85. — Somlyó IV. 41. — Soprony III. 115. — IV. 70. — Szombathely II. 61. — Tihany II. 57. — c) **A Tiszánninneni kerületben**: Eger IV. 41. — Kassa III. 115. — IV. 70. — Tokaj IV. 41. — d) **A Tiszántúli kerületben**: Debrecen III. 115. — Nagyvárad II. 89. — III. 115. — IV. 70. — Szeged II. 99. — III. 115. — Temesvár III. 115. — IV. 70. — Bánát földe III. 114. 115. — IV. 38. 42. 46. 48.

Digitized by Google

Erdélyország II. 85. 99. — III. 114. 115. 163. — IV. 33. 41. 45. 46. 47. 70.

Erdélyország városai: Kolozsvár III. 115. — Maros-Ujvár III. 163. — Nagy-Szeben III. 115. — IV. 70.

Horvát- és Tótország III. 114. 115. — IV. 33. 41. 70. — Városok: Vukovár III. 116. — Zágráb III. 115. — IV. 70.

Magyar-tengerpart IV. 42. 45. 47. 65. — Város. Fiume IV. 38.

Katonai-örvidék III. 115. IV. 47. 70. — Város: Mehádia IV. 38.

Dalmátország III. 115. 137. 163. — IV. 38. 41. 45. 46. 48. 65. 70. — Város: Zára IV. 70.

Austriai főhercegség III. 106. 114. 125. 127. 130. 142. 143. — IV. 70. — Részei: a) Alsó-Austria III. 115. — IV. 41. 48. 56. 70. — Városok: Aspern III. 143. — Baden IV. 70. — Bécs II. 93. 97. 99. — III. 58. 93. 114. 115. 116. 121. 136. 140. 141. 142. 143. 146. — IV. 41. 43. 46. 70. — Bécs-Ujhely III. 137. — Heiligenstadt III. 121. — Klosterneuburg III. 116. — IV. 46. — Krems III. 116. — Mölk III. 116. 126. — Simmering III. 121. — Vagram III. 143. — b) Felső-Austria III. 115. 163. — IV. 41. 45. 47. 48. 70. — Városok: Hall IV. 70. — Ischl III. 163. — Linz III. 115. 116. — IV. 70.

Salzburg III. 115. — IV. 33. 45. 46. 48. 70. — Városok: Gastein IV. 70. — Salzburg város III. 115. 121. — IV. 22. 70.

Steierország III. 114. 115. — IV. 33. 41. 43. 45. 46. 47. 48. 56. 70. — Városok: Gleichenberg IV. 70. — Grátz III. 115. — IV. 70. — Maria-cel IV. 22.

Illyr-királyság IV. 70. — Részei: a) Karinthia III. 115. — IV. 16. 33. 47. 48. 70. — Városok: Klagenfurt III. 115. — IV. 70. — Preblau IV. 70. — b) Krajna III. 114. 115. — IV. 47. 48. 70. — Városok: Idria IV. 47. 70. — Laibach III. 115. — IV. 70. — Töplitz IV. 70. — c) Görtz, Gradiska, Istria és Triest III. 115. 116. 163. — IV. 41. 43. 44. 48. 70.

Tirol és Vorarlberg II. 39. 92. — III. 64. 76. 115. 134. 144. 163. — IV. 41. 45. 46. 48. 70. — Városok: Berneck III. 134. — Botzen II. 39. — Bludenz III. 134. — Hall III. 163. — Innsbruck II. 39. 92. — III. 115. 134. — IV. 70. — Landek III. 134. — Meran III. 134. — Mitterolang III. 144. — Rabb IV. 70. — Rohnerhof III. 134. — Zirl II. 92.

Csehország III. 115. 123. 133. 149. — IV. 33. 41. 43. 46. 48. 65. 70. — Városok: Franzensbad IV. 70. — Karlsbad III. 133. — IV. 70. — Libic III. 123. — Margit zárda III. 123. — Marienbad IV. 70. — Melnik IV. 41. — Prága II. 85. — III. 58. 115. 123. 133. — IV. 70. — Teplic III. 133. — IV. 70.

Digitized by Google

Morvaország III. 114. 115. 149. — IV. 33. 43. 48. 70. — Város: Brünn III. 115. — IV. 70.
Szilézia III. 114. 115. 136. 149. — IV. 48. 65. 70. — Város: Troppau IV. 70.
Galicia és Lodoméria III. 114. 115. 163. — IV. 33. 45. 48. 65. 70. — Városok: Bochnia III. 163. — Krakkó III. 115. 123. — IV. 70. — Lemberg III. 115. — IV. 70. — Vieliczka III. 163. — IV. 45.
Bukovina III. 114. 115. — IV. 45. 46. 70. — Város: Cernovitz IV. 70.
Lombard-Velence II. 59. 76. 115. 124. — IV. 38. 41. 42. 44. 47. 48. 65. 70. — Városok: Abano IV. 70. — Padua III. 115. — Velence város II. 59. — III. 115. — IV. 6. 70. — Verona III. 115. 125.

Németország.

Németország II. 39. 85. 87. — III. 93. 121. 122. 124. 128. 142. — IV. 68. 69.
Poroszország III. 114. 123. 136. 144. — IV. 45. 68. 70. — Városok: Frauenburg IV. 62. Koblenz III. 143. — Köln III. 44.
Bajorország III. 114. 116. 124. 130. 136. 144. — IV. 68. 70. — Városok: Donauwörth III. 116. — Ingolstadt III. 116. — Mühldorf III. 130. 131. — Passau III. 116. 121. — Regensburg III. 116.
Würtenberg III. 114. — IV. 68. — Város: Ulm II. 90. — III. 116.
Szászország III. 114. 124. — IV. 68. 70.
Badeni nagyhercegség III. 116. IV. 68. — Város: Baden II. 100.
Braunschweig hercegség II. 59. — IV. 68.
Lichtenstein fejedelemség IV. 68. 70.
Németország egyéb részei IV. 68. — Városok. Aachen III. 124. — Brema IV. 68. — Frankfurt IV. 68. — Fulda III. 122. Geismar III. 122. — Germersheim III. 135. — Gnesen III. 123. — Hamburg IV. 68. — Konstanz III. 134. — Lübeck IV. 68. — Mainz III. 122. 123. 135. — Magdeburg III. 123.

Egyéb államok.

Svaic III. 114. 128. 134. — IV. 45. 68. 69. 70. — Aargau III. 128. 134. — Habsburg III. 128. 134. 146.
Hollandia IV. 68. 69.
Belgium III. 44. — IV. 68. 69. — Város: Antwerpen III. 44.
Dánia IV. 68. 69.
Svéd- ós Norvégország III. 57. — IV. 68. 69.
Nagybritannia IV. 68. — Részei a) Angolország III. 93. 112. — IV. 29. 33. 43. 48. 69. — b) Irland IV. 68. 69. — c) Skóthon IV. 69.
Franciaország II. 99. — III. 124. 143. 144. — IV. 41. 43. 68. 69.
Spanyolország III. 107. 124. — IV. 42. 47. 68. 69. — Városok: Kádix III. 107. — Palos III. 107.
Portugallia III. 107. — IV. 68. 69.
Olaszország II. 5. 39. — III. 39.

Digitized by Google

121. 123. 124. — IV. 41. 42. 43. 68. 69. — Részei: a) Piemont III. 107. 114. — IV. 68. 70. — Város: Genua III. 107. — b) Lombardia IV. 70. — Város: Majland III. 115. — IV. 12. 70. — c) Toskána IV. 68. — d) Modena III. 114. — IV. 68. 70. — e) Két-Szicilia IV. 68. — Város: Nápoly III. 121. — f) Parma III. 114.— IV. 68. 70.
Egyházi állam III. 114. — IV. 68. 70. — Város: Róma II. 5. 112. — III. 39. 118. 119. 120. 123. 124. — IV. 6. 12. 20.
Görögország III. 9. 116. — IV. 41. 42. 68. 69.
Oroszország III. 57. 114. — IV. 45. 68. 69. 70. — Részei: Lapphon III. 57. — Lengyelország III. 123. — IV. 69. 70. — Podolia IV. 70. — Volhynia IV. 70. — Bessarábia IV. 70.
Törökország III. 114. 116. — IV. 42. 68. 69. 70. — Részei: Szerbia IV. 70. — Város: Belgrád II. 99. — III. 116. — Moldva-Oláhország III. 116. — IV. 70. — Város: Orsova III. 116. — Bosznia és Hercegovina IV. 70. — Montenegro IV. 70. — Albania IV. 70. — Macedonia III. 9.

Ázsia.

Hegyek.

Ural IV. 47. 67.
Kaukazus IV. 41.
Örményhegység: Ararát IV. 41.
Taurus. IV. 41.
Libanon III. 112.

Szigetek.

Rhodus IV. 44.
Cyprus IV. 6.
Dél-Ázsia szigetei IV. 43.

Vizek.

Kaspitó III. 93. — IV. 67. 68.
Eufrates folyó III. 112.

Államok.

Ázsiai-Törökország. Részei: a) Palaestina III. 112. 118. 120. 127. — IV. 6. 41. Palaestináról III. 112. szól körülményesen. Ezen olvasmányban előfordulnak nevezetesen: Efraim hegy, Golgotha, Morea, Olajfák hegye, Sion, Karmel és a Libanonhegy. A Jozafát völgy. A holttenger, Genezarethi-tó, Jordán-folyó, Cedron patak. Galilaea, Szamaria, Judaea és Perea tartományok. Galilaeaban Betsaida, Kafernaum, Kána, Naim, Nazareth, Tiberias—, Szamariában Szamaria és Sichem—; Judaeában Bethlehem, Emmaus, Jericho és Jeruzsalem városok. Ezenkívül előfordulnak még: Szamaria tartomány III. 119. — Judaea tartomány III. 118. 119. 120. — Bethlehem város

Digitized by Google

III. 118. — Jeruzsalem város III. 119. 120. 127. — IV. 6. — b) Sziria III. 112. 119. — Város Antiochia III. 119. — — IV. 6. — c) Kis-Ázsia vagy Natolia III. 118. 119. — IV. 6. 58. — Városok : Smyrna II. 34. — Magnesia IV. 58.
Arábia IV. 33. 43. — Város : Mokka IV. 43.
Perzsia IV. 33.
Kelet-India IV. 42. 43.
China IV. 42. 43.

Afrika.

Kanári szigetek III. 107.
Nilus folyó IV. 12. 66.
Egyiptom tartomány IV. 6. — Városok : Alexandria IV. 6. 43. — Kairó IV. 43.

Amerika.

Szigetek : Grönland III. 57. — Nyugatindiai szigetek III. 113. — IV. 43. — Haiti III. 107. — Cuba III. 107.— San-Salvador III. 107.
Államok : a) Éjszak-Amerika III. 106. — IV. 38. 43. — Egyesült államok IV. 43. — Mexiko IV. 43. — b) Dél-Amerika III. 106. — IV. 35. 43. — Nyugat-India III. 6. 106. — IV. 42. 43. — Brazilia IV. 43.

A természet.

Termények.

Állatok.

Az állatokról általában II. 78.

Emlősök.

Az emlősökről általában III. 60.
Bárány II. 17. — III. 46. 50. 52.
Bika III. 61.
Borz IV. 38.
Cet II. 57. — III. 60.
Cickány IV. 39.
Denevér v. bőregér IV. 35.
Disznó v. sertés II. 48. — III. 60. 154. — IV. 38.
Egér II. 110. — III. 53. 60. — IV. 38.
Elefánt II. 10. 108. — IV. 39. 60.
Farkas III. 60.
Görény IV. 38.
Háziállatok II. 78.
Hörcsög III. 75.
Iramgím III. 57.
Juh III. 52. 60.

Digitized by Google

Kecske III. 15. 51. 60. 61. — IV. 34.
Kutya II. 46. 111. 112. — III. 52. 55. 57. 58. 59. 60.
Ló II. 63. — III. 57. — IV. 33.
Macska II. 10. — III. 52. 53. 60. 61.
Majom II. 16. 108. — III. 60. 110.
Medve I. 19. — II. 16. 51. 108. — III. 42. 60. 125.
Mókus v. evetke II. 78. — III. 56. 60. 156.
Négylábuak II. 78.
Nyest III. 55. 60. 61.
Nyul II. 78. — III. 55. 60.
Oroszlán II. 110. — III. 42. 52. 60. 98. 110.
Ökör vagy tulok II. 65. 69. — III. 60.
Őz II. 78.
Róka I. 22. — II. 46. 50. 78. 117. — III. 21. 55. 60.
Sün III. 53. — IV. 38.
Szamár II. 79. — III. 4. 52. 60.
Szarvas II. 78. — III. 60. 131. 133.
Tehén III. 51. 60.
Tengeri nyul II. 78.
Teve II. 108. — III. 57. 60.
Tigris III. 110.
Vadállatok II. 78.
Vadkan III. 131.
Vakond III. 54. 60. — IV. 39.
Zerge II. 39. 92.

Madarak.

A madarakról általában II. 62. 67.
Bagoly III. 67.
Barázda-billegető II. 28. 78. — IV. 36. 39.
Cinke IV. 39.
Csattogány III. 16.
Csirke III. 52. 61.
Daru III. 68.
Dobosgém III. 68.
Éneklő madarak II. 15. — III. 62.
Fecske II. 10. 27. 28. 78. — III. 67. 91. 110. — IV. 36. 37.
Fülemüle vagy csalogány II. 28. 69. 78. — III. 94.
Fürj vagy pitypalaty II. 65. 78.
Galamb II. 10. — III. 26. 67. 96.
Gém II. 10. — III. 68.
Gerlice IV. 36.
Gólya I. 35. — III. 67. 68. 91. — IV. 37. 38.
Harkály IV. 36. 37. 39.
Hattyu III. 33.
Holló II. 10. 78. — III. 21. 67.
Jérce III. 61.
Kakas II. 46. 79. — III. 18. 61.
Kakuk II. 69. 78. — III. 91. 95. — IV. 36.
Kanári II. 26.
Karvaly IV. 36.
Kácsa v. réce I. 22. — II. 10. 64. 78.
Kenderice II. 28. 78.
Lud II. 10. 78. — III. 33. 64. 67.
Ökörszem IV. 36.
Ölyv IV. 19.
Pacsirta II. 69. 78. — III. 63. 67. 88. 91.
Papagály III. 67. 107. 110.
Páva III. 18. 33. 67.
Pinty II. 78. — III. 67.
Poszáta II. 78. — IV. 36.
Rigó II. 78. — IV. 36.
Sas III. 67.
Seregély II. 14. — IV. 37. 39.
Sólyom IV. 37. 38.
Struc III. 67.

Digitized by Google

Szalakóta IV. 38.
Szarka III. 28.
Tengelic II. 28.
Tyuk II. 78. — III. 52. 61. 67. 80. — IV. 37.
Vadgalamb II. 28. 50.
Vándormadarak II. 28.
Veréb II. 50. 78. — IV. 39.
Vércse III. 61.
Vörösbegy II. 28. 78. — III. 64. — IV. 19. 36.

Hüllök.

A hüllőkről v. kétéltüekről általában III. 70.

Békák III. 68. 70. 81.
Csörgőkigyó IV. 38.
Gyik III. 69. 70.
Kecskebéka III. 68.
Kigyók III. 6. 70. 110. — IV. 38.
Krokodil III. 70.
Kurtakigyó IV. 38.
Óriás-zuzár IV. 38.
Sikló IV. 38.
Teknősbéka III. 70.
Vakkigyó II. 108. — IV. 38.
Vipera IV. 38.
Zöldbéka III. 68.

Halak.

A halakról általában II. 57. — III. 72.

Angolna II. 57. — III. 72.
Csuka II. 57. — III. 72.
Félszegúszó II. 108.
Fogas II. 57.
Harcsa III. 72.
Hering II. 57. — III. 72.
Kecsege III. 72.
Pisztráng II. 57. — III. 71. 72.
Ponty II. 57. — III. 72.
Sügér II. 57.
Tőkehal II. 57.

Rovarok,

A rovarokról v. ízállatokról általában III. 79. — IV. 38. 39.
Acsa IV. 36.
Báb III. 76.
Bögöly III. 52.
Cserebogár II. 77. — III. 72. 73. — IV. 39.
Darázs III. 79.
Dögészek IV. 38.
Gubonc III. 154.
Hangya III. 2. 79. — IV. 40.
Hernyók II. 15. — III. 76. 77. 79. — IV. 36.
Lepkék II. 78. — III. 30. 68. 76. 77.
Légy II. 78. — IV. 39.
Lóféreg III. 54.
Méh I. 19. — II. 69. 76. 78. — III. 30. 34. 74. 75. 79. 148. — IV. 39. 40.
Sáska IV. 39.
Selymér III. 76. 79. 91.
Szunyog III. 62. 68. 69. 71. 78. 79. — IV. 39.
Tücsök III. 69. 75. 79.

Férgek.

A férgekről általában II. 78. — III. 54. 61. 62. 71. 77. 80. — IV. 38.
Csiga III. 68. 82. — IV. 38.
Földigiliszta III. 80.
Lisztféreg III. 64.
Métely III. 52.
Nyü III. 57.
Pióca III. 81.
Pók II. 108. — III. 78.
Szivacs IV. 44.

Digitized by Google

Növények.

A növényekről általában II. 70. 71. — III. 147.

Fák.

A fákról általában II. 49. 58. 70. 71. 108.
Almafa II. 15. 70. 71. 81. — III. 148. 151.
Barackfa II. 70. 71.
Berkenyefa II. 39.
Bikkfa II. 111. — IV. 48.
Bodzafa III. 64.
Citromfa II. 39. 70.
Cseresnyefa II. 70. 71. 81. — III. 148.
Cserfa II. 45. 48.
Diófa II. 39. 70
Eperfa II. 45.
Fehérszederfa III. 76.
Fenyő II. 78. — III. 57. 155. — IV. 48.
Fügefa II. 39. 70. — III. 112.
Gesztenyefa II. 70.
Gyümölcsfák II. 15. 39.
Hársfa II. 49.
Kávéfa IV. 43.
Kokuszfa III. 113.
Körtefa II. 15. 18. 45. 70. 71. 81. — III. 153.
Lomblevelüek III. 64.
Meggyfa II. 70.
Mondolafa IV. 44.
Narancsfa II. 39. 70.
Olajfa III. 112.
Pálma III. 112.
Szilvafa II. 15. 39. 70. 71.
Tölgyfa III. 154.
Tülevelüek II. 116. — III. 64.
Vadberkenyefa III. 64.

Bokrok.

A bokrokról v. cserjékről általában II. 62. 70. 71. 108.
Afonya II. 70. — IV. 38.
Csipkebokor II. 117.
Galagonya II. 50.
Kökény II. 70. 108.
Málna II. 70.
Mogyoró II. 70. — III. 156.
Nadragulya II. 70. — III. 150.
Pamutcserje IV. 43.
Pöszméte II. 70. 71.
Ribiszke II. 71.
Rózsa II. 69. 71. 81. 107.
Somfa II. 70.
Szőlő II. 39. 81. 106. 108. — IV 41.

Fünemüek és füvek.

A füvekről általában II. 17. — III. 11.
Aranyvirág II. 81.
Árpa II. 114. — III. 157.
Bab II. 71.
Bársonyvirág III. 148.
Borsó II. 71. - - IV. 34.
Burgonya II. 71. 108. 114. — IV. 29.
Buza II. 81. 91. 106. 114. — III. 157. — IV. 42.
Buzavirág II. 81. 114. — III. 148.
Bükköny IV. 34.
Bürök IV. 34.
Cukornád IV. 43.
Cukorrépa IV. 43.
Csalán III. 77.
Csillagfürt II. 71.
Csucsor III. 148.
Farkastej IV. 34.
Gabona II. 78. 108. 114. — IV. 61. 157.

Digitized by Google

Georgina III. 148.
Gerepcsin III. 148.
Gumósnövények II. 71.
Gyöngyvirág II. 69. 71. 81. — III. 148.
Hagyma: veres- és fogbagyma II. 71.
Harkáliák III. 148.
Hóvirág II. 71. 81. — III. 148.
Hüvelyes vetemények II. 71.
Ibolya II. 69. 71. 81. — III. 95. 148.
Jácint II. 81. — III. 148.
Kakukfü II. 17.
Kankalin II. 71. — III. 95.
Káposzta II. 71. 106.
Kender III. 149.
Kikerics III. 148.
Kökörcsin III. 148.
Kukorica III. 157. — IV. 42.
Len III. 149.
Liliom II. 71. 81. — III. 148.
Lóhere II. 17. 114. — IV. 34.
Mák II. 106.
Mérgesnövények III. 150.
Mocsárvirág III. 148.
Muhar II. 17.
Murok II. 71. — III. 64. — IV. 34.
Napraforgó III. 148.
Narcis III. 148.
Nád II. 91.
Nebántsvirág III. 148.
Nefelejcs II. 81. — III. 30. 148.
Őszirózsa II. 71.
Pipacs II. 114. — III. 148.
Pünkösdirózsa III. 148.
Retek II. 71.
Rezeda III. 148.
Répa IV. 34.
Rizs IV. 42.
Rozs II. 4. 114. — III. 157. — IV. 42.
Saláta II. 71.
Sárgaviola III. 148.
Szegfü II. 71. 107. — III. 148.
Szironták III. 148.
Takarmányfü III. 157.
Tönköly III. 157.
Tőzike III. 148
Tulipán II. 71. — III. 148.
Uborka II. 71.
Veresrépa II. 71.
Viola II. 71. 72. — III. 148.
Virágok II. 69. 71. 73. 76. 107. — III. 148.
Zab II. 114. — III. 157. — IV. 34.
Zeller II. 71.

Rejtett virágúak.

Gombák III. 161.
Iramzuzmó III. 57. 160.
Izlandizuzmó III. 160.
Mohok III. 64. 160.
Zuzmók III. 57. 160.

Ásványok.

Az ásványokról általában III. 162.
Arany III. 165. — IV. 46. 47.
Barnaszén III. 164. — IV. 48. 59.
Cin III. 165. — IV. 47.
Ezüst III. 165. — IV. 46. 47.
Fémek III. 165. — IV. 46. 47.
Földigyanta IV. 48.
Gyantakő IV. 59.
Gyeptőzeg III. 164. — IV. 48.
Gyulányok III. 164.
Higany IV. 46. 47. 54.
Horgany IV. 46.
Kén IV. 47. 48.
Konyhasó III. 163. — IV. 45.

Digitized by Google

Kőszén III. 164. — IV. 48.
Mágneskő IV. 58.
Mészkő. III. 28. 162.
Ólom III. 165. — IV. 46.
Platina IV. 47.
Réz III. 165. 166. — IV. 46.
Vas. III. 166. — IV. 46. 47.

A természet müködése.

Delejesség IV. 58. 59. 60.
Delejtű v. kompasz. IV. 58.
Dér III. 100. — IV. 51.
Dörgés III. 102. — IV. 59.
Eső II. 56. — III. 100.—IV. 53. 57.
Égiháboru v. zivatar. III 102.— IV. 59.
Fagyás II. 57.
Fény sebessége IV. 59.
Folyóviz II. 57. — IV. 57.
Forrás IV. 49.
Felhő II. 56. — III. 100. — IV. 52. 57.
Gáz IV. 48.
Göz III. 100. — IV. 49.
Gözerőmű IV. 56.
Gőzgép IV. 54.
Hang sebessége IV. 59.
Harmat III. 100. — IV. 51.
Hévmérő IV. 54. 55.
Hó II. 56. — III. 100. — IV. 53. 57.
Jégeső III. 100. — IV. 53. 57.
Köd II.56.— III. 100.— IV. 52.57.
Levegő II. 56. — III. 99.
Légnyomás III. 99.
Légsulymérő IV. 55.
Légvonal III. 103. 105.
Mágnes IV. 58.
Melegség IV. 54.
Pára III. 100. — IV. 50.
Párolgás IV. 57.
Szél II. 56. — III. 99.
Szénsav IV. 41.
Színek II. 81. — III. 101.
Szivárvány II. 81. — III. 101.
Táviró IV. 60.
Tenger II. 57. — IV. 57.
Tűz III. 105.
Világosság IV. 59.
Villanyfelhők IV. 59.
Villanyosság IV. 59. 60.
Villanyvezetők IV. 59 60.
Villám III. 102. — IV. 59.
Villámhárító III. 103. — IV. 59.
Viszhang II. 8.
Víz II. 57. — IV. 57.

Az ember.

A test és lélek.

Az ember testéről általában II. 104. — IV. 71. (1. rész.)
A test tagjai II. 105.
A fej II. 106.
Az érzékek II. 106. 107. — IV. 72. (1. r.)
A szem II. 108.
Egészségi szabályok IV. 28.
Az ember lelkéről általában II. 104. IV. 71. (1. r.)
Elme IV. 37. 72. (1. r.)
Elmebetegség v. tébolyodás II. 106.

Digitized by Google

Ész IV. 71. (1. r.)
Érzőtehetség II. 62. — IV. 41.
Becsületérzés I. 21. — III. 11. 19. 39.
Hazaszeretet II. 83. 99. — III. 39. 117. — IV. 72. (8. r.)
Hálaérzelem I. 18. 19. — II. 1. 43. 62. 73. — III. 6. 13. 44. 137.
Igazságérzet I. 28. — III. 19. 137.
Lelkismeret v. erkölcsi-érzelem I. 31. — II. 26. — III. 19. 27. — IV. 30.
Remény III. 37. 44. 51. 155.
Rokonszenv I. 16. 17. 23. 24. 27. — II. 11. 59. — III. 65.
Szeretet II. 62. — III. 144. — IV. 17. 72. (1. r.)
Vallási-érzelem II. 25. 82. — III. 30. 44. 129. — IV. 22.
Ösztön II. 62. — IV. 37.
Szabadakarat IV. 30. 71. (1. r.)
Jellem III. 11. 19. — IV. 6.
Erény IV. 30.

Emberfajok.

Az ember fajairól általában III. 110.
Kaukazusi-törzs III. 110. — IV. 66. 69.
Mongol-törzs III. 110. — IV. 66.
Indián-törzs III. 107. 110. — IV. 66.
Aethiopiai v. szerecsen-törzs III. 110. 113. — IV. 66.
Maláji-törzs III. 110. — IV. 66.

A nyelv.

A nyelvekről általában, s különösen a román, germán és szláv nyelvtörzsekről, s a magyar, török és ujgörög nyelvről IV. 69.

Nemzetiség.

Angolok IV. 4. 29.
Bajorok III. 124. 130. 136.
Csehek III. 123.
Dalmaták III. 130.
Franciák II. 99. — III. 124. 136. 143. 144. — IV. 66. 69.
Frízek III. 122.
Görögök IV. 69.
Horvátok IV. 70. (3. rész.)
Indiánok III. 107.
Kunok II. 87.
Lappok III. 57.
Lengyelek III. 123. — IV. 70. (3. r.)
Magyarok II. 85. 99. 101. — III. 123. 125. 126. 136. — IV. 22. 69. 70. (3. r.)
Németek II. 87. — III. 121. 124. 128. 130. — IV. 69. 70. (3. r.)
Olaszok III. 124. — IV. 42. 69. 70. (3. r.)
Oláhok III. 116. — IV. 42. 69. 70. (3. r.)
Oroszok IV. 45. 68.
Poroszok III. 123. 136.
Portugallok III. 107. — IV. 69.
Spanyolok III. 107. 124. — IV. 69.
Svédek III. 57.
Szamojédok III. 57.
Szászok III. 124.
Szerbek IV. 70. (3. r.)
Szlávok IV. 69. 70. (3. r.)
Tatárok IV. 22.
Tirolok III. 64. 134. 144.
Törökök II. 93. 99. 101. — III. 58. — IV. 69.

Digitized by Google

A vallás.

Keresztények II. 34. 85. 101. — III. 9. 118. 120. 122. 126. 127. — IV. 4. 6. 66. 69.
Katholikusok IV. 69.
Protestánsok IV. 69.
Görög-nem-egyesültek IV. 69.
Zsidók II. 34. — III. 118. 120. IV. 6. 69.
Mahomedánok v. az Izlam követői II. 101. — III. 127. — IV. 69.
Pogányok II. 34. 85. — III. 122. 123. 125. — IV. 4. 6. 31. 66.

Az emberi tevékenység.

Az emberi tevékenységről általában III. 9.
A munka IV. 71. (2. r.)
A munka megosztása III. 9. — IV. 71. (3. r.)
Asztalos II. 43. — III. 9. 155. — IV. 71. (3. 5. rész).
Bádogos III. 166.
Bányász III. 165. — IV. 70. (3. r.) 71. (5. r.)
Bognár v. kerékgyártó IV. 71. (4. r.)
Cserzővarga v. magyar-timár II. 48.
Csizmadia III. 9. — IV. 71. (4. 5. rész.)
Erdész IV. 71. (5. r.)
Fazekas IV. 71. (5. r.)
Festész III. 44.
Festő IV. 71. (5. r.)
Földmíves I. 19. — II. 4. 5. 102. — III. 9. 11. 32. 35. 36. 55. 64. 121. 134. 153. — IV. 16. 70. (3. r.) 71. (3. 4. 5. rész.)
Fuvaros III. 4.
Gyárnok IV. 71. (5. r.)
Gyógysze rész III. 81. 141.
Hajós III. 23. 107.
Halász III. 71. — IV. 71. (5. r.)
Hivatalnok II. 21. — III. 139.
Juhász I. 28. — II. 48. — III. 4.
Kalapos IV. 71. (4. r.)
Katona II. 48. — III. 137. 145.
Kádár II. 48.
Kereskedő II. 48. — III. 23. 44. — IV. 70. (3. r.) 71. (4. 6. r.)
Kertész II. 58. — IV. 29. 70. (3. r.) 71. (5. r.)
Keztyűs III. 52.
Késes III. 167. — IV. 71. (5. r.)
Kézmíves III. 9. — IV. 71. (5. r.)
Kovács II. 23. — IV. 71. (5. r.)
Kötélgyártó III. 149.
Kőmíves III. 44. 162.
Kővágó III. 162. IV. 71. (5. r.)
Lakatos III. 166. 167. — IV. 71. (5. r.)
Levélhordó III. 44.
Mészáros IV. 71. (3. r.)
Molnár II. 115. — III. 4. 72. 134. — IV. 71. (3. r.)
Művész III. 44.
Napszámos II. 22. — III. 11. 13. 17. — IV. 30.
Orvos III. 141.
Órás II. 40. — IV. 71. (3. r.)
Pap II. 42. — III. 145. — IV. 16.
Pásztor II. 38.
Pék v. sütő III. 9. — IV. 71. (3. 4. r.)
Póstalegény III. 109.
Posztós III. 107. — IV. 71. (5. r.)
Szabó IV. 71. (3. 4. 5. rész.)
Szakács IV. 29.
Színész IV. 21.
Szűcs III. 52.
Takács III. 149. — IV. 71. (5. r.)

Digitized by Google

Tanitó II. 58. — III. 9. — IV 72. (2. r.)
Tiszttartó II. 25.
Ügyvéd IV. 18.
Vadász II. 14. — III. 55. — IV. 71. (5. r.)
Varga v. cipész III. 52.
Zenész II. 96.

A társadalom.

A társadalomról általában III. 9. — IV. 71. (1. rész.)
Család II. 103. — IV. 72. (1. rész).
Családfők II. 103. 106. — IV. 72. (1. r.)
Iskola III. 9. — IV. 72. (2. r.)
Község II. 103. — IV. 72. (3. r.)
Elüljárók II. 103. — III. 32. 145. — IV. 72. (3. r.)
Szülőföld II. 83.
Állam IV. 72. (4. r.)
Fejedelem II. 103. 106. — IV. 72. (4. 7. r.)
Haza II. 83. 103. — IV. 72. (8. r.)
Egyház IV. 72. (5. r.)
Egyházfő II. 106.
A törvény IV. 72.

A történet.

Hazai történet.

A magyarok megtérése II. 85.
I. András király II. 57.
II. András király II. 37. — III. 127.
Belgrád ostroma II. 99. (2. r.)
I. Béla III. 9.
Buda visszavétele 1686-ban II. 101.
Dugovics Titusz II. 99. (2. r.)
Eszterházy Imre esztergami érsek II. 94.
I. Ferenc király II. 99. (4. r.) 100. — III. 142. 143. 144.
Francia háboru 1809-ben II. 99.
Gertrud királyné II. 37.
Géza fejedelem II. 85. — III. 123.
Hunyady János II. 99. (1. r.)
Imre király III. 127.
II. József király II. 97. 98. — III. 139. 140. 141.
Kapisztrán János II. 99. (2. r.)
Kemény Simon II. 99. (1. r.)
Kollonics Lipót esztergami érsek II. 93.
I. Lipót király II. 101.
Lotharingi Károly herceg II. 101.
Mária Terézia királynő III. 136. 137. 138.
Nagy Lajos király IV. 22.
Pázmány Péter esztergami érsek II. 93.
Szapáry Péter II. 101.
Szent István király II. 85. 86. — III. 9.
Szent László király II. 88.
Tököli Imre II. 89.
Török hadjáratok II. 99, (1. 2. r.) 101.
Török uralom Magyarországon II. 89. 101.

Szent-történet.

A Szentlélek eljövetele I. 33.
Ábrahám III. 112.
Bölcs Salamon IV. 10.
Dávid és Góliát III. 42. 43.

Digitized by Google

Dávid király III. 112.
Három király III. 45. — IV. 64.
Jákob III. 112.
Jézus Krisztus III. 112. 118.
Jézus születése I. 36. — III. 46.
Jézus a kisdedek közt II. 33.
Jézus kinszenvedése I. 33. III. 112.
Jézus mennybemenetele I. 33.
Mária-cel (bucsujáró hely Stajerországban) története IV. 22.
Monika (sz. Ágoston anyja) IV. 12.
Morus Tamás IV. 4.
Nerii szent Fülöp IV. 18.
Sirach fia III. 132. — IV. 8.
Szent Adalbert II. 85. — III. 123.
Szent Ambrus IV. 12.
Szent Ágoston IV. 12.
Szent Bonifác III. 122.
Szent Erzsébet II. 37.
Szent István király II. 86.
Szent János evangelista III. 47.
Szent Károly III. 124.
Szent László király II. 88.
Szent Márk IV. 6. 12.
Szent Márton II. 61.
Szent Pál apostol III. 9. 119.
Szent Péter III. 119.
Szent Polikárp II. 34.
Szent Szeverin III. 121.
Tóbiás IV. 2.

Világtörténet.

A könyvnyomtatás föltalálása III. 135.
Albert német császár III. 130.
Amerika fölfödöztetése III. 107.
Asperni ütközet III. 143.
Avarok III. 124. 125.
Az Ausztriai birodalom östörténete III. 125. 126. 128. 130.
Az emberi nem elterjedése a földön IV. 66.
Babenbergi Lipót osztrák határgróf III. 125. 126.
Bajor Lajos III. 130. 131.
Bajorok III. 124.
Bécs ostroma a törökök által II. 93.
Boleszló lengyel herceg III. 123.
Bonaparte Napoleon III. 143. 144.
Csehek III. 123. 133.
Drake Ferenc IV. 29.
Fabricius római vezér III. 39.
Franciák III. 143.
Franklin III. 103.
Frankok III. 124.
Fridrik, a szép III. 130. 131.
Fridrik, ausztriai herceg III. 134.
Frízek III. 122.
Görögök IV. 59.
Gutenberg János, Fauszt és Schöffer III. 135.
Habsburgi Rudolf II. 87. — III. 128 129.
Haydn József II. 96.
Hofer András III. 144,
Jeruzsalem pusztulása III. 120.
IV. Károly császár III. 133.
Károly főherceg III. 143.
Keleti-góthok III. 121.
Keresztes háboru IV. 43.
Kolumbus III. 107.
Kopernik Miklós IV. 62.
III. Leo pápa III. 124.
Longobárdok III. 124.
Luticiaiak III. 123.
Magyarok III. 125. 126.
Miksa német császár II. 92.
Nagy Károly III. 124. 125.
Németek III. 121. 122. 128.
Odoaker III. 121.
I. Ottó császár III. 125.

Digitized by Google

II. Ottó császár III. 125.
III. Ottó császár III. 123.
Phöniciaiak III. 112. — IV. 59.
Pipin III. 124.
Poroszok III. 123.
Pyrrhus III. 39.
Rómaiak III. 39. 120. — IV. 31.
Sigmair Péter III. 144.
Szászok III. 124.
Theodorik III. 121.
Titus III. 120.
Wagrami ütközet III. 143.
Vespasian III. 120.
Zsidók III. 112. 120.
Zsigmond császár III. 134.

B) Nevelés olvasókönyveink alapján.

Észképezés.

A szemlélőtehetség képezése II. 40. 64. 70. 71. 73. 76. 78. 105. 106. 107. 108. 114. 115. — III. 51. 52. 53. 54. 56. 57. 60. 61. 64. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 76. 77. 78. 79. 82. 86. 99. 100. 101. 147. 148. 149. 150. 151. 153. 154. 155. 156. 157. 160. 161. 162. 163. 164. — IV. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 48. 49. 50. 51. 58. 59.
A gondolkodó- és itélő tehetség képezése I. 8. 9. 10. 11. 13. 17. 18. 19. 21. 23. 25. 26. 28. 29. 31. — II. 9. 21. 47. 48. 50. 57. 62. 66. 84. 97. 103. 105. 106. 107. 108. 113. 118. 119. — III. 12. 19. 20. 21. 22. 25. 34. 40. 55. 60. 61. 66. 67. 70. 72. 79. 82. 90. 92. 102. 103. 107. 127. 150. 161. 162. 165. — IV. 8. 19. 28. 38. 41. 57. 59. 71.
Intelmek I. 9. 10. 14. — II. 8. 49. 74. 77. 80. 85. 90. 103. 104. 110. 117. 119. — III. 10. 18. 34. 49. 52. 75. 132. — IV. 8. 14.
Észképezés I. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 20. 22. 30. — II. 4. 18. 22. 23. 44. 46. 50. 51. 58. 80. 89. 91. 102. 105. 108. 109. 119. — III. 4. 23. 27. 35. 38. 44. 101. 132. 152. — IV. 2. 8. 14. 29. 64.
Istenismeret I. 6. 12. — II. 54. 70. 82. — III. 30.
Hit II. 19. 25. 28. 29. 34. 36. 53. 54. 83. 88. 101. — III. 47. 51. 119. 122. 123. — IV. 3. 4. 6. 11.

Szívképezés.

Becsületérzés I. 21. — II. 11. 59. — III. 11. 12. 19. 39. 40.
Békeszeretet I. 20. 26. — II. 11. 12.
Erkölcsi-érzelem I. 31. — II. 2. 14. 26. 38. 45. — III. 19. 27. 28. — IV. 30. 31.
Hazaszeretet II. 84. 99. 103. — III. 39. 117.
Hálaérzelem I. 7. 18. 19. — II. 1. 10. 11. 43. 47. 62. 73. 108. 114. — III. 6. 13. 14. 44. 85. 137. — IV. 2.
Igazságérzet I. 28. 31. — II. 45. — III. 19. 20. 137. — IV. 2. 8. 10.
Istenfélelem I. 29. — II. 42. — IV. 2. 8. 10. 30.
Kegyelet II. 73.
Megelégedés II. 11. 21. 30. 31. 116. — III. 63. — IV. 8.

Digitized by Google

Remény II. 54. 83. — III. 37. 44. 51. 127. — IV. 3. 11.
Rendszeretet I. 9. — II. 7.
Rokonszenv I. 16. 23. 24. 27. — II. 15. 16. 63. 77. 108. — III. 32. 65. 68. 69. — IV. 33.
Szeretet I. 7. — II. 55. — III. 9. 12. 142. 143. 144. — IV. 3. 10. 17. 23. 27. 71.
Szerénység II. 79. — III. 21. 33. 34. 43. 46.
Szépérzet II. 73. 81. — III. 33.
Tisztaságszeretet I. 8. — II. 10. 107. — III. 78.
Tiszteletérzet I. 10. 15. — III. 14.
Vallási-érzelem I. 1. 3. 6. 11. 12. 19. 23. 29. 30. 33. 34. 35. 36. — II. 1. 3. 6. 13. 24. 25. 31. 32. 33 35. 36. 42. 52. 57. 60. 73. 81. 82. 87. 92. 120. — III. 1. 5. 6. 7. 8. 14. 16. 26. 33. 36. 42. 43. 44. 45. 46. 48. 49. 51. 63. 84. 95. 98. 111. 129. 141. 143. 147. 148. 149. 151. — IV. 5. 7. 8. 9. 13. 15. 16. 17. 18. 22. 31. 32.
Vidámság-érzet I. 20. 22. — II. 17. 32. 51. 65. 69. 72. 74. 75. 79. 95. 113. — III. 21. 24. 31. 40. 52. 56. 61. 74. 75. 82. 87. 90. 91. 94. 96. 109. 151. 159. — IV. 19. 21.

Erkölcsi nevelés.

Alázatosság II. 5. — III. 42. 43. 138. — IV. 2. 8. 10. 23.
Egyetértés II. 12. 55. 102. — III. 9. — IV. 10.
Engedelmesség I. 8. 13. — II. 36. 58. — III. 14. 34. 52. 75.
Fösvénység példája IV. 71.
Henyeség példája II. 42.
Hiuság példája II. 116.
Hűség III. 41. 132. 134. 136.
Irgalmasság II. 86. 100. — III. 17. 123. — IV. 2.
Jámborság I. 8. 29. 30. — II. 1. 3. 10. 36. 65. — III. 20. 30. 44. 86.
Jellemképezés III. 11. 12. 13. 14. 19. 29. 36. — IV. 6. 10.
Jószivüség II. 16. — III. 140.
Jótékonyság II. 11. 86. 93. 94. 97. 98. — III. 123. 137. 139. 141. — IV. 2. 8.
Kitartás II. 40. 76. — III. 2. 44.
Könyörületesség I. 17. — II. 25. 31. 37. 59. 61. 86. 93. — III. 9. 34. 51. — IV. 10. 11.
Lelkibátorság III. 127.
Mértékletesség II. 30. — IV. 8.
Munkásság I. 4. 30. — II. 30. 37. 42. 44. 59. 65. 76. 105. — III. 2. 3. 35. 36. 139. — IV. 71.
Nagylelküség II. 101. — III. 29. 113. 127. 131.
Nyájasság II. 5. — IV. 8.
Pajzánság példája II. 74.
Öngyilkosság példája II. 101.
Önzetlenség III. 140.
Őszinteség II. 26. — III. 11. 20.
Szivesség I. 23. — II. 5.
Szolgálatkészség I. 23. — II. 5.
Szorgalom I. 9. — II. 25. 40. 42. 76. — III. 44. 137.
Szótartás II. 105. — III. 11. 39. 40. 128. 131.
Takarékosság II. 76. — III. 32.
Tékozlás példája IV. 71.
Tolvajság példája II. 42. — III. 27. 28.
Torkosság példája II. 113.
Türelem I. 26. — II. 40. 101.

Digitized by Google

A jelen munka vázlatos áttekintése.

(Kimerítő tartalommutató.)

Lap.

Előszó I

I. Az irvaolvasás tanmódja.

Előismeret. Az olvasási képesség legelső foka a készséggel való olvasás. Erre ujabb időkig leginkább a betüzési tanmód által vezettettek a tanulók. Ma már az irvaolvasás tanmódja, kapcsolatban a hangoztatással, csaknem általánosan el van fogadva. Az első olvasási oktatásnak öt része van : előgyakorlatok, a főhangok megismertetése, a mellékhangok megismertetése, a nagy kezdőbetük megismertetése és gyakorlás a gépszerü olvasásban. 1

a) Az irvaolvasás előgyakorlatai. Az előgyakorlatok a hangok és vonalak ismertetéséből állanak s a szemléltető oktatással hozatnak kapcsolatba. 2

1. előgyakorlat. Az iskolai tárgyak szemléltetésével kapcsolatban. I. rész. Minden tárgyról lehet valamit mondani. II. rész. Pontok és irányok. 2

2. előgyakorlat. A szobabútorok szemléltetésével kapcsolatban. I. rész. Mondatok a szemléltetett tárgyakról. II. rész. Vonal. Álló- és fekvővonal. Vonalhuzás a levegöben. Egyenközü vonalak. Egyszerü vonalak rajzolása álló- és fekvő-vonalakkal. 5

3. előgyakorlat. A szobarészek szemléltetésével kapcsolatban. I. rész. Mondatok a szemléltetett tárgyakról. II. rész. Egyszerü alakok rajzolása 8

4. előgyakorlat. A házrészek szemléltetésével kapcsolatban. I. rész. Mondatok a szemléltetett tárgyakról. II. rész. Dült vonalak. Vonalhuzás a levegőben. Vékony és vastag vonal. Egyszerü alakok rajzolása az ismert vonalakkal. 9

Digitized by Google

5. elögyakorlat. A szerszámok és műszerek szemléltetésével kapcsolatban. I. rész. A szó. II. rész. Görbe vonalak. Vonalhuzás a levegőben. Egyszerü alakok rajzolása az ismert vonalakkal. 10
6. elögyakorlat. A ruhafélék szemléltetésével kapcsolatban. I. rész. A szótag. II. rész. Az előbbi gyakorlat folytattatik. 12
7. elögyakorlat. Az eledelek szemléltetésével kapcsolatban. I. rész. A hang. II. rész. Betürészek utánképezése. Vonalhuzás a levegőben. Rajzolás. 14
8. elögyakorlat. Az italok szemléltetésével kapcsolatban. I. rész. A fő- és mellékhang. II. rész. Az előbbi gyakorlat folytattatik. 16
9. elögyakorlat. A konyhaeszközök szemléltetésével kapcsolatban. I. rész. Mondatok szétbontása szók-, tagok- és hangokra. A fő- és mellékhangok fölismertetése. II. rész. Az előbbi gyakorlat folytattatik. 17
10. elögyakorlat. Az emberkor és embernem szemléltetésével kapcsolatban. I. rész. Az előbbi gyakorlat folytattatik. II. rész. Az előbbi gyakorlat folytattatik. 18
Átnézet. A hangoztatási előgyakorlatok által azt kell elérnünk, hogy a gyermekek képesek legyenek a mondatokat szókra, a szókat tagokra, a tagokat pedig hangokra bontani; a fő- és mellékhangokat fölismerni s egyes szókat vagy mondatokat hangonkint tisztán kiejteni. Az irási előgyakorlatok által azt kell elérnünk, hogy a gyermekek a vonalak megnevezése- és képezésében kellő ügyességre jussanak. 18
b) A főhangok (magánhangzók) megismertetése. Előbb az irott-alaku magánhangzókat ismertetjük meg. A nyomott-alakuakra csak akkor kerül a sor, midőn amazokat már begyakorolták a gyermekek. Az egyes irottalaku magánhangzók ismertetésében a tanmenet: 1. Ismétlés. 2. Szemléltetés. 3. Betüirás. 4. Alkalmazás 19
Kezelésminta az irott magánhangzók ismertetéséhöz. Az *o* és *ó*-nak ismertetése. 22
Átnézet. A betüirásnál az ütenymód alkalmaztatik 26
A nyomottalaku magánhangzók. Ezek ismertetésében a tanmenet: 1. Ismétlés. 2. Szemléltetés. 3. Begyakorlás. . . 26
A magánhangzók részei és az azok iratásánál használható vezényszók. 27
c) A mellékhangok (mássalhangzók) megismertetése. A mássalhangzóknál az irott és nyomott alak

Digitized by Google

Lap.

ismertetését már összeveszszük s következő tanmenetet tartunk : 1. Ismétlés. 2. Az irott alak szemléltetése. 3. Betüirás. 4. Alkalmazás. 5. A nyomott alak szemléltetése. 6. Olvasás. 30

Kezelésminta a mássalhangzók ismertetéséhez. A *d*-nek ismertetése. 33

Átnézet. Az egyes betük ismertetésére átlagosan 3 leckét számítunk. 42

A mássalhangzók részei és az iratásuknál használható vezényszók. 44

d) A nagybetük megismertetése. Erre a tanításnak körülbelül 6-ik hónapjában kerül a sor. Jelenlegi ábécéskönyvünk mellett a nagybetük irott és nyomott alakjának ismertetését nem lehet összevennünk. A nagybetük ismertetésének részletei : az előgyakorlat, az irottalaku nagybetük ismertetése és a nyomottalaku nagybetük ismertetése. 50

Előgyakorlat a nagybetük ismertetéséhez. Ennek föladata a tulajdonneveket és a nagybetük rendeltetését megismertetni. 51

Átnézet. 55

Az irottalaku nagybetük megismertetése. Egy-egy leckére több betüt is veszünk. Az egyes leckék tanmenete : 1. Ismétlés 2. Szemléltetés. 3. Betüirás. 4. Alkalmazás. 55

Kezelésminta az irottalaku nagybetük ismertetéséhez. A *T*-, *Ty*-, *F*-, *P*-, *B*- és *R*-nek ismertetése. 57

A nyomottalaku nagybetük megismertetése. Egy-egy leckére itt is több betüt veszünk. 5—6 lecke az egészre elegendő. Az egyes leckék tanmenete : 1. Ismétlés. 2. Szemléltetés. 3. Olvasás. 61

Kezelésminta a nyomottalaku nagybetük ismertetéséhez. A *Z*-, *Zs*-, *A*-, *Á*-, *V*-, *N*-, *Ny*-, *M*- és *K*-nak ismertetése. . . . 62

A nagybetük részei és az iratásuknál használható vezényszók. 65

e) Gyakorlás a gépszerü olvasásban. E gyakorlatok által azt kell elérnünk, hogy a gyermekek a betük hangjait tagokba és szókba fűzni tanulják, s lassankint a gépszerü olvasásban készségre jussanak. Az e gyakorlatok vezetésében követendő elvek : 1. Folytonosan arra törekedjünk, hogy a gyermek tisztán olvasson. 2. Tanítsuk és szoktassuk a gyermeket a hibátlan olvasásra. 3. Iparkodjunk a gyermeket a biztosan és folyékonyan való olvasásra képesíteni. 4. Használjuk fel a karilag vagy csoportosan való olvasás előnyeit a gyermekeknek a gépszerü olvasásban való gyakorlására. 5. Fokonkint több-több gondot fordítsunk arra, hogy a gyermek az olvasottat megértse. 71

Digitized by Google

Lap.

II. Az értelemmel-olvasás tanmódja.

Előismeret. Már az Ábécés-könyv olvasmányainál gondot fordítunk arra, hogy a gyermekek mindinkább gondolkodva olvassanak. Az értelemmel-olvasás az olvasási képességnek már második foka. Ezen olvasás tanítása az elemi oktatásnak középéveire esik. 77

a) Az értelemmel-olvasás tanításának elvei. Ezek a következők : 1. Iparkodjunk a gyermeket önállólag értelmes olvasóvá képezni. 2. Azon legyünk, hogy az olvasás által a gyermek ismeretköre táguljon, s esze, szive és jelleme nemesedjék. 79

b) Az értelemmel-olvasás tanításának részletei. E részletek: az előkészítés, megértetés, példányszerü olvasás, gyakorlás az olvasásban, kikérdezés, személyek és körülmények jellemzése. 82

1. Elökészítés. Első dolog az értelemmel-olvastatásnál, hogy a gyermekben az olvastatandó darab iránt figyelmet keltsünk; evégből elő kell azt a darabra készítenünk. 83

Az elökészítés iránya. Hogy az előkészítést helyes irányban vezethessük, ismernünk kell az olvastatandó darab föladatát. Ezt az olvasmánynak alapgondolata jelöli ki. . . . 83

Az elökészítés módja. Az előkészítésnél majd a kérdezkedő, majd az elbeszélő, majd végre mindkét módot alkalmazzuk. . 86

2, Megértetés. Az értelemmel-olvasás tanításának sarkpontját a megértetés képezi. A megértetés abból áll, hogy az olvasmányt részenkint megmagyarázzuk, a dolog lényegébe vágó kérdéseket teszünk, a tartalmat többoldalulag kikérdezzük s azt összevonatjuk vagy más szókkal fejeztetjük ki. Errenézve következő elveket tartsunk meg : 1. Már az olvasmány kezelésére való előkészülésnél állapodjunk meg abban, hogy mit fogunk tulajdonképen kifejteni. 2. Az egyes fogalmak és kitételek megértetését, ahol csak lehet, a kérdezkedő mód által törekedjünk eszközölni. 3. Azon legyünk, hogy a gyermekek a fogalmak helyes megértésére jussanak. 4. Ovakodjunk a megértetést száraz értelemképezéssé tenni. 5. Ovakodjunk a kiterjeszkedéstől és helytelen kitérésektől. 6. A többoldalu kikérdezésnél a tanulók tehetsége legyen irányadónk. 90

3. Példányszerü elöolvasás. Az értelemmel-olvasás tanításában igen fontos szerepe van a példányszerü előolvasásnak. Ez

Digitized by Google

Lap.

előolvasásnak kellékei : a halkság, tiszta kiejtés, folyékonyság, jó hangnyomatékozás, alkalmas szünetek tartása és illő hanglejtelem. 96

Hangnyomatékozás. A jó hangnyomatékozást utánzásból, az olvasás szabályainak tanulmányozásából és gyakorlatból tanulhatjuk meg. 98

Olvasási szünetek. Ezeket az irásjegyek mutatják ki. . . . 105

Hanglejtelem. A hanglejtelem közönségesebb eseteit szintén az irásjegyek mutatják ki. 106

4. *Gyakorlás az értelemmel-olvasásban.* Az olvasási tökély csak gyakorlás által érhető el. Az értelemmel-olvasás gyakoroltatásánál következő elveket tartsunk meg : 1. Gondunk legyen, hogy a gyermekek a fölvett darabot mindenekelőtt készséggel olvassák. 2. Távoztassunk el olvasás közben mindent, mi a megértést akadályozhatná, és tegyünk meg mindent, mi azt elősegítheti. 3. Az értelemmel-olvasás gyakorlása alkalmával már ne olvastassunk karilag . . 108

5. *Kikérdezés.* Ez abból áll, hogy az olvasottakról a gyermekektől számot kérünk. A kikérdezés alkalmával mindent meg kell tennünk, mi által az olvasásból maradandó hasznot nyujthatunk a gyermekeknek, azért : 1. Ne elégedjünk meg azzal, hogy valamelyik jobb-fölfogásu gyermek mondja el az olvasottat. 2. Ha a kikérdezésből az tünnék ki, hogy még egyben-másban kivánatos a bővebb megmagyarázás, ezt ne mulaszszuk el a körülményekhez képest megtenni. 3. Adassuk elő a jobb-tehetségü tanulók által az olvasott darabnak lényegét és fő részeit. 4. Tegyük a gyermeket ügyes kérdések által mindarra figyelmessé, ami az olvasmányban szép, hasznos és tanulságos. 5. Ha kivánatosnak tünik föl, gondoskodjunk arról is, hogy azon hatás, melyet az olvasmány a gyermek lelkére gyakorolt, fokoztassék. 113

6. *Személyek és körülmények jellemzése.* Elbeszélő és történeti daraboknál, ha már a gyermekek itélőtehetsége a dolognak megfelelő fejlettséggel bir, azzal fejezzük be a kezelést, hogy az olvasmányban szóba jött személyeket és körülményeket jellemeztetjük. 115

c) **Alkalmazás.** Hogy az értelemmel-olvasás tanításában helyesen oldhassuk meg föladatunkat, igen szükséges, hogy a tanításra előkészüljünk. Az előkészülést igen megkönnyíti, ha az olvasmányok egyes fajait és ezek természetét

Digitized by Google

Lap.

ismerjük. Az olvasmányok fölosztathatók elbeszélésekre, párbeszédekre, mesékre, leirásokra, énekekre, dalokra, tanító darabokra, eszméltető darabokra. 116

1. Elbeszélések. Ezeknek kezelésében következő tanmenetet tarthatunk : 1. Előkészítés. 2. Egyszeri átolvastatás. 3. Megértetés. 4. A készséggel-olvasás gyakorlása. 5. Példányszerü előolvasás. 6. Az értelemmel-olvasás gyakorlása. 7. A magyarázottak és olvasottak elbeszéltetése. 8. A tanulók előhaladásához képest a személyek jellemzése. Oly esetekben pedig, midőn az előkészülést magukra a gyermekekre bizzuk, a tanmenet következő: 1. Kikérdezés az olvasmány tartalmából. 2. Kipuhatolása annak, vajjon értike az olvasmány minden kifejezését. 3. Előolvasás. 4. Az értelemmel-olvasás gyakorlása. 5. Jellemzés 120

2. Párbeszédek. Kezelésök tanmenete ugyanaz, mi az elbeszéléseké. 122

3. Mesék. Kezelésök tanmenete többnyire az, mi az elbeszéléseké. 122

4. Leirások. Kezelésök az elbeszélésekéhöz hasonló. . . . 123

5. Énekek. Kezelésökben következő tanmenet ajánlható: 1. Előkészítés. 2. Példányszerü átolvasás. 3. Megértetés. 4. Értelemmel-olvastatás. 5. Kikérdezés, melyet a betanulás követ 123

6. Dalok. Kezelésök az énekek kezeléséhöz hasonló. . . . 124

7. Tanító darabok. Kezelésök tanmenete ugyanaz, mi az elbeszéléseké. 124

8. Eszméltető darabok. Kezelésökben első az átolvastatás, azután jö a megértetés vagy fejtegetés, végül még egypárszor való átolvastatás. 125

Különös tudnivalók a költeményekről. A költemények csaknem kizárólag a szivnek nemesítését célozzák, azért kezelésökben főteendőnk a szivhez szólni és a szivet megnyitni; de emellett az elmének közvetitő szolgálatát is meg kell nyernünk 126

d) Kezelésminták.

1. Minta az elbeszélések kezeléséhöz. „A nagylelkü keresztény.“ 130

2. Minta a mesék kezeléséhöz. „A páva és a kakas.“ . . . 145

3. Minta a leirások kezeléséhöz. „A vakand.“ 150

4. Minta az énekek kezeléséhöz. „Örangyalomhoz.“ . . . 153

5. Minta a dalok kezeléséhöz. „A vándor dala.“ 159

6. Minta a tanító darabok kezeléséhöz. „Az ég.“ . . . . 165.

Digitized by Google

Lap.

7. *Minták az észmeltető darabok kezeléséhez.* „Mondatok.“ — „Talány.“ 179

III. A szépolvasás tanmódja.

Előismeret. A szépolvasás az olvasási készségnek harmadik foka. Az erre való tanítás az elemi oktatásnak utólsó éveire esik. 184

a) A szépolvasás tanításának elvei. Ezek a következők: 1. Azon legyünk, hogy a szépolvasásban példányszerü előolvasásunkat és saját érzelmét kövesse inkább a gyermek, mint elméleti szabályokat. 2. Az olvastatandó darabokat fokozatosan rendezzük. 3. Különösen ügyeljünk a költemények olvastatásánál, hogy a gyermekek a versszorokat és rimeket ne pattogtassák. 4. Iparkodjunk a szépolvasási oktatást is a gyermeknek lelki művelésére használni. 185

b) A szépolvasás tanításának részletei. Ezek a következők: 1. Előkészítés. 2. Értelemmel-olvastatás. 3. Kikérdezés. 4. Személyek és körülmények jellemzése. 5. Példányszerü előolvasás. 6. Gyakorlás a szépolvasásban. 186

1. Előkészítés. Az előkészítés irányára és módjára nézve itt is olyan, mint az értelemmel-olvastatásnál. 187

2. Értelemmel-olvastatás. Az előkészítés vagy előkészület után a fölvett darabnak értelemmel-olvastatása következik. . 187

3. Kikérdezés. Az értelemmel-olvastatás után a kikérdezés következik. 188

4. Személyek és körülmények jellemzése. A kikérdezést a személyek és körülmények jellemzése követi. 188

5. Példányszerü előolvasás. A szépolvasás tanításában a példányszerü előolvasásnak fölötte fontos szerepe van. A példányszerü szépolvasásnak kellékei az értelmesség és a jellemző hangoztatás. 188

Jellemző hangoztatás. Ez abban áll, hogy az olvasmányban uralgó érzelmeket azon hangon adjuk vissza, amint azok közönségesen nyilatkozni szoktak. 189

6. Gyakorlás a szépolvasásban. A szépolvasásnak alapja az értelemmel-olvasás. A példányszerü előolvasás után előbb a legügyesebb olvasókkal olvastassunk. Némely daraboknál elmarad a szépolvasás gyakorlása. 190

c) Alkalmazás. Előkészület nélkül a szépolvasás tanításában sem fogunk boldogulni. A tanmenet lehet: 1. Elő-

Digitized by Google

Lap.

készítés. 2. Értelemmel-olvastatás. 3. Kikérdezés. 4. Jellemzés. 5. Példányszerü előolvasás. 6. Szépolvasás. Vagy: 1. Kikérdezés. 2. Példányszerü előolvasás. 3. Szépolvasás. 191

Minta a szépolvasás tanításának kezeléséhöz. „Ragaszkodás a hithez.“ 192

Adalékok az olvasás tanításához.

Kéziratok olvastatása. 196

Idegen nyelven való olvasás. 197

Oktatási idö. 197

Oktatás és nevelés az olvasás tanítása által olvasókönyveink alapján. 200

A) Oktatás olvasókönyveink alapján.

A világ. 201

A föld. 201

Europa. Hegyek. Rónák. Félszigetek. Szigetek. Folyók. Tavak. Államok. 202

Ázsia. Hegyek. Szigetek. Vizek. Államok 206

Afrika. 207

Amerika. 207

A természet. Termények: Állatok. Növények. Ásványok. . . 207

A természet müködése. 212

Az ember. Test és lélek. Emberfajok. Nyelv. Nemzetiség. Vallás. Emberi tevékenység. Társadalom. 212

A történet. Hazai történet. Szent-történet. Világtörténet. . . 215

B) Nevelés olvasókönyveink alapján.

Észképezés. Szivképezés. Erkölcsi nevelés. 217

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

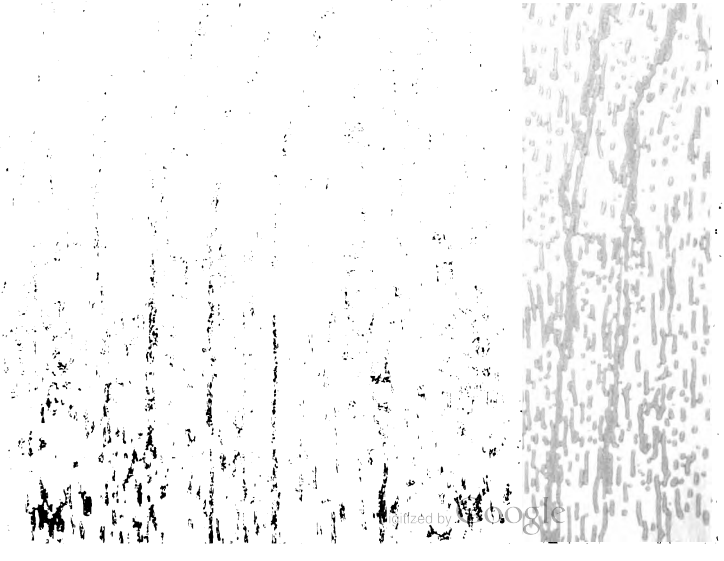
Digitized by Google

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

Digitized by Google

Digitized by Google